

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra sociální práce

Studijní program: Sociální politika a sociální práce
Studijní obor: Sociální práce

Lenka Čumplová

Uplatnění osob s postižením zraku na trhu práce

Diplomová práce

Praha 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala sama, na základě uvedené literatury.

.....

Děkuji panu Prof. JUDr. Igoru Tomešovi CSc. za ochotu vést mou diplomovou práci.

Mé poděkování patří také rodičům za to, že mě podporovali během studia, a zvláště mé matce za pečlivé jazykové korektury této práce.

Poděkování patří i paní ředitelce Rehabilitačního a rekvalifikačního střediska pro nevidomé – Dědina a mým kolegům za jejich ochotu, se kterou mi poskytli informace, díky kterým jsem tuto práci mohla vypracovat.

OBSAH

1. <u>Úvod</u>	1
2. <u>Vymezení základních pojmů</u>	2
3. <u>Historie péče o ZP</u>	4
3.1. Institucionální péče o zrakově postižené	4
3.2. Svépomocné spolky	13
4. <u>Činitelé pracovního uplatnění</u>	16
4.1. Zrakové postižení	18
4.1.1. Statistické údaje o zrakově postižených	18
4.1.2. Kdo je zrakově postižený	19
4.1.3. Zrakové vady	19
4.2. Osobnost zrakově postiženého, její vývoj a vliv na jeho pracovní uplatnění	22
4.2.1. Akceptace a nonakceptace zrakového postižení	23
4.2.2. Vliv výchovy v rodině	24
4.2.3. Kritická období v akceptaci vady dětí s vrozeným zrakovým postižením	27
4.2.4. Ztráta zraku v dospělém věku a její akceptace	29
4.2.5. Společenské souvislosti zrakového postižení	31
4.3. Sociální služby a vzdělávání jako podpora zaměstnanosti	33
4.3.1. Raná péče	33
4.3.2. Školství pro zrakově postižené děti a mládež	34
4.3.3. Služby rehabilitace pro zrakově postižené	36

4.3.4. Kompenzační pomůcky	39
4.4. Podpora zaměstnávání lidí se zrakovým postižením	42
4.4.1. Základní pojmy zaměstnanosti	42
4.4.2. Instrukce pracovního trhu	43
4.4.3. Rehabilitační a rekvalifikační středisko Dědina	49

5. Praktická část

52

5.1. Teoretická východiska

52

5.2. Cíle výzkumu

53

5.3. Popis výzkumu

54

5.3.1. Metody sběru dat

54

5.3.2. Výběr vzorku

54

5.3.3. Způsob utřídění výsledků

56

5.4. Interpretace výsledků výzkumu

68

5.5. Diskuse

72

5.6. Závěry

77

Přílohy

Interakce respondentů s institucemi pracovního trhu

Kazuistické studie

Literatura

Anotace

1. Úvod

Těžké zrakové postižení znamená pro každého, ať se s ním narodil nebo zrak ztratil během života, ztrátu nebo nemožnost mnoha aktivit, které zdraví členové společnosti vykonávají běžně. Jednou z těchto aktivit je i práce, která je zrakově postiženými často vnímána jako důkaz o jejich plnohodnotném životě.

K tomu, aby mohli tento důkaz podat, jim společnost vytváří různé nástroje, ať právní povahy, technické, sociální služby apod.

V knize Estetika sociálního státu (Konopásek, 1998) vyjadřuje autor názor, že stavebním kamenem společnosti jsou její texty, které spolu komunikují a v této komunikaci se vzájemně proměňují.

Tato „textuální“ povaha světa mne inspirovala k mé diplomové práci, která je z tohoto pohledu snahou podkrýt některé části textů, které mezi sebou komunikují lidé s postižením zraku a okolní společnost.

Cílem mé práce je zjistit, jak tyto „texty“ ovlivňují uplatnění lidí se zrakovým postižením na trhu práce a co je možné změnit aby, pokud si to přejí, byla jejich cesta k zaměstnání přímější. Je zřejmé, že na šanci konkrétního člověka s těžkým postižením zraku získat zaměstnání se podílí bezpočet činitelů. Povaha jeho zrakového postižení, životní zkušenosti, marginalizační procesy pracovního trhu, jeho osobnost a úroveň akceptace jeho zrakové vady jím samotným a jeho okolím. Tento prvek v popsáném systému osobně považuji za klíčový v tom smyslu, že jeho úspěšné vyřešení alespoň člověkem samotným - neboť celospolečenské procesy v tomto ohledu jsou ovlivnitelné spíše v horizontu generační výměny - může jeho situaci na pracovním trhu významně zlepšit.

Tématem této práce je tedy pracovní uplatnění osob s těžkým postižením zraku, s důrazem na jejich vlastní prožívání těchto procesů. Výzkum zjišťuje, jak se zrakově postižení sami podílejí na svém pracovním uplatnění či neuplatnění a co lze na úrovni jednotlivců, klientů a pomáhajících pracovníků, udělat pro zvýšení jejich šancí.

K tomu abych se to dozvěděla, používám paradigma společnosti jako textu, biografická data a metody kvalitativního výzkumu.

4. Vymezení základních pojmů

Mám-li se v této práci zabývat pracovním uplatněním osob se zrakovým postižením, je potřeba si nejdříve vyjasnit, co znamená být zrakově postižený, nevidět, nebo zrak ztratit. Konkrétním pojmům se věnuji v příslušných kapitolách této práce. V úvodu bych chtěla vyjasnit jen ty nejzákladnější pojmy kterým se v této práci nevyhnu: pojem zdravotní postižení, a pojmy jemu blízké, handicap a invalidita.

Slovník sociální práce (Matoušek, 2003) vymezuje **zdravotní postižení** (disability) jako „postižení člověka, které nepříznivě ovlivňuje kvalitu jeho života, zejména schopnost navazovat a udržovat vztahy s lidmi a schopnost pracovat.“ Zdravotní postižení se obvykle dělí na postižení smyslová (sluchu, zraku), tělesné, mentální, duševní poruchou a poruchy řeči či komunikace nebo postižení kombinované. Definice dále uvádí jak vymezuje zdravotní postižení naše legislativa a zde se v souvislosti se zdravotním postižením objevuje termín **invalidita**. Je zde popsána jako schopnost soustavné výdělečné činnosti, která je snížena a tudíž, za určitých podmínek, zavádává nárok na kompenzaci z důchodového pojištění. Jak píše Tomeš (Tomeš, 1996), z hlediska pracovního uplatnění osob se zdravotním postižením je třeba „invaliditu“ odlišovat od „handicapu“ (překládá se jako „postižení“ nebo „omezení“), překlad „zdravotní omezení“ je nepřesný, protože **handicap** je pojem širší. Invalidita představuje vlastní somatickou a psychickou poruchu, zatímco handicap znamená spíše důsledky invalidity pro život a práci postiženého. Dva lidé se stejnou poruchou se mohou cítit zcela jinak handicapováni, neboť každý z nich má jinou schopnost se se svým stavem vyrovnat.“

Ráda bych se zastavila u termínu „zdravotně postižený“. Lidé odjakživa hledali pro lidi s nějakým postižením, a vlastně s jakoukoli odchylkou od toho, co nazývali normou, různá jména. Blázen Vincek, blbej Jouza, slepec, idiot, debil, v knížce ze třicátých let minulého století jsem našla z dnešního hlediska téměř nesrozumitelný termín „osoby úchylné“ (tj. odchýlné od normy). Na tom je vidět, že lidé nejprve nazývali svoje odlišné spoluobčany tak, jak to uměli. S rozvojem péče a vznikající speciální pedagogiky vznikla potřeba nazývat lidi s postižením odborně. Cizí slova však pronikla na veřejnost a pro jejich stručnost a jasnost se stala rychle hanlivými. Aby se zabránilo dalšímu znehodnocování lidí s postižením, vymyslela speciální pedagogika termín, který je tak dlouhý, že jej nejspíš nikdy nikdo jako nadávku nepoužije. Osoba se specifickými potřebami. V případě „slepce“ osoba (člověk, dítě) se zrakovým postižením. Termín má svou logiku, zdůrazňuje, že člověk s postižením je především člověk a potom teprve postižený. Komplementární k tomuto termínu

je termín „zrakově postižený“, ten naopak vyzdvihuje postižení a člověk se svými lidskými kvalitami se většinou ke slovu ani nedostává. Pro mě jako člověka, který přichází s lidmi se zrakovým (případně kombinovaným) postižením do kontaktu v rámci pracovního vztahu, je důležité respektovat především klientovy lidské kvality. Občas se však setkávám s lidmi kteří své postižení popírají a podle toho se chovají a jednají. Tehdy si říkám, že by jim někdo měl připomenout, že jsou postiženi, dříve, než pro ně bude mít jejich jednání tragické následky. Proto se domnívám, že oba termíny („**člověk s postižením**“ i „**postižený člověk**“) mají své opodstatnění a **budu je v této práci používat ve významu „člověk s postižením“**.

V souvislosti s postižením nejčastěji uslyšíme ještě jedno slovo a to slovo „normální“. Máme tendenci vnímat v obecné rovině slova „postižený“ a „normální“ jako opozita. Je to ale skutečně tak?

Pokusím se vymezit i pojmy **normy** a **normality**. Když píšu, že „postižení“ je bývá vnímáno jako opak „normality“, narážím tím jednak na statistické pojetí normality (Vágnerová, 2000), kdy je jako normální vnímáno to, co je statisticky čtené neboli „běžné“. Současně ale také na pojetí subjektivní a sociokulturní pojetí. Statistické pojetí normality je problematické z toho důvodu, že většina lidí si nezjišťuje ve statistikách četnost jevů se kterými se setkávají, ale zpravidla spoléhají na svou vlastní zkušenost. Ta ovšem statistikám vůbec nemusí odpovídat. Například můj respondent Honza pochází z tatranské vesničky, kde bylo na dva tisíce obyvatel asi pět nevidomých. V poměru ke statistické četnosti, kdy by, podle britských statistik, měl být v Evropě zhruba na sedm set obyvatel jeden nevidomý, je tento počet dvojnásobný. Dá se tedy říci, že pro obyvatele této vesnice byl pravděpodobně jev zrakového postižení více „normální“ než pro obyvatele jiné vesnice, kde se genetická vada, která zrakové postižení (nejspíš) způsobuje, nevyskytovala. Chci na tomto příkladě ukázat, že **naš obraz světa a s tím i náš obraz normality určuje spíše naše zkušenost než exaktní statistická četnost**, jakkoli někdy jedno souvisí s druhým, protože lidé sdílejí své zkušenosti. Tyto zkušenosti jsou pak tím, skrze co třídíme okolní svět, vztahujeme se k němu a vytváříme postoje. Je-li mi nějaký jev známý a srozumitelný, snáze ho přijmu jako „normální“. Je-li něčí chování nápadné a nesrozumitelné, může vyvolávat strach a je tudíž okolím častěji odmítáno. Obecně lze tedy říci, že **čím větší je něčí zkušenost, tím širší, pestřejší a méně šablonovité je jeho chápání normy**.

Protože se tato práce zabývá z velké části prožíváním lidí, kteří zrak ztratili, jen menší část mých respondentů (1 osoba) je nevidomá od narození, je třeba si také vymezit pojem **krize**. Nejobvyklejší chápání tohoto termínu pochází z lékařského prostředí a je spojeno s okamžiky, kdy se rozhoduje, jestli nemoc zvítězí nebo ustoupí. Od Vymětala (Vymětal in

Vodáčková 2007) pochází psychosociální pojetí krize, jako „důsledku střetu s překážkou, kterou nejsme schopni vlastními silami, vlastními vyrovnávacími strategiemi, eventuelně za pomoci blízkých lidí zvládnout v přijatelném čase a navyklým způsobem.“ Tato situace má dva rozměry, je současně ohrožením i příležitostí růstu. Když se setkáme s překážkou, kterou nedokážeme zvládnout žádným z obvyklých způsobů, který je nám vlastní, nezbyvá, než se poohlédnout po způsobu novém, neobvyklém, případně převzatém od někoho cizího.

Krizi tedy můžeme chápat jako **subjektivně ohrožující situaci s velkým dynamickým nábojem, potenciálem změny**. Bez ní by nebylo možné dosáhnout životního posunu, zrání. (Vodáčková, 2007)

5. Historie slepecké péče

Vývoj institucí pečujících o osoby se zrakovým postižením lze prakticky od počátku sledovat ve dvou liniích:

- instituce založené mimo slepeckou komunitu - zpravidla zástupci státu, církve nebo dobrodincem z vyšších vrstev,
- instituce založené samotnými nevidomými – tak zvané podpůrné spolky.

3.1. Institucionální péče o zrakově postižené

V Evropě byly nejstaršími instituce prvního typu - instituce pečující o blaho nevidomých založené a řízené shora (na východě, v Japonsku a zejména v Číně, tomu bylo naopak). Prvním azylem založeným katolickou církví bylo Xenodochium v Caesarei (r. 350). Sloužilo však všem starým a nemocným lidem, včetně nevidomých. První azyl sloužící výhradně slepcům, Typhlodochium v Jeruzalémě, byl založen r. 630. Na začátku druhého tisíciletí začaly **azyly pro slepce** (zpravidla pro staré a nemocné slepce) vznikat po celé Evropě. V roce 1178 v Memminghamském klášteře, v roce 1333 v Londýně, v roce 1356 v Meaux.

Za vznikem některých azylů stál tehdy častý zvyk oslepovat válečné zajatce, který připravil o zrak velké množství vojáků. Nejznámějším takovým azylem byl **Hôpital des Quinze-Vingts**, založený v roce 1260 Ludvíkem IX. Pobožným pro osleplé křižáky, které nechal turecký sultán oslepovat 15 dní vždy po dvaceti vojácích ($15 \times 20 = 300$). Odtud také název. Majetek azylu plynul z prodeje odpustků v kostele, který byl jeho součástí a také z vysokých poplatků za místo na zdejší hřbitově, kde se nechávali pohřbívat bohatí Pařížané.

Věřilo se, že právě odtud je pro bohaté hříšníky nejkratší cesta do nebe. Úkolem obyvatel azylu bylo modlit se za ty, kteří si zde kupovali odpustky (již první křesťané věřili, že modlitby slepého vyslyší Bůh přednostně). Bohoslužby v kostele navštěvovala bohatá šlechta a také francouzští králové. Ti všichni se zde vypláceli ze svých hříchů, takže azyl neměl nikdy finanční potíže a se stejným názvem a činností svých obyvatel přežíval staletí. Ludvík XIV. později budovu zabral a místo ní slepcům nabídl budovu bývalých kasáren. Se změnou budovy se přirozeně změnili i obyvatelé azylu, protože ústav se tak stal pouhou střechou nad hlavou a na živobytí bylo potřeba žebrať. Morálka poklesla a obyvatelé azylu později prosluli během francouzské revoluce jako zpěváci a autoři „mravně závadných“ písní, hanících šlechtu.

Tehdejší azylu neměly zpravidla jiný cíl, než poskytovat chudým slepcům, kteří se museli životem protloukat na vlastní pěst, střechu nad hlavou, v lepším případě (např. ve výše uvedeném) také obživu v podobě milodarů. Nápad, že by si mohli nevidomí na živobytí vydělat i jinak než modlením nebo hudbou a zpěvem, přišel až o něco později. Dříve bych však chtěla zmínit několik významných osobností, z jejichž práce zakladatelé prvních **vzdělávacích ústavů** pro nevidomé mohli vycházet.

Rétor Starého Říma, **Marcus Fabius Quintilianus** ve své učebnici „Institutio oratoria“ upozorňuje na to, že slepci mohou číst ryté nebo tesané písmo hmatem, proto zpracoval tzv. Tabellu norem pro tvary písmen, která později sloužila autorům prvních slepeckých písem jako vzor.

Na něj navazuje **Jan Ámos Komenský**, který jeho dílo nepochybně znal, neboť ve své Vše výchově navazuje na Tabellu a zabývá se tím, jak mohou slepci psát. Také on upozorňuje na význam sluchu u slepců a zabývá se oblastmi, ve kterých mohou vyniknout.

Nizozemský filosof **Rudolf Agricola** je patrně autorem dodnes rozšířené pověry o nadpřirozených schopnostech nevidomých. Tvrdil, že nedostatek zraku se u slepců vyvažuje bystrostí ostatních smyslů, z čehož později vznikla teorie, že slepec se s takto výjimečnými schopnostmi již rodí – narodí-li se slepý – a pokud se jedná o později osleplého, tak ten je v okamžiku ztráty zraku samovolně získá.

Toto popírá francouzský encyklopedista **Denis Diderot**, který se ve svém spise *Lettres sur les aveugles a l'usage de ceux qui voient* (doslova „Listy o slepých k užití těm kteří vidí“) vydaných roku 1749 jako první upozorňuje na to, že okolní svět je dostupný poznání i bez zraku a že si tudíž nevidomí mohou utvářet představy o světě a věcech, které je obklopují pomocí zbývajících smyslů. Zejména klade důraz na význam hmatu, který podle něj

umožňuje nevidomým utvořit si správnou představu o prostorových vlastnostech věcí, jejich formě a rozměrech. Současně s hmatem však zdůrazňuje i význam sluchu, protože, jak tvrdí, lidé kteří nevidí, ve zvucích nacházejí různé odstíny, které si vidící lidé neuvědomují. Proto mají od počátku rozvíjet paměť pro zvuky. Nepředpokládá že by měli vyšší vrozené hmatové nebo sluchové nadání, ale zdůrazňuje, že obojí je třeba rozvíjet. Ve vztahu ke slepcům doporučuje řídit se obecně úctou k lidem, snaží se objevit jejich schopnosti a jako první uvažuje o možnosti slepců realizovat se v některých profesích. Dokonce věří, že by nevidomí lidé mohli vyrábět sochy.

Tento jeho pohled způsobil, že se pomalu začal měnit vztah společnosti k nevidomým lidem. Schopnost vydělat si na živobytí prací vlastními rukou je tím, co dělá ze slepce žebrajícího o almužnu člověka rovného ostatním. Až do 17. století nebylo totiž jasné, co mohou slepci dělat a zdali jsou vůbec vzdělavatelni. Tím, že se touto otázkou začal zabývat Diderot, a po něm mnozí další, se nevidomým otevřely pomyslné dveře špitálu, ústavu léčebného či zaopatřovacího, který sloužil, jak píše

J. B. Foucault, především k jejich segregaci, zadržení mimo společnost.

Ústavy vzdělávací a výchovné zpočátku na této tendenci mnoho nezměnily, protože i když se pokoušely nevidomé vzdělávat a vést k některému řemeslu, tuto práci pak nakonec stejně vykonávali v dílnách které vznikly při týchž ústavech, v nichž se jim dostalo vzdělání. Jejich hlavní přínos je však potřeba vidět ve změně pohledu na nevidomého člověka, ne jako nevzdělavatelného slepce, ale již jako na člověka s handicapem, rovného druhým.

Zakladatelem **prvního vzdělávacího ústavu** byl **Valentin Haüy (1745-1822)**, původně překladatel na francouzském ministerstvu zahraničí. Během studií se každodenně setkával s problémy pařížské chudoby a zvláště jej zaujali slepci. V pařížské kavárně se roku 1771 setkal s obyvateli azylu Quinze-Vingts, kde vystupovali, pro pobavení hostů, v rolích ponižujících lidskou důstojnost. Byl pobouřen.

Zhruba v téže době se seznámil s právě založeným zařízením pro neslyšící a jeho zakladatelem Abbém de l'Epée a také s Diderotovými Lettres sur les aveugles. Navazuje také kontakty s tehdy významnými nevidomými, od nich získává některé nápady a podněty ke způsobům vyučování nevidomých a také jistotu, že jejich vzdělávání je možné i v širším měřítku. Ne tedy jen pro bohaté nebo talentované jedince, jako se to dělo doposud. Poté čtrnáct let studuje literaturu a připravuje učební pomůcky pro svůj cíl – založit vzdělávací ústav pro nevidomé. Vyvíjí také reliéfní písmo, aby jeho žáci mohli sami číst a psát, tzv. hladkou reliéfní latinku.

S výchovou a vzděláváním začal u nevidomého žebráka Françoise Lesueura z Lyonu, kterého delší dobu pozoroval při činnosti. Haüye zejména upoutalo jak dovedl rychle rozeznat jednotlivé mince. Bylo to pro něj důkazem, že nevidomí do značné míry nahrazují zrak hmatem. Po půl roce vzdělávání přivedl svého žáka k veřejné zkoušce v Sociéteé philanthropique, což byla dobročinná společnost Ludvíka XVI. Oba, žák i učitel zde měli velký úspěch, takže Sociéteé přispěla Haüymu značnou částkou na založení školy pro dvanáct nevidomých dětí. Díky tomu vznikla škola s denní docházkou, později doplněná i domovem.

Cíle své pedagogické práce nastínil v knize o výchově nevidomých „Essai sur l'éducation“, kterou napsal v oněch čtrnácti letech studia a příprav. Chce nevidomé naučit číst, psát a počítat, a na základě toho taky tisku knih (vymyslel speciální matrice pro tisk reliéfního písma) a prostřednictvím literatury je dále vzdělávat v cizích jazycích, dějinách, zeměpise a také hudbě. Takto vzdělaní nevidomí mohli podle něj nalézt uplatnění jako domácí učitelé, učitelé hudby, sazeči v tiskárnách, výrobci provazů, rohoží, sítí, vyplétači židlí, košíkáři...

V roce 1789 vlivem revolučních událostí nastává obrat v plynulém rozvoji ústavu. Začínají chybět finanční prostředky. Pařížský Konvent řeší tuto situaci spojením ústavu s ústavem pro neslyšící, což s sebou přineslo mnoho rozporů mezi zaměstnanci a neshod mezi žáky. V roce 1791 byly převzaty oba ústavy do státní správy. V této době má již Haüyův ústav 86 chovanců. Spojení s ústavem pro neslyšící trvalo do roku 1794, kdy byl ústav pro nevidomé znovu osamostatněn. V roce 1795 pařížská vláda přeměňuje ústav na pracovní dílny s cílem vychovávat pouze nevidomé dělníky.

Později se Napoleon rozhodl znovu spojit ústav s azylem Quinze-Vingts. Takovým rozhodnutím byl ovšem Haüy oprávněně zklamán. Azylové zařízení mu neumožňovalo realizovat programy, které jsou uvedeny výše. Napoleon se v roce 1802 dokonce rozhodl dát Haüye do výslužby, což učinil s velkými počtami, aby zabránil veřejnému odsouzení. V. Haüye to vnitřně zlomilo a dočasně ochromilo jeho aktivitu. Aby obě skupiny nevidomých byly odlišeny, původních sedm chovanců azylu bylo nazýváno slepci první třídy, Haüyovi vzdělavatelní patřili do skupiny druhé třídy. Tak skončila historie prvního slepeckého zařízení.

(Tyflopeditický lexikon, <http://www.smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm#kap3H>)

Po Pařížském ústavu vznikl ústav pro slepce v Liverpoolu (1790), v Edinburghu(1794), v Londýně (1800) a v Bristolu, ve Vídni (1804-1806), v Berlíně (1806) a 1807 anebo 1808 v Praze.

Soukromý ústav pro vychovávání a léčení chudých slepých dětí a na oči chorých v Praze na Hradčanech byl založen 1807 či spíše 1808, zde narážím na obtíže v určování

přesného data. Žádost o povolení založit ústav byla do Vídně odeslána již v červnu 1807, avšak souhlasná odpověď od císaře Františka I. došla, dle jednoho zdroje počátkem prosince, podle druhého až v polovině ledna roku příštího. První čtyři chovanci se však podle obou zdrojů do hradčanského ústavu nastěhovali až v průběhu roku 1808. Jedním ze zakladatelů byl i **univerzitní profesor a jazykovědec Alois Klar** (* 25. 4. 1763 Úštěk, + 25. 3. 1833 Praha), zakladatel pozdějšího Klarova ústavu. Byl také v letech 1825-28 jeho ředitelem. Vypracoval první stanovy ústavu, podle nichž slepý jedinec především nemá být společností na obtíž. Proto již zpočátku byla snaha o řemeslnou výuku, brzy však zase byla zanedbávána. V ústavu se kladl hlavní důraz na vyučování náboženství a mravouce, neboť Alois Klar, jakožto silně religiózní člověk věřil, že tato výchova chovance „v jejich současných i budoucích poměrech uchrání před mnohými pohromami, kterým jsou nezletilí, bezbranní slepí nezbytně vydáni napospas“. (Smýkal, 2000) Kromě toho se zde vyučovalo počítání z paměti, zpěvu a hře na hudební nástroje a ručním pracem (předení, pletení punčoch, zhotovování sítí, stuh, třepení, vázání košťat, pletení košů, ošatek, bačkor a práce lepenkové). Neučilo se zde čtení ani psaní, tedy rozhodně ne v širším měřítku. Podle A. Klara se čtení a psaní „jakož i dalším vědeckým naukám“ měli učit ti, jejichž „zvláštní schopnost a znamenité nadání k tomu poukazovaly“. (Smýkal, 1999) V praxi se zpravidla jednalo o studenty z bohatých rodin. Kromě vzdělávací a výchovné funkce měl ústav ještě funkci léčebnou, trvalou součástí (takřka celé 19. století) bylo totiž malé lůžkové oddělení, na kterém se prováděly chirurgické zákroky různé náročnosti a zejména pro pacienty z chudších vrstev.

Škola byla až do roku 1902 pouze dvoutřídní, pak byla připojena třída třetí a teprve ve 30. letech třída čtvrtá a také navazující dvouletý hudební kurs, který studentům, kromě hudebního vzdělání, značně rozšiřoval i to všeobecné. Řemeslná výuka tak postupně ustoupila vzdělání hudebnímu. V letech 1879-1948 byl ústav v péči kongregace řádu sv. Karla Boromejského.

Klarův ústav

Roku 1828 z ne zcela jasných důvodů Alois Klar opouští Hradčanský ústav, lze se jen dohadovat o tom, proč tak učinil. S největší pravděpodobností se jednalo o neshody v zaměření ústavu, Klarovi vadila bezperspektivnost zdejšího vzdělávání, tedy to, že chovanci ústavu měli po ukončení studia stejné vyhlídky jako před ním. Ačkoli je zde naučili katechismu, slušnému chování a základům některého z řemesel, nezbývalo jim zpravidla nic jiného než se vrátit tam, odkud přišli, protože nebylo pracoviště, které by nevidomé řemeslníky přijímalo. Proto se univ. profesor Alois. Klar rozhodl založit nový ústav, jehož

cílem byla „*péče od kolébky až do hrobu*“, ústav kde se budou nevidomí vzdělávat, kde se vyučí řemeslu, a kde pak také najdou uplatnění v ústavních dílnách. Tímto ústavem byl Klarův ústav, založený roku 1832, původně v budově Hrzánského paláce na Velkopřevorském náměstí. Rok po založení ústavu však Alois Klar umírá a vedení ústavu se ujímá jeho syn **Pavel Alois Klar**. Tomu se brzy podařilo, na přímluvu protektora tohoto ústavu, hraběte Chotka, získat darem bývalý „Dům dřevařských písařů“ na Malé Straně, v místě, kde se říkalo Pod Bruskou, od r. 1922 pak Klárov. Místo bylo snad vybráno i proto, že se věřilo, že voda z potoka Brusnice, který tehdy ještě nebyl sveden do podzemí a tekla zde v přirozeném korytě, je léčivá. Tento dům chtěl Pavel Klar ihned přestavět na ústav pro dvě stě slepců. Vzhledem k nedostatku finančních prostředků však zpočátku pouze upravil původní budovu a stavba začala až poté, co se do budovy nastěhovali první obyvatelé. Ústav ve svých počátcích byl především ústavem dílenským, což znamená, že poskytoval práci, bydlení a stravu absolventům hradčanského ústavu nebo jiným zrakově postiženým lidem. Těm, kteří nebyli vyučeni v zde provozovaných řemeslech, poskytl učňovské vzdělání. Zpočátku se však ze „slepeckých“ řemesel vyučovalo jen předení a pletení, neboť bylo obtížné zajistit odbyt výrobků.

Pavel Klar umírá roku 1860, po něm se vedení ústavu přebírá jeho syn **Rudolf Maria Klar**, kterému však v té době bylo necelých 16 let. Proto se fakticky vedení ústavu ujímá J. Běšín, který ústav spravoval až do své smrti r. 1880. Běšín byl spolehlivý správce svěřeného majetku, přepečlivý účetní, ale úroveň ústavu pod jeho vedením klesla tak, že vznikl pouhý azyl, ve kterém se muži i ženy zabývali ženskými ručními pracemi. Na R. M. Klara čekal úkol ústav po jeho převzetí v podstatě znovu vybudovat.

Od roku 1862 fungovala dohoda s hradčanským ústavem, podle které přecházeli chovanci hradčanského ústavu po ukončení obecného vzdělání do Klárova ústavu, kde se vyučili řemeslu. Přijímání byli nevidomí od 15 do 50 let.

Po převzetí ústavu R. M. Klarem se během krátké doby jeho finanční situace zlepšila natolik, že bylo možné začít uvažovat o přístavbě budovy. Pozemek na stavbu daroval císař Ferdinand, projekt vypracoval architekt Vincenc Kulhánek. Vzniká košíkářská dílna a také obecná škola, takže do ústavu mohou být přijímány děti již desetileté. V roce 1897 vzniká mateřská škola s opatrovnou, takže se věk přijímaných dětí ještě snižuje na šest let. Již v roce 1888 vznikla i opatrovna pro nevidomé práce neschopné Francisco-Josefinum, takže vybudováním mateřské školy byl naplněn sen Aloise Klara, o péči o nevidomé „od kolébky až do hrobu“. Vznikl první ústav, umožňující lidem s handicapem prožít celý život v komunitě handicapovaných a bez kontaktu s okolím, pokud si to přáli. Těm, kteří se chtěli po

vyučení osamostatnit, poskytovalo vedení ústavu rady a později i materiální pomoc. Jaké byly podmínky v tehdejší společnosti je však jasné z následujícího textu.

V r. 1886 se uskutečnil pokus se dvěma chovanci, kterým bylo umožněno navštěvovat německý učitelský ústav, kde mohli ovšem při vyučování pouze naslouchat. Podmínkou přijetí bylo, že se v průběhu vyučování nesmějí na nic ptát. Tyto podmínky byly zahrnuty i do vyhlášky ministerstva školství. Absolventi získali učitelskou způsobilost vyučovat pouze na Klarově ústavu.

(Tyflopeditický lexikon in <http://smykal.ecn.cz/publikace/kniha13t.htm#kap3K>)

Od r.1904 dostávají košíkáři výuční list, ostatní řemeslníci až od r. 1906. Ve dvacátých letech měl Klarův ústav dílnu kartáčnickou, košíkářskou a rohožkářskou, ženy a dívky se věnovaly ženským ručním pracem – pletly punčochy na stroji a vyplétaly rákosové židle. Dnešním pokračovatelem ústavu je **Střední škola Aloyse Klara**, dříve Střední odborné učiliště pro zrakově postiženou mládež Aloyse Klára, v Praze 4 – Krči <http://www.skolnistranky.cz/stredni-skola-aloyse-klara-praha-4-videnska-28-789.html>. Zde probíhá péče o výuku zrakově i jinak handicapovaných středoškoláků. Škola má celorepublikovou působnost a je u nás svého druhu jediné.

(internet, <http://www.spsaklara.cz/historie.htm>)

Deylův ústav

Na schůzi humanitárního výboru Národní rady české v roce 1908 vznikla myšlenka, založit **výlučně český ústav pro nevidomé**. Oba existující ústavy byly totiž převážně německé. Na zasedání vznikl komitét, který měl předložit návrh stanov tohoto výlučně českého ústavu. Jeho členem byl **Jan Deyl**, který o dva roky později spoluzaložil **Zemský spolek pro výchovu a opatrování slepých v Čechách**. Tímto spolkem byl ještě téhož roku založen ústav, který se jmenoval **Deylova výchovna slepých, od r. 1915 pak Deylův ústav pro slepé**.

Jan Deyl (* 24. 6. 1855 Vysoké Veselí + 16. 2. 1924 Praha) byl profesorem očního lékařství na Karlově univerzitě v Praze. Známa byla jeho práce Zevní choroby očí. Podobně jako mnoho oftalmologů a tyflopeditů v jeho, ale i pozdější době se domníval, že „jakékoliv vyšší vzdělání nevidomým neprospívá, protože se vzděláním roste uvědomění si vlastní bezmocnosti ze slepoty.“ Snad proto nebyl jeho ústav koncipován jako především vzdělávací. Jeho zakladatelé si však byli také vědomi, že samotné vzdělání nevidomým práci nezajistí, takže jim chtěli zajistit hospodářskou základnu pro další život. Snažili se získat prostory pro jejich dílny a odbytíště jejich výrobků. Deyl propagoval i práci nevidomých v továrnách.

Při zahájení provozu měl Deylův ústav 13 chovanců, o rok později již 29. Ve dvacátých letech minulého století měl internát, čtyřtřídní školu obecnou, a školu pokračovací pro kartáčnické učně. Do ústavu byly přijímány děti ve věku 6-12 let, zpočátku i děti s kombinovanými vadami. Po ukončení základního vzdělání v ústavu zůstávali pouze chlapci, dívky odcházely buď k dalšímu výcviku do Klárova ústavu nebo domů. 1923. V roce 1931 se podařilo zřídit hudební školu.

V současné době je z ústavu založeného v r. 1910 **Konzervatoř pro zrakově postižené** nazvaná jménem zakladatele ústavu **J. Deyla**.

Ústav pro zaopatřování slepců na Smíchově (Palata) byl v roce 1893 založen ředitelstvím České spořitelny, pro práce neschopné nevidomé muže a ženy bez rozdílu náboženství. K založení ústavu zadala podnět situace, kdy mladí práceschopní obyvatelé Klarova ústavu již s obtížemi svou prací užívali ty, kteří práceschopní nebyli. Proto se vedení České spořitelny ujalo realizace myšlenky založit ústav tohoto druhu a při příležitosti oslav 40. let panování císaře Františka Josefa jej nazvali Francisco – Josefinum. Dnes používaný název Palata je odvozen od názvu historické usedlosti na jižním svahu strahovského vrchu. Ve středověku se na těchto místech pěstovala vinná réva. Vinohrady byly po určitou dobu i ve vlastnictví krále. Úřad spravující královské vinice se latinsky nazýval „Palatium“, odtud Palata. Dnes je zde Palata – domov pro zrakově postižené, který poskytuje ubytovací, stravovací a aktivizační služby zrakově postiženým seniorům.

(<http://www.palata.cz/>)

Podle Zemana (Zeman, 1930) u nás ve třicátých letech navíc fungovala, **Seyvalterova útulna a chorobinec slepých dívek na Kampě**, kterou, založil **farář Ludvík Seyvalter** a jeho bratr, **staroboleslavský kanovník František Seyvalter**. Z tohoto zdroje také pochází následující uvedení do pracovního uplatnění nevidomých v třicátých letech minulého století.

V roce 1930 bylo již možné vystudovat se zrakovým handicapem vysokou školu, Zeman uvádí, že při spolku Deutsche Hochschulbücherei v Marburgu n. L. slouží od r. 1917 knihovna pro slepé akademiky a kromě toho speciální vzdělávací ústav pro slepé, právníci, duchovní, národohospodáři, filologové, obchodníci, žurnalisté. Středoškolské vzdělání nevidomým (pro krásu tehdejší češtiny cituji): „umožňuje státi se literárním učitelem na ústavě slepců, korespondentem aj.“ většina tehdejších nevidomých však má pouze základní školu a vzdělává se dále např. hudebně – koná státní zkoušky z hudby a stávají se učiteli hudby, varhaníky, řediteli kůru a výkonnými hudebníky, ladiči pian a opravu hudebních nástrojů. „Jiní se věnují psaní na stroji, telefonní službě, sešívání aktů úředních, masážím, prodeji novin, tabáku aj.“ Nebo typickým řemeslům, košíkářství, rohožkářství, kartáčnictví,

vázání koberců, provaznictví a obuvnictví. Ženy pak vyplétání židlí, pletení zboží stávkového na pletacím stroji. Vyučili-li se v ústavu, mohli provozovat řemeslo na živnostenský list, což ale nebylo jednoduché, proto začala vznikat první družstva, např. Družstvo a dílny nevidomých řemeslníků v Chrlicích, viz následující kapitola.

Za první světové války našli mnozí nevidomí zaměstnání v továrnách při ručních pracech, ale i u strojů, s ochrannými pomůckami a přizpůsobením. Zeman uvádí, že v továrnách Siemens – Schuckertových v Berlíně bylo zaměstnáno 100 slepců, u Bati 25 slepých žen. Mezi těmito zaměstnavateli – vizionáři – převládal názor, že „slepí jsou údajně výkonnější než vidící zaměstnanci, protože pracují po hmatu a na práci se tak více soustředí“. V Německu byl r. 1920 přijat zákon, podle kterého musel zaměstnavatel přijmout na každých 50 zaměstnanců jednoho „těžkého poškozenec“ tedy i slepého, hodí-li se k práci. S postupující mechanizací a dělbou práce na menší a jednodušší úseky vzrůstala tendence zapojit nevidomé do průmyslové výroby.

Současně s narůstajícími kompetencemi narůstala i práva nevidomých. Podle **občanského zákoníku (Všeobecný zákoník občanský (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*),** jenž na našem území platil do r. 1950 (a v části věnované pracovnímu právu až 1. 1. 1966). je nevidomý plnoprávný občan. Oslepení není důvodem k manželské rozluce a je-li slepec duševně normální nemůže být zbaven svéprávnosti. Nevidomí mají také aktivní i pasivní právo volební. Hmotně zabezpečeni jsou podle této právní normy pouze státní zaměstnanci a válečné invalidé – invalidní důchod 2400,- Kč ročně, s padesátiprocentním přídatkem (v případě že invalida potřebuje stále cizí pomoci) 3600,-Kč. Plus deset procent na ženu – pokud není výdělečně činná a na dítě do 18 let. Existence oslepených vojínů se zabezpečuje propůjčením trafik, biografických licencí, prodejem losů třídních loterií a rentami, půjčkami, přidělením psa-průvodce. Mimo toto mohl být válečný slepec zabezpečen také přidělením domku s rolí, ten pak zůstal jeho majetkem až do jeho smrti, a přecházel dědictvím na jeho ženu a děti. Nesměl se však zadlužit, prodat nebo vyměnit.

Vynesením ministerstva železnic z r. 1912 se válečným slepcům povoluje volná jízda přes 50 km pro nutné soukromé cesty, průvodci se slevuje padesát procent. Od r. 1923 náležela též chovancům slepeckých ústavů sleva 33 – 50 procent a také měli slevy v městské dopravě v Praze a v Brně. (Zeman, 1930)

3.2. Svépomocné spolky

Dějiny spolkové péče o nevidomé začínají podle Smýkala (Smýkal, 1999) v Číně. Zřejmě první organizací samotných nevidomých bylo **sdužení nevidomých hudebníků v Pekingu**, které vzniklo roku **206 př. n.l.** Kromě hudebníků sdružovalo také zpěváky, vypravěče a básníky. Sdužení se scházelo v chrámu Ching Chung Míaro v jižním Pekingu a je zajímavé, že buď toto nebo podobné sdužení **existovalo ještě v polovině 20. století**. Úkolem této profesní organizace bylo podporovat své členy v jejich profesi (šlo v podstatě o jakousi čínskou variantu středověkých cechů) a také vychovávat mládež. I čínský slepec **Gajin Wajo Zo**, když začal v r. 754 učit buddhismus v Číně, zde byl pro svůj handicap neobyčejně dobře přijímán. Z toho lze soudit, že v jeho době požívali nevidomí v Číně značné úcty.

Když Wajo Zo přinesl, jako jeden z mnoha dalších, buddhismus z Číny do Japonska, bylo přirozené, že právě on měl mnoho následovníků mezi japonskými nevidomými a také, že i on myslel na své nevidomé následníky a to tak že jim v rámci obřadu určil roli hudebníků. Ti se později nazývali „moso“ a kromě hry na strunný nástroj biva se učili nazpaměť dlouhé náboženské texty, které během obřadu recitovali. Potulní hudebníci, recitátoři a maséři se nazývali „todo“. Obě skupiny nevidomých měly právo vychovávat své následovníky.

Kolem roku 850 dovolil 55. císař Koko svému bratru Hito Yasimu, který oslepl, aby přesto dál zůstal guvernérem provincie. Na jeho počest získali japonští nevidomí zvláštní privilegia – výsadní právo vykonávat povolání masérů a učitelů hudby. Tento stav se, podobně jako v Číně, udržel až do poloviny 20. století.

V Evropě bylo prvním podobným spolkem Benátské bratrstvo **Schola coecorum (1315)**, které sdružovalo všechny potulné hudebníky, vypravěče a artistry, včetně nevidomých, kteří měli stejná práva jako ostatní. První čistě slepecký svépomocný spolek bylo patrně **Strasburské bratrstvo chudých slepců** (založeno 1414) a bylo svým způsobem slepeckou sociální péčí – sdružovalo nevidomé žebráky a jejich průvodce, chránilo je a určovalo každému žebrákovi určitou oblast, aby si vzájemně nekonkurovali. Dalšími historicky doloženými spolky nevidomých byly **spolky nevidomých hudebníků**, jako například Akademie slepých hudebníků a básníků, založená v roce 1661 v Palermu anebo srbská škola pro nevidomé guslary, která vypovídá o organizovanosti jihoslovanských guslarů, kteří jsou považováni za důležité pilíře místního národního uvědomění.

Teprve v **19. století** začaly vznikat **spolky nového typu** – jako protiváha (a logický důsledek nedostatečné kapacity) dílenských ústavů. V té době začali ze vzdělávacích ústavů vycházet první nevidomí vyučení řemeslům. Pokud však nenašli uplatnění v některém dílenském ústavu, hledali ho zpravidla těžko. Důvodem vzniku těchto spolků bylo i to, že v

každé společnosti existuje určitý druh lidí, který vždy dává přednost nezávislosti před jistotou pracovního místa, avšak s minimem možností svobodně se v pracovních věcech rozhodovat. Tito lidé dali podnět k zakládání prvních **podpůrných spolků nevidomých řemeslníků**. Těch bylo v devatenáctém i dvacátém století v českých zemích nepočítaně, některé menší - Spolek pro podporu slepých v českých zemích, Družina osleplých vojáků, Pracovní spolek německých slepců, Svaz invalidů československých legií - některé větší - Slepecká organizace českých nevidomých esperantistů, spolek Český slepecký tisk, **Podpůrný spolek samostatných slepců**.

Tento spolek byl prvním, který prosazoval, aby nevidomí mluvili sami za sebe a živili se vlastní prací bez podpory ústavů a azylů. Jeho zakladatelé byli přesvědčeni, že nevidomým je potřeba pouze poskytnout práci, to znamená zajistit ji a starat se o nákup surovin a prodej výrobků. To se samozřejmě příliš nezamlouvalo zastáncům „péče od kolébky až do hrobu“, kteří to považovali za utopické a proto svým chovancům členství v podpůrných spolcích zakazovali a směřovali je spíše do azylů. Finance na svou činnost si spolek obstarával pořádáním sbírek, přednášek, koncertů nevidomých hudebníků, propagačních výstav apod. Z toho financoval nákupnu a prodejnu výrobků, po skončení první světové války vlastní dílny, domovinu, později právní poradenskou službu a různé druhy podpor (v nemoci, při úmrtí člena rodiny, při narození dítěte, příspěvek starobním důchodcům, příspěvek na léčení apod.) a dokonce bezúročné půjčky. V roce 1938 podal Spolek vládě návrh zákona na tzv. slepeckou rentu. Tento návrh, ač byl v době podání přijat příznivě, zůstal nevyřízený. Jeho projednání překazila blížící se válka. Po válce Spolek připravil stanovy Ústřední péče o slepé, ty se však nestihly realizovat, protože přišel únor 1948 a s ním spojení všech podpůrných spolků zdravotně postižených do **Ústřední jednoty invalidů**. Pod heslem „slepý pomůže chromému, chromý povede slepého“ skončila činnost všech spolků sdružujících nevidomé a nevidomým pomáhajících.

Začala se psát historie **Svazu československých invalidů**, který si „vzal za úkol získat převážnou většinu invalidů, bez rozdíl národnosti k aktivní, uvědomělé, ukázněné a kvalitní práci na výstavbě socialistického hospodářství a socialistické kultury a k odhodlanému boji za mír společně s veškerým pracujícím lidem naší vlasti.“ (Smýkal, 1999, s.41)

Budování socialismu obnášelo především mnoho politických školení a nesvobody (sjezdy invalidů bylo možno uspořádat vždy až po sjezdu KSČ, neboť ta dávala „doporučení“ pro další vývoj organizace i péči o zdravotně a smyslově postižené). Tyto tlaky však zřejmě většina nevidomých vnímala jako nutné zlo, které jim však přinášelo zaměstnání. Je třeba uznat, že za dobu socialismu se podařilo prosadit pro lidi se zdravotním postižením mnohé

výhody. Důchody z mládí, možnost souběhu plného invalidního důchodu a mzdy, osvobození od daně ze mzdy, průkazy ZTP, ZTP/P, nové pracovní obory (nevidomý telefonista, po sovětském vzoru se více rozvíjí i práce nevidomých v továrnách), vzniká možnost státního příspěvku na speciální slepecké pomůcky (braillské hodinky, bílé hole).

(Smýkal, 1999, s.43)

V roce 1989 se, tehdy již Svaz invalidů, opět rozpadá na různé organizace. Organizace nevidomých jsou dvě a až roku 1996 se spojí v aktuálně u nás působící **Sjednocenou organizaci nevidomých a slabozrakých** (SONS). Současně s tím vnikají další organizace, zejména **centra technické podpory nevidomých studentů univerzit** (Carolina Praha, Tereza Praha, Teiresias Brno, Tyflopedický kabinet Hradec Králové), ale i jiné, Institut rehabilitace zrakově postižených FHS UK, Středisko pro výcvik vodících psů, Okamžik a další. Oddělením od SONS postupně vznikají další: Společnost pro rannou péči, Tyfloservis, Pobytové a rehabilitační středisko Dědina, o.p.s.

4. Činitelé pracovního uplatnění osob se zrakovým postižením

Mezi základní činitele pracovního uplatnění zrakově postižených patří **schopnosti, dovednosti, postoje a motivace**. Jde o provázaný systém, kdy vzájemně interagují postoje blízkých lidí a společnosti s postoji zrakově postiženého, ovlivňují jeho motivaci k určité činnosti, případně výkonu a tím i jeho schopnosti a dovednosti, což zpětně ovlivňuje jeho další výkony atd.

Schopnosti definuje Pedagogický slovník (Průcha, 1998 s.221) jako individuální potenciál člověka pro provádění určité činnosti v budoucnu. Je to možnost, podmíněná do jisté míry vrozenými předpoklady, která se může (ale nemusí) rozvinout v závislosti na tom, do jakého sociálního prostředí je člověk začleněn, jak kvalitní výchovy a vzdělání se mu dostane, co on sám pro rozvoj svých schopností udělá. Výsledkem spojení tohoto potenciálu a vhodných podmínek prostředí je **dovednost**, která je zde popsána jako způsobilost člověka k provádění nějaké činnosti, podmíněná do jisté míry vrozenými předpoklady, jíž se dosahuje učením a výcvikem. (Průcha, 1998 s.56) Schopnosti a dovednosti jsou ovlivněny **zrakovým postižením**. Člověk, který nevidí nebo vidí špatně, je ochuzen o zrakové podněty, přičemž zrakem údajně získáváme až 80 procent informací. Tento **informační deficit** způsobuje, že k tomu, aby se naučil znalostem a dovednostem, potřebuje speciální **kompensační postupy**.

Postoj je osobní dispozice konkrétního člověka vztahovat se k uvědomované skutečnosti (Čálek, 1988). Všechny postoje jsou relativně trvalé. Obsahují v sobě složku

a) poznávací (kognitivní) – názory a myšlenky osoby o předmětu postoje

b) citovou (afektivní, emocionální) – cit osoby k předmětu postoje (emoce, emocionální reakce)

c) konativní (behaviorální) – sklon k jednání či chování ve vztahu k předmětu postoje

Postoj je tedy to, jak člověk určitou skutečnost zná a hodnotí, co při tom prožívá a jak se k ní obvykle chová. Postojem je i **akceptace nebo neakceptace zrakového postižení**, svého nebo druhého člověka, což je důležitá kategorie ve vztahu k pracovnímu uplatnění lidí s postižením zraku. Akceptací zrakového postižení se budu zabývat v další kapitole, takže nyní jen shrnu, že naučí-li se člověk akceptovat své postižení, rozvíjí se tím jeho sebedůvěra a výsledkem je aktivní postoj k životním možnostem a tudíž i k zaměstnání. Naučí-li se, následkem špatných okolností, neakceptovat své postižení, rozvíjí se slabé sebedůvěra, malá sebedůvěra, různé druhy obranných mechanismů a škodlivých vzorců chování a pasivní životní postoj. To zpravidla vede k obtížím při pracovním uplatnění.

Motivace (Průcha, 1998 s.135) je souhrn vnitřních i vnějších faktorů, 1. vzbuzujících, aktivují, dodávají energii lidskému jednání a prožívání, 2. zaměřujících toto jednání a prožívání určitým směrem, 3. řídicích jeho průběh, způsob dosahování výsledků, 4. ovlivňujících též způsob reagování jedince na své jednání a prožívání, jeho vztahy k ostatním lidem a ke světu. Podle Nakonečného (Nakonečný 1996:15) je motivace psychologický hypotetický konstrukt, popisující nebo vysvětlující psychologické příčiny chování, v tomto případě snahu získat zaměstnání a **výkon jedince**, ten je (Průcha, 1998 s.136) motivován jednak vnitřními faktory (zejména potřebami), jednak faktory vnějšími (tzv. incentivami) Chování jedince, jehož cílem je dosáhnout určitého výkonu, probíhá v několika fázích: 1. vzbuzení některých potřeb, 2. posouzení vlastních možností výkonu dosáhnout, 3. očekávání že potřeba bude naplněna, 4. rozhodnutí vykonat příslušnou činnost.

Motivace tedy zpravidla ovlivňuje to, s jakým úsilím dělá zrakově postižený člověk určité věci, jaký podává výkon. To určuje například v rekvalifikačním kurzu jeho výsledné dovednosti a z nich vyplývající jeho pozdější pracovní uplatnění. Do tohoto procesu ale vstupuje ještě postoj k práci, to, jak řekl jeden z respondentů mého výzkumu, „zda si spočítá jak vysoký má invalidní důchod, najde si levné bydlení a rozhodne se jen přežít, anebo zda má potřebu seberealizace a tak hledá zaměstnání, které by ho naplňovalo“. Nebo zda, jako jeden z mých respondentů, musí splácet půjčku, takže si potřebuje přivydělat. Zrakové postižení je v tomto systému jen jedním z mnoha činitelů.

4.1. Zrakové postižení

Slovník sociální práce (Matoušek, 2003) definuje zrakové postižení (vision impairment) jako **úplnou slepotu** (stav, při němž není zachováno ani vnímání světla), **praktickou slepotu**, stav, při kterém člověk nevidí na vzdálenost šesti metrů totéž co dobře vidící osoba vidí na vzdálenost desetkrát větší, nebo je jeho zorné pole zúženo na méně než 20 stupňů, tedy stav, kdy je zrak zachován, ale vidění nestačí k vykonávání běžných činností, a **slabozrakost**, což je méně závažné postižení zraku, které omezuje možnosti společenského uplatnění postiženého. Dále uvádí, že poruchy zraku jsou v naprosté většině případů následky nemocí (cukrovky, zeleného zákalu, odchlípení sítnice, otravy aj.), jen malá část je vrozená případně vzniklá úrazem. Jejich výskyt se proto zvyšuje s věkem. Zmiňuje, že postižení zraku je jedním z nejlépe společensky přijímaných postižení.

4.1.1. Statistické údaje o zrakově postižených

Podle údajů Světové zdravotnické organizace je dnes na světě 45 miliónů nevidomých a toto číslo se v následujících 20 letech může až zdvojnásobit. Podle britských pramenů je v Evropě asi 11 milionů slabozrakých a asi 1 milion nevidomých. Ve Velké Británii je těžce zrakově postižený každý šedesátý člověk. Jiné zdroje uvádějí, že lidé se zrakovým postižením tvoří přibližně 1 - 1,5% z celé populace. Přesné statistiky neexistují ani v rámci jednotlivých zemí.

Není bez zajímavosti, že 9 z 10 nevidomých (v celosvětovém měřítku) žije v rozvojových zemích a odborníci odhadují, že 80% slepoty může být léčeno nebo jí šlo předejít.

Za zmínku stojí fakt, že procento slabozrakých lidí v populaci průběžně roste a jedním z rozhodujících faktorů ovlivňujících tento trend je prodlužování délky lidského života (to platí především v naší euroamerické civilizaci). Přímá úměrnost vzniku zrakových vad a vyššího věku je jednoznačně prokázána: 80% lidí starších 75 let má vážné problémy se zrakem a 70 - 75% nových případů zrakových vad vzniká u lidí starších 65 let. Z toho se dá vyvodit, že stárnutí je samo o sobě významným činitelem vedoucím ke vzniku zrakové vady. Podle prognóz se v příštích 20 letech počet lidí starších 85 let přibližně zdvojnásobí, z čehož lze usuzovat na zvýšení počtu lidí s postižením zraku.

4.1.2. Kdo je zrakově postižený?

Zrakově postižení nebo správněji **osoby se zrakovým postižením** jsou lidé s různými druhy a stupni **snížených zrakových schopností**. Mluvíme-li o snížených zrakových schopnostech, je třeba vědět, že nějakým způsobem snížené zrakové schopnosti má šedesát procent populace, ale jen malá část z nich má změněnu schopnost vnímat okolní svět zrakem natolik, že je lze zařadit do skupiny těžce zrakově postižených. To jsou lidé, které označujeme jako „zrakově postižené“ v užším slova smyslu a jimž zrakový handicap radikálně zasahuje do života, ovlivňuje jejich přístup k informacím, orientaci a samostatný pohyb a ztěžuje jim i všechny každodenní činnosti týkající se péče o sebe a své blízké. I mezi nimi však jsou velké rozdíly. Člověk zcela nevidomý (bez zachování světlocitu) je např. v orientaci v prostoru daleko více omezen než člověk, který je schopen vnímat např. obrysy dveří a předmětů na kontrastním podkladu. Ten druhý (občas se používá nepříliš pěkně znějící termín „osoba se zbytky zraku“) dokáže z okolního prostředí získat ještě stále dostatečné množství informací k tomu, aby se v něm mohl pohybovat, aniž by k tomu nutně potřeboval bílou hůl. Abychom lépe porozuměli rozdílům mezi těžce zrakově postiženými, je potřeba se blíže podívat na to, jak poškození zraku vzniká.

4.1.3. Zrakové vady

Zrakový orgán je složen ze tří částí, z **oka samotného**, **očního nervu**, který spojuje oko se zrakovým centrem v mozku a ze **zrakového centra**. K poškození může dojít v kterékoli části a výsledné zrakové postižení má podle toho specifický charakter. Důležité je také to, zda došlo např. u očního nervu k jeho úplnému přerušení anebo je jen poškozen, či u degenerace sítnice, zda se jedná o poškození v počátečním stadiu, kdy na sítnici jsou zatím jen malé změny anebo poškození pokročilé. Důsledky se také mohou různit podle toho, která část sítnice oka je poškozena. U poškození v oblasti tzv. žluté skvrny, oblasti centrálního vidění, se zhoršuje vidění detailů a barev, ale člověk stále rozpoznává obrysy předmětů a je schopen se pohybovat v prostoru. U poškození v oblasti periferního vidění se zužuje zorné pole a člověk je schopen se pohybovat jen s bílou hůl nebo s pomocí hmatu, ale centrální vidění je zpravidla zachováno, takže dokáže např. číst. V případě poškození zrakového centra v mozku dochází k různým výpadkům zorného pole, tzv. skotomům, podle rozsahu a místa poškození.

Podle míry omezení zrakových schopností dělíme **skupinu těžce zrakově postižených** na nevidomé a slabozraké, přesněji na **pět kategorií**:

1. střední slabozrakost
2. silná slabozrakost
3. těžce slabý zrak,
4. praktická nevidomost
5. úplná nevidomost

Kriteriem pro zařazení do jedné z kategorií je **zrková ostrost** vyjádřená **tzv. vizem** udávaným zpravidla ve zlomku, kde první číslo znamená vzdálenost v metrech, ze které dotyčný čte a druhé číslo pak vzdálenost, ze které čte tu samou velikost písmene člověk s nepostiženým zrakem. (Vizus zdravého oka je tedy např.: 6/6). Vyšetření se provádí na tzv. Snellenových optotypech, což jsou známé tabulky s postupně se zmenšujícími písmeny. Kromě zrakové ostrosti se zjišťuje také zúžení zorného pole.

1. Střední slabozrakost

zrková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/18 (0,30) - minimum rovné nebo lepší než 6/60 (0,10); 3/10 - 1/10

2. Silná slabozrakost

zrková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 6/60 (0,10) - minimum rovné nebo lepší než 3/60 (0,05); 1/10 - 10/20

3. Těžce slabý zrak

a) zrková ostrost s nejlepší možnou korekcí: maximum menší než 3/60 (0,05) - minimum rovné nebo lepší než 1/60 (0,02); 1/20 – 1/50

b) koncentrické zúžení zorného pole obou očí pod 20 stupňů, nebo jediného funkčně zdatného oka pod 45 stupňů

4. Praktická nevidomost

zrková ostrost s nejlepší možnou korekcí 1/60 (0,02), 1/50 až světlocit nebo omezení zorného pole do 5 stupňů kolem centrální fixace, i když centrální ostrost není postižena

5. Úplná nevidomost

ztráta zraku zahrnující stavy od naprosté ztráty světlocitu až po zachování světlocitu s chybou světelnou projekcí

(Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů -desátá revize (MKN-10), vydal Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR)

Definice zrakového postižení pouze podle ostrosti vidění a rozsahu zorného pole není vždy úplně dostačující. Pro objektivnější diagnostiku je třeba zkoumat další zrakové funkce,

jako např. kontrastní citlivost (světloplachost, šeroslepost), schopnost rozlišovat barvy (barvoslepost), vnímání hloubky, schopnost lokalizovat, fixovat předměty, sledovat je v pohybu apod.

Pro pracovní uplatnění člověka s těžkým zrakovým postižením je také důležité, jakého typu je jeho zraková vada. Zda ovlivňuje vnímání vzdálenějšího prostoru nebo předmětů které jsou v centru jeho zorného pole. Jeden z respondentů mého výzkumu například uvádí, že po přidělení plného invalidního důchodu si našel kontakt na rehabilitační středisko sám ve Zlatých stránkách. Tato informace by nebyla srozumitelná bez porozumění jeho zrakovému postižení, Emil, jak jsem ho pro potřeby výzkumu nazvala, má degeneraci sítnice, která se projevuje postupným výpadkem zorného pole od periferie k centru. To vysvětluje, proč v osmnácti letech neviděl paní přecházející ulici a ještě ve třiceti letech za dobrých světelných podmínek dokázal číst text.

Zrakové omezení ovlivňuje pracovní uplatnění člověka se zrakovým postižením, ale je jen o jednu z podmínek. To že je člověk těžce zrakově postižen, nemusí o možnostech jeho pracovního uplatnění vypovídat příliš mnoho. Někdy je důležitější to, jak sám sebe a své postižení ve vztahu k zaměstnání vnímá. Závisí to na jeho schopnostech, vlastnostech, vlohách, předchozí zkušenosti, na přístupu lidí z jeho okolí apod. Také na tom, zda jeho zaměstnavatel je na situaci pracovníka se ztrátou, resp. absence zraku dobře připraven a jaký postoj k němu zaujme. Zda mu vyjde vstříc úpravou pracovního prostředí či nikoliv.

Vzhledem k znevýhodnění, které zrakový handicap představuje, je důležitá osobnost zrakově postiženého a její pružnost, schopnost přizpůsobit se různým podmínkám. Jak však ukazuje následující kapitola, vliv zrakového (a jakéhokoli jiného) postižení na osobnost člověka může být zcela opačný.

(internet, <http://www.sons.cz/kdojezp.php>)

4.2. Osobnost zrakově postiženého, její vývoj a vliv na jeho pracovní uplatnění

V této části bych se chtěla zaměřit na to, jak se utváří osobnost zrakově postiženého člověka, co ji ovlivňuje a jakým způsobem lze zabránit negativnímu vývoji, který většinou znemožňuje uplatnění na trhu práce.

Osobnost zrakově postiženého člověka se neutváří jiným způsobem, je stejná jako osobnost člověka, který se narodil jako vidící. Specifika spojená s jejím vývojem jsou dána jednak zrakovou vadou a tudíž chyběním podnětů v raném dětství a jednak procesem akceptace nebo neakceptace zrakové vady, který probíhá celý život a podílí se na něm i okolí

zrakově postiženého člověka a celá společnost. Tento proces přirozeně probíhá jinak u člověka, který se jako nevidomý již narodil a u toho, kdo oslepl v dospělém věku, kdy osobnostní rysy jsou již ukotveny. Obě zkušenosti mají své horší a lepší stránky. Člověk který se narodil jako nevidomý má vše jednodušší v tom, že se nemusí vyrovnávat se ztrátou zraku. To ale neznamená, že by neregistroval svou odlišnost. Obtížnější to má naopak v tom, že všechny znalosti a dovednosti se od nejútlejšího věku musí naučit bez použití zraku. Člověk později osleplý má výhodu v tom, že většinu pro život důležitých činností se naučil před ztrátou zraku, takže nyní je třeba ho naučit jen ty speciální postupy, které umožňují provádět činnosti, ke kterým dříve potřeboval zrakovou kontrolu. Těžší to má zase v oblasti vyrovnávání se se ztrátou zraku, kde je vystaven silným emocím, doprovázejícím tento proces.

Možné způsoby reagování na ztrátu zraku nebo na narození zrakově postiženého dítěte jsou v biologické rovině dva, jsou popsány jako dvě varianty akutní reakce na stres, která vychází z autonomního nervového systému. **Varianta A**, která je spojená s fylogeneticky mladší částí nervstva, **nervem sympatikem** a nazývá se **reakce typu útok nebo útěk**. Její podstatou je rychlá mobilizace sil v okamžiku ohrožení. **Varianta B** souvisí s fylogeneticky staršími částmi ANS, **nervem parasympatikem** a bývá nazývána **reakcí „mrtvý brouk“**. Lidskému organismu velí strnout, znehybnět, dokud nebezpečí nepomine. (Lucká in Vodáčková a kol. 2007 s. 361-2) Tyto dvě reakce pak zakládají různé způsoby reagování lidí v situaci ztráty zraku (tím myslím i rodiče a další osoby v blízkosti zrakově postiženého dítěte) a vznikají různé vzorce chování a psychické vyrovnávací mechanismy, na jejichž základě se rozvíjí buď akceptace ztráty zraku nebo její nonakceptace. Lze říci, že lidé, kteří akceptují, přijmou svou zrakovou vadu, mají snazší přístup na pracovní trh než ti, kteří ji nepřijímají.

4.2.1. Akceptace a nonakceptace vady

Akceptace zrakového postižení je **postoj**, obsahující tři již zmíněné, navzájem neoddělitelné **složky**, **poznávací, citovou a konativní**. První z nich souvisí s tím, zda se k postiženému člověku a jeho rodině dostaly **podstatné informace** o jeho situaci, zrakové vadě a její prognóze, možnostech řešení a zvládání situací, službách apod. Druhá složka, **citová**, bývá ovlivněna tím, jaké **předsudky a názory** na lidi s postižením zraku má postižený člověk a jeho blízcí. To přirozeně souvisí s množstvím informací, kterých se jim dostalo, ale také s emoční odezvou na tyto informace, jejich akceptovatelností pro člověka. Výsledkem těchto

vlivů je **konativní složka**, která se projevuje tím, jaké **strategie vyrovnání** se s touto situací postižený člověk a jeho blízcí použijí. Ty mohou být buď takové, že postiženému člověku umožní kvalitní život nebo mohou vést k dlouhodobému snížení této kvality.

Toho si všiml již na začátku minulého století rakouský lékař a psycholog **Alfred Adler (7. února 1870, Vídeň – 28. května 1937, Aberdeen)** (in Čálek 1988 s.16), který rozeznává tři typy odpovědí na orgánový defekt. **Odvahu**, která vede ke kompenzaci defektu, **zoufalství**, které směřuje k ústupu ze života a k úpadku a **kolísání**, jehož následkem je neuróza. Odvážná odpověď byla později nazvána **akceptací vady**, která je považována za hlavního činitele rehabilitace a kompenzace zrakového postižení a má velký význam pro životní přizpůsobení.

Významný pokus o stanovení **měřítek životní přizpůsobivosti** předložili v roce 1981 **Lambert a spol.** Domnívají se, že jejím primárním předpokladem je emocionální či rozumová schopnost řešit problémy spojené se ztrátou zraku. „Nevidomou osobu lze považovat za přizpůsobenou tehdy, dosáhne-li takového životního kontextu (životní prostor), ve kterém je optimálně konstruktivní a její zraková ztráta jí co nejméně zneschopňuje, obtěžuje a znepokojuje.“ (in Čálek 1988, s.21-22). Svě tvrzení doplňují existencí **tělesné soběstačnosti**, což je stav, kdy se o sebe nevidomý dokáže postarat v oblasti základních potřeb, **sebeúcty**, která spočívá v tom, že realisticky věří ve svou lidskou plnohodnotnost, **pocitu společenské sounáležitosti**, který prožívá tehdy, když má vzájemně uspokojující, oboustraně prospěšné a v dané kultuře normální a psychologicky zdravé vztahy s druhými lidmi, kteří jsou pro ni citově významní, a **ekonomické životaschopnosti**, což je situace, kdy způsob, kterým nevidomý získává obživu nepodlamuje jeho sebeúctu.

U **nonakceptace** vady pak v zásadě hovoříme o dvou kategoriích jevů (Čálek, 1988), o **zveličování důsledků defektu**, kdy se postižený staví do pozice bezmocného, který je zcela závislý, neschopný se osamostatnit. Tento postoj může zastávat sám postižený, ale i jeho blízcí a celá společnost. V druhém případě, při **popírání důsledků vady** jde o to, že jedinec nerespektuje omezení, které vada přináší, chová se tak jako by ani neexistovala. Stanovuje si nepřiměřené úkoly a zároveň nevyužívá a nerozvíjí své reálné možnosti. **Společným znakem** obou je **nevyužívání uskutečnitelných možností**.

4.2.2. Vliv výchovy v rodině

Základy toho, jak se bude dítě s postižením zraku vztahovat k sobě a svému postižení, se kladou již v ranném věku, to znamená prakticky od narození. Již první reakce rodičů,

samozřejmě hlavně matky, na narození postiženého dítěte ovlivňují jeho další vývoj. **Matky** podle Čálka (Čálek, 1988) na narození postiženého dítěte **reagují** v podstatě podobně jako lidé, kteří v dospělém věku ztratili zrak. Objevuje se šok, deprese, truchlení. Tato emoční reakce zpravidla dříve či později odezní a následuje buď fáze vyrovnání se se situací anebo nevyrovnání se, čili **akceptace** postižení dítěte nebo jeho **nonakceptace**, případně dokonce **nepřijetí samotného dítěte**. Autor uvádí čtyři kategorie dětí a matek, podle vztahu matky k dítěti.

1. Děti, jejichž vývoj je v normě a matky po odeznění, v tomto případě zpravidla krátké, emoční reakce na narození dítěte s postižením zraku dítě přijaly i s vadou. Jejich **výchova** tohoto dítěte byla **podněcující**.
2. Děti, které jsou opožděné ve smyslově pohybovém vývoji a v samostatnosti, jeví se nápadně pasivní a chovají se způsobem, který patří do nižšího věku, vývoj řeči však věku odpovídá. Pro jejich matky byl typický velmi **ochranitelský výchovný postoj**, vše za něj udělaly, vše mu podaly, dítě se tedy vůbec nemuselo snažit.
3. Děti s poruchami chování a porušeným vztahem ke světu měly matky, jejichž emoční reakce na narození dítěte s postižením byla velmi bouřlivá, tyto matky **vodu dítěte neakceptovaly**, popírají ji a snaží se dítě vychovávat jako kdyby bylo zcela zdravé, takže mu neumožňují se rozvíjet způsobem, který by pro něj byl vhodný. Tyto matky také před výchovou dítěte mají tendenci unikát, přehazují jeho výchovu na jiné rodinné příslušníky, utíkají se k práci, dítě nechávají často samotné. Tento **postoj** je nazýván jako „**skrytě odmítavý**“.
4. Děti, jež jejich matky otevřeně odmítají, což někdy to vyústí do umístění dítěte do ústavního zařízení silně citově strádají. Děti těchto matek bývají těžce opožděny ve vývoji, pediatři je někdy označí jako neurologicky nemocné, což opět snižuje motivaci pečujících osob o podporu jejich vývoje.

Citová deprivace je tedy jedním z rizik pro dítě narozené se zrakovým postižením. Je to způsobeno jednak společenskými normami a s nimi spojeným matčíným očekáváním toho, jaké by mělo její dítě být, a jednak specifickým chováním zrakově postiženého kojence. Tyto děti totiž například nemají obvyklou odezvu na spatření matčiny tváře, tzv. výběrový úsměv, který jinak matku motivuje k tomu aby s dítětem komunikovala. Proto je již od ranného věku dítěte potřeba poradenské péče, která dokáže obtížné fáze vývoje dítěte překlenout, protože přirozeným motivem smyslově pohybového vývoje je lákavost zrakových podnětů, která u dítěte se zrakovou vadou nenastává a sluchové podněty až do roka života dítěte tuto funkci nemohou zastoupit. Tím je ohrožen jeho vývoj. (Čálek, 1988)

Nedostatek podnětů má vliv i na vývoj poznávacích procesů. Ve vývoji nevidomých nebo těžce zrakově postižených dětí je zpravidla omezena fáze praktického a konkrétního poznávání světa, vše záleží na tom, nakolik se mu rodiče v této době dokáží věnovat a vše mu nechají ohmatat. Postup poznávání předmětu nevidomým dítětem je oproti vidícím obrácený – nejdřív části, potom celek. Zpočátku tedy může docházet k opoždování vývoje (z důvodu podnětové deprivace), ale jakmile se dítě naučí mluvit, vše rychle dohání a na úrovni formálně logického myšlení se už nemusí rozdílat mezi zrakově postiženým a zdravým dítětem projevit. Protože při poznávání světa hraje velkou roli řeč a paměť, jedná se zde daleko více o myšlenkové konstrukty. Dítě s těžkou zrakovou vadou si tak často buduje vlastní obraz světa, ve kterém mohou chybět nebo být omezeny určité jevy, nebo také mohou fantazijně přesahovat reálný stav věci (např. představy o barvách). V souvislosti s poznáváním světa bez pomoci zraku se mohou objevit specifické poruchy v komunikaci, způsobené tím že nevidomý používá některé pojmy bez znalosti jevů, které označují a tento „verbalismus“ nemusí být okolím vždy pochopen. (Vágnerová, 2000)

Matoušek (Matoušek, 1993) píše o **vyrovnávání se rodiny** s narozením postiženého dítěte. Uvádí, že: „Reakce rodiny na narození postiženého dítěte je analogická reakci na úmrtí jejího člena. V prvním období je ztráta popírána (zdravotníci jsou podezříváni z mylné diagnózy), teprve poté přichází výrazné emoční reakce a za čas po nich určité smíření.“ Traumatizována je podle něj především matka, která své dítě považuje za svoji součást a tak narození „nepovedeného“ dítěte vnímá nevědomě jako výraz toho, že je sama nepovedená, jako matka i jako žena. Může se bránit tím, že přesune původ potíží na jiný objekt, například otcovy špatné geny, selhání zdravotníků... Otcové naopak mívají tendenci častěji řešit takovouto situaci rozvodem.

Pro rodinu v této situaci by byl velkou podporou empatický přístup zdravotníků při sdělování zprávy o diagnóze, což ale ve velkých zdravotnických zařízeních stále není standardem. Více se lze (podle zkušeností z praxe) spoléhat na schopnost lékařů - oftalmologů informovat o možnostech péče o takto postižené děti. Stále častěji se stává samozřejmostí že spolu diagnózou zrakového postižení dostanou rodiče kontakt (případně je zprostředkován i lékařem osobně) na Společnost pro ranou péči. Její pracovníci pak do rodiny mohou docházet, doporučit vhodné pomůcky a metody k rozvíjení dítěte, a také rodinu podpořit v situaci vyrovnávání se s postižením svého člena.

V odborné literatuře se zmiňuje tzv. **defektivita**, což je ne moc hezký pojem, kterým se speciální pedagogika snaží pojmenovat fakt, že většina lidí s postižením je „**vtačována do**

role postiženého“. Zpočátku se to děje v rodině dítěte, nejčastěji skrze buď příliš ochraňující výchovný styl rodičů nebo styl popírající postižení dítěte (Čálek, 1988).

Hyperprotektivní rodiče obvykle chrání své děti před působením vnějšího prostředí a tímto svým chováním je nevědomky programují k vnímání vnějšího světa jako zdroje nebezpečí. To souvisí s pojetím potřeb bezpečí a podpory, které jsou adekvátně saturovány, pokud rodič dítě vystavuje takovým situacím, které je schopno s jeho podporou zvládnout. Hyperprotektivní rodič se chová tak, že dítěti neumožní, aby se naučilo v obtížných situacích chovat a tím je učí bezmocnosti, závislému přístupu k životu.

Rodiče popírající postižení svého dítěte jej svým popíráním jeho omezení, vystavují zvýšenému riziku selhání v běžných situacích, čímž podlamují jeho důvěru ve vlastní schopnosti. Protože však omezení těchto schopností popírají, nutí tím dítě pod hrozbou ztráty své přízně, aby jejich hru hrálo také. To je pro děti zpravidla přílišná zátěž, na kterou reagují často zvýšenou úzkostí, agresivitou apod.

Pokud však dítě popírajícího rodiče jeví nějaký talent, mají jeho rodiče někdy tendenci jej na úkor ostatních oblastí podporovat a zveličovat. Tak se u dítěte může vyvinout určitá nadřazenost, kdy oblasti, ve které je dítě úspěšné je věnováno velké množství energie na úkor ostatních oblastí, což ve výsledku vede k např. výborným školním výsledkům současně s nulovou soběstačností v běžných denních činnostech. Takové dítě se, v extrémním případě, může stát klavírním virtuosem, který však bez pomoci rodiče nebo jiné blízké osoby nezvládne ani ty nejběžnější denní úkony. Z vlastní praxe a z výpovědí zkušenějších kolegů vím, že tato nadsázka není nijak přehnaná.

Vágnerová (Vágnerová, 2000) píše, že výsledkem těchto vlivů mohou být změny osobnostních rysů postiženého člověka. Nelze říci, že by se tyto změny týkaly všech lidí s postižením, nebo že by se jednalo o nějaké kvalitativní změny v osobnosti, ale zesílení určitých osobnostních rysů lze v porovnání se stejnou skupinou lidí zdravých nalézt u výrazně většího počtu lidí s postižením. Podle Vágnerové jsou to zejména egocentrismus, přetrvávání rannějších forem chování, obtíže v sociálním styku, málo aktivní životní styl a pocity méněcennosti. Kromě výchovy v rodině se na tom podílí také pozdější školní vzdělávání, to, zda rodiče pro své dítě zvolí školu pro děti s postižením zraku, anebo integraci v běžné základní škole, kde záleží na tom, jak dítě zvládne navázat vztahy se zdravými vrstevníky. A také to, zda je tato škola v místě bydliště anebo dítě musí být již od první třídy v internátě.

4.2.3. Kritická období v akceptaci vady dětí s vrozeným zrakovým postižením

Růžičková (Růžičková, 2005) hovoří o kritických obdobích, ve kterých dochází k postupnému uvědomování dosahu zdravotního postižení do různých oblastí života. Lze tedy říci, že zrakově postižené dítě kromě základních vývojových krizí, které popsal **Erikson**, prochází vývoj dítěte se zrakovým postižením **dalšími specifickými kritickými obdobími**.

Jde o **krizi prvního kolektivního zařízení**, kdy je dítě často poprvé dlouhodobě odloučeno od rodiny. Většina respondentů mého výzkumu vnímá toto období jako těžké období, kdy se cítili sami. Někteří to dokázali překonat, někteří vnímají, a možná i díky tomu, dosud samotu jako ohrožující. Je zřejmé, že na tom, jak úspěšně dítě překoná období přechodu na školu internátního typu, se podílejí rodiče v předchozí době a lze říci, že úspěšnost zvládnutí této „krize“ je závislá na úspěšnosti zvládnutí předchozích vývojových krizí, které popsal Erikson. A zde opět narážíme na rodinu zrakově postiženého dítěte a její schopnost mít postižené dítě ráda, naučit je navazovat adekvátním způsobem sociální kontakty.

Dalším takto specifickým kritickým obdobím je tzv. **školní krize**, která souvisí s uvědomování si své odlišnosti. Dítě, jehož sourozenci chodí do běžné školy a žijí doma s rodiči, zatímco ono je v internátní škole, začíná vnímat své oddělení od okolní společnosti. Systém internátního školství toto sebepojetí bohužel spíše podporuje, a tak si dítě se zrakovým postižením utváří pojetí o sobě jako o „někom odlišném, zvláštním“.

V období ukončení školní docházky přichází další obtížné období, **krize otevřené budoucnosti**, kdy si takto „odlišné, zvláštní“ dítě musí zvolit životní dráhu. Zde je před ním, jeho blízkými a učiteli někdy nelehký úkol, zvolit takovou variantu dalšího vzdělání (při současné uzounké nabídce studijních oborů pro zrakově postiženou mládež), které povede k uspokojujícímu pracovnímu uplatnění. Rizikovými faktory v tomto rozhodování je často aspirační úroveň dítěte nebo jeho rodičů, neodpovídající jeho skutečným schopnostem, a to jak směrem nahoru, tak i směrem dolů. Pro dítě se zrakovým postižením je obtížnější si udělat pravdivý obrázek o svých skutečných schopnostech, protože je následkem svého postižení méně výkonné a tudíž velmi citlivé na selhání. K tomu přistupuje systém školství pro děti a mládež s postižením zraku, kde jsou nároky na žáky a studenty často naprosto nesouměřitelné s nároky na běžných základních a středních školách.

Pro mladého člověka se zrakovým postižením je pak dalším obtížným životním úkolem **získání životního partnera**, které také může být aspiračním dilematem, zda hledat partnera zdravého nebo s postižením. Do této situace navíc často vstupují se svými názory rodiče, kteří často z mnoha důvodů upřednostňují zdravého partnera a tím někdy svému dítěti zablokují možnost získat vůbec nějakého. S touto krizí úzce souvisí **krize osamostatnění**.

Znám z praxe několik případů, kdy je potřeba aby mladý člověk nejprve dosáhl samostatnosti a nezávislosti na rodičích (matce) a teprve pak si může vybrat partnera podle své vlastní volby. Některé matky se někdy na své postižené děti váží, mimo jiné i proto, že obětovaly svou pracovní kariéru péči o postižené dítě a jeho osamostatnění je sociálně ohrožuje nejistotou jejich dalšího životního a pracovního uplatnění.

4.2.4. Ztráta zraku v dospělém věku a její akceptace

Jedinec, který ztratil zrak v dospělém věku, má oproti předchozí skupině jednu výhodu. To je dobře vidět v rehabilitaci zrakově postižených, například v situaci, kdy je třeba se naučit bez zrakové kontroly oškrábat brambory. Člověk později osleplý ví jak brambory vypadají, zná postup a také výsledek celé akce, takže mu stačí poradit jak pozná, že už je brambora oškrábaná, případně „fintu“ jak si vše zjednodušit. Oproti tomu člověk, který nikdy neviděl a má se naučit škrábat brambory, to pravděpodobně nikdy nedělal, takže neví jak brambora vypadá, proč se škrábe, ani nezná charakteristický pohyb, kterým se to dělá. Škrábání brambor pro něj může být jen prázdným spojením dvou slov.

Tou horší stránkou ztráty zraku v dospělém věku naopak je to, že je trauma, kterou tato událost přinese. Ať k ní dojde náhle nebo postupným procesem, vždy je člověk postaven do situace, kdy se musí vyrovnávat se ztrátou. V první chvíli se ztrátou dobře známých obrysů svého okolí, tváří svých blízkých apod. V druhém sledu se ztrátou pocitu bezpečí, (všude číhají ostré rohy, nečekané prahy a terénní nerovnosti, nikdy neví zda v místnosti s ním někdo je či není, pokud o sobě dotyčný nedá vědět) se kterou úzce souvisí ztráta soběstačnosti. Zpočátku prakticky ve všech situacích potřebuje dotyčný pomoc druhého člověka. Nakoupit, uvařit, použít veřejnou toaletu, to všechno je bez zrakové kontroly poměrně obtížné.

Ztráta zraku je náročná stresová situace a jako na každou stresovou situaci na ni lidé reagují dvěma základními způsoby, které jsem popsala v kapitole 4.2., kde je vymezena akutní reakce na stres. Tento vzorec se opakuje v pracích mnoha autorů zabývajících se reakcemi na těžké životní události, nemoci, ztráty blízkých lidí, nečekané životní zvraty a také na ztrátu schopnosti vidět.

Wiener (Wiener, Rucká, 2006 s.5) hovoří o třech základních fázích reakcí na ztrátu zraku, o **fázi apatie**, která je považována za obrannou reakci organismu zajišťující normální psychický stav. Projevuje se jako lhostejnost ke všemu a ke všem, může docházet i k odmítání potravy, a pak obvykle následuje hospitalizace. Další fází je **fáze samotrestajících (autopunitivních) sklonů**. Člověk hledá příčiny své situace a jejího viníka. To, že je vystaven

silným emocím někdy ostatní lidi odrazuje od kontaktu s ním, cítí se sám v neznámém prostředí. Tato situace může vyústit i v pokusy o sebevraždu a bez odborné pomoci může toto období trvat několik let. Následuje **fáze adaptace**, která má nejasně ohraničitelný úvod, z počátku může být spojena s negacemi. Člověk činí první pokusy o zvládnutí běžných aktivit, proto v této fázi hraje důležitou roli opatrnost a rozhodnost kvalifikované pomoci. Totéž platí o podpoře blízkých rodinných příslušníků.

Něco podobného popisuje Čálek, (Čálek, 1988 s. 56) uvádí, že obvyklou reakcí na ztrátu zraku bývá nejprve tzv. **počáteční šok**, který se: „navenek obvykle projevuje jako krajní pokles zájmu o kontakt s prostředím, stažením se do sebe, strnulostí až nehybností, řečové projevy jsou minimální, výraz tváře a gesta jsou utlumena. Dotyčný vykazuje lhostejnost k uspokojování základních potřeb, může chybět i odezva na oslovení.“ Čálek hovoří o „citovém ohlušení“, jenž se jeví v této traumatické situaci jako nejučelnější způsob ochrany před nesnesitelnou duševní bolestí. Toto citové ohlušení může trvat od několika hodin až po několik dní a v případě, že je tato doba delší než týden, existuje **riziko vzniku psychotické reakce** na ztrátu zraku. tom případě je vhodná konzultace s odborníkem z oboru psychiatrie.

Když emoční ohlušení odezní, emoce propuknou v plné síle. Člověk vyjadřuje svou bolest, smutek a také vztek nad tím, co ho potkalo. Toto období autor nazývá „**reaktivní depresi**“, která mívá rozmanitou podobu: „od výrazu tichého utrpení až po depresi agitovanou, která se vyznačuje značným neklidem a někdy i agresivitou. Záporné prožitky bývají v tomto stadiu silné a nejčastěji se vyjadřují verbálně a v somatických symptomech.“ (Čálek, 1988 s.58) Své emoce nyní odreagovává a tím obrací pozornost ke svému okolí. Někdy může odreagovávat vztek na situaci ve které se ocitl tak, že z ní obviňuje své okolí, např. lékaře. Někdy může svou agresivitu obrátit proti sobě a pak existuje riziko suicidálního činu, proto je v této fázi potřeba člověka stále sledovat. Období reaktivní deprese může trvat několik týdnů, prodlužuje-li se, doporučuje autor využití **podpůrné psychoterapie**.

Stadium reaktivní deprese obvykle přechází do tzv. **reorganizace**, a to tak, že: „přechází do určitých postupně se prodlužujících mezidobí uklidnění, ve kterých člověk začíná jevit zájem o zmenšení své praktické závislosti na péči druhých.“ Tehdy začíná být připraven se učit konkrétní dovednosti, jak se s novou a obtížnou situací vyrovnávat, stát se klientem některého zařízení, poskytujícího sociální službu rehabilitace zrakově postiženým.

V Součkově knize „Z rukopisného odkazu“ (Souček, 1992), která popisuje autorovy vlastní pocity po oslepnutí, můžeme sledovat jak rozlišuje následné dvě fáze. První z nich je **fáze krize**, nastávající bezprostředně po ztrátě zraku. Zde mluví o prudkém psychickém

otřesu, spojeném s pocity „emoční bouře“, bezvýhodného zmatku, strachu z budoucnosti, nejistoty, úzkosti ohroženého života, negace všeho. Kontakt s prostředím vnímá zpočátku pomocí sluchu, „statického smyslu“, hmatu, posléze se přidává čich a chuť. Už zde, podle něj, začíná adaptace prvními kroky směřujícími k věcem. O této adaptaci píše: „V procesu adaptace byla odlišena jednak stránka kognitivní adaptace, jednak stránka citové readaptace. Ukázalo se, že bez citové adaptace není možno ani úspěšně zvládnout kognitivní stránku adaptace.“ (Souček, 1992:80). Druhá je **fáze uklidnění**, po odeznění počáteční krize, za pomoci rodiny, okolí a odborníků nastává návrat pocitu jistoty a bezpečí. Emocionální uklidnění je však spojeno s pocity smutku a lítosti.

O adaptaci se zmiňuje (Souček, 1992) především v souvislosti s vyjádřením osobnostních rysů, které považuje v této situaci za nejdůležitější. Výraz „*životní odvaha*“ spojuje s vnitřní radostí a láskou k lidem, životním optimismem, spojeným s možností seberealizace na podkladě reálného sebevědomí.

4.2.5. Společenské souvislosti zrakového postižení

Zmínila jsem, že postoj k postižení může být ovlivněn předsudky. **Monbeck** (1973, in Čálek, 1988) uvádí tři typy historicky daných, dodnes existujících předsudků o nevidomých lidech :

- 1. podceňující** – nevidomí si zaslouží politování, soucit, charitu. Žijí ve světě tmy, jsou bezmocní, nemohoucí, tápající, klopýtající světem.
- 2. odmítavé** – jsou neužiteční, neproduktivní (slepí žebráci), ztráta zraku je trestem božím nebo si ji zavinili sami, nevidomých je třeba se obávat, vyhýbat se jim, vyvrhovat je ze světa vidících, jsou duševně narušení, nemorální a zlí.
- 6. idealizující** – chybějící zrak jim příroda vynahradila pomocí ostatních smyslů, jsou mravně lepší než vidící (utrpení zušlechťuje), jsou spojeni s tajemnými nadpřirozenými silami a mají magické schopnosti (šestý smysl, věštcí).“

Předsudek je, obecně vzato, úsudek o nějaké skutečnosti, který je tvořen před tím, než se s danou skutečností seznámím. Z tohoto pohledu by se dalo očekávat, že lidé, kteří se zrakově postiženými přicházejí do styku pravidelně, budou předsudků prosti. Moje vlastní zkušenost však napovídá, že ačkoli jich mají daleko méně než lidé, kteří se se zrakově postiženými neseťkávají, zcela prosti jich nejsou.

Důležitý je v tomto ohledu fakt, že na vzniku předsudku se z velké míry podílí emocionální složka lidské osobnosti. Předsudek je, více než cokoli jiného, emoční soud o nějaké, pro dotyčného zpravidla emočně významné skutečnosti, přičemž tato významnost může být i v tom, že je tuto skutečnost těžké přijmout.

Čálek (Čálek, 1988, s.47) píše, že za tendencí vyhýbat se nevidomým a zrakově postiženým lidem lze najít „snahu nebýt ve styku s neštěstím, méněcenností, neznámem atd.“, udržet si optimistický obraz světa. Kopřiva (Kopřiva 2000,s.64-65) vysvětluje, proč se vyhýbáme těžkým pocitům pomocí **Reichova** termínu **charakterové obrany** a **Jungova stínu**. Stín je vrstva vytěsněných emocí, které jsou pro nás ohrožující. Charakterová obrana je systém tělesných reakcí, jejichž účelem je držet „zakázané“ emoce v nevědomí. Dostaneme-li se do kontaktu s osobou nebo situací, která nám vytěsněné emoce připomene, objeví se úzkost, stud, deprese, pocit viny nebo jiný nepříjemný pocit, který nás donutí se od této situace vzdálit. To se může dít, kromě tělesných obran i různými myšlenkovými stereotypy, racionalizacemi a v tom mohou předsudky hrát významnou roli. To může být možné vysvětlení, proč mají lidé tendenci se lidem s postižením spíše vyhýbat a dostanou-li se s tímto tématem do bližšího kontaktu (ztratí zrak oni nebo někdo z jejich blízkých), objevuje se silná emoční reakce. Akceptace vady v tomto kontextu znamená, že se charakterová obrana prolomí a nastoupí zdravější způsob sebeřízení. Nonakceptace znamená posílení obran a ještě rigidnější sebepojetí.

V tomto kontextu bych ráda upozornila na jeden aspekt integrace, který se v odborných pedagogických kruzích příliš nediskutuje. Je obecně rozšířeno, že integrace prospívá lidem s postižením, protože díky ní nemusí být odděleni od společnosti systémem speciálního školství, které se tvářilo že je podporou jejich rozvoje, ale ve skutečnosti bylo bariérou jejich příležitosti uspět ve společnosti zdravých lidí. Nemluví se však tolik o tom, **jak integrace prospívá celku**. Pokud se vydaří, mění hodnotový žebříček dětí, a tím že rozšiřuje to, co je vnímáno jako známé a tudíž „normální“, rozšiřuje sebepojetí všech zúčastněných.

Současně ale nelze pominout, že všechny tři zmíněné předsudky o nevidomých mohou být v některých případech pravdivé. Existují nevidomí, kteří jsou bezmocní, klopýtající, tápající světem, zejména pokud ztratili zrak poměrně nedávno. Někteří nevidomí jsou skutečně neproduktivní, nemorální a zlí, až si člověk říká, zda jejich slepota není božím trestem. A najdou se i příklady, které dokazují třetí předsudek o nevidomých, lidé kteří mají obrovské hudební nadání. Zním jednoho kombinovaně postiženého mladého muže s absolutním sluchem a obrovskou hudební pamětí. Zním i jiné lidi, zcela slepé, bez světlocitu, kteří se

těsně před překážkou zastaví a tvrdí, že cítili její energii (to je samozřejmě sporné, protože je známo, že překážku lze při dlouhodobé zkušenosti slyšet). Ale v každém případě, ačkoli někteří lidé tyto předsudky svými schopnostmi potvrzují, nelze je vztahovat na všechny nevidomé.

4.3. Sociální služby a vzdělávání jako podpora zaměstnanosti ZP

K tomu, aby člověk s těžkým zrakovým postižením prosadil svou pracovní sílu na trhu práce, zpravidla vede dlouhá cesta a na jejím začátku je vždy sociální služba. V případě malého dítěte raná péče, v případě dospělého rehabilitace. Proto bych se nyní věnovala službám, jejich vymezení příslušnými právními normami, jejich cílům a obsahu.

4.3.1. Raná péče

Zákon o sociálních službách definuje ranou péči jako „terénní, popřípadě ambulantní službu poskytovanou dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivé sociální situace.“ Za cíl této služby je považována podpora rodiny a vývoje dítěte s ohledem na jeho specifické potřeby a podle této právní normy obsahuje „výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím a sociálně terapeutické činnosti.“

Služby rané péče jsou postaveny na poznání, že ačkoli je mozek schopen vytvářet nová nervová spojení celý život, v období do tří let věku dítěte jsou jeho kompenzační schopnosti největší, takže umožňují dětem s těžkým zrakovým postižením nejefektivněji rozvinout kompenzační mechanismy a tím předcházet postižení nebo alespoň eliminovat či zmírnit jeho důsledky. Cílem služeb rané péče je také podpora rodiny dítěte s postižením a její integrace, propojení se zdroji podpory v rámci společnosti.

Služby rané péče pro děti se zrakovým postižením u nás poskytuje **Společnost pro ranou péči** (www.ranapece.cz), na svých stránkách uvádí, že její služby jsou „poskytovány převážně v přirozeném prostředí dítěte, jehož základním přirozeným prostředím je rodina, což platí zejména pro období od 0 do 3 let. Právě láskyplná a stimulující interakce mezi rodičem a dítětem s postižením je podle posledních výzkumů podstatným faktorem rozvoje nejen jeho psychických, ale i fyziologických funkcí. Proto je pro ranou péči typická forma terénní práce - návštěv poradenského pracovníka v domácím prostředí.“ Služby rané péče jsou sestavovány na základě analýzy individuálních potřeb rodiny a rodina zrakově postiženého dítěte je může

využívat do tří let věku dítěte. Potom přebírá péči o zrakově postižené dítě **Speciálně pedagogické centrum**.

4.3.2. Školství pro zrakově postižené děti a mládež

Systém školství pro děti se zrakovým postižením začíná **mateřskou školou** a končí **centry podpory vysokoškolských studentů** s postižením zraku. Protože tyto školy jsou pouze ve větších městech, jsou v převážné většině internátního typu, což představuje pro dítě minimálně týdenní odloučení od rodiny, je zcela klíčové, aby zrakově postižené dítě, jehož rodiče plánují nástup do internátní školy, získalo v předškolním věku maximum péče a podpory aby se lépe vyrovnalo s předčasnou nutností větší samostatnosti.

Jako podpůrné činitele tohoto přechodu, ale i školní docházky dětí s postižením, zřizuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy **Speciálně pedagogická centra**. Ta navazují na práci středisek rané péče a nabízejí dětem a jejich rodičům speciálně pedagogické a psychologické poradenství v oblasti výchovy a vzdělávání dětí s postižením zraku a pomoc s hledáním vhodného předškolního a školního zařízení.

Systém školství pro zrakově postižené děti a mládež podle současného znění školského zákona prakticky neexistuje. **Školský zákon** garantuje (na základě listiny základních lidských práv a svobod) **právo na vzdělání všem dětem bez rozdílů** národnostních, zdravotních a jiných, nedefinuje však již, jako předchozí právní normy, typ zařízení, ve kterém by se toto vzdělávání mělo odehrávat (kromě základní školy speciální, ta se ovšem dětí, které mají pouze postižení zraku, netýká). **Vymezuje termín dítě (žák, student) se speciálními vzdělávacími potřebami**, kam patří všichni, jejichž přístup ke vzdělání je nějakým způsobem znevýhodněn, ať již z důvodů zdravotních, kulturních nebo sociálních. Žáci se speciálními vzdělávacími potřebami mají právo na takové vzdělávání „jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení“ (§16 odst. 6 zákona č. 561/2004 Sb.). Tímto školským poradenským zařízením se v případě zrakově postižených dětí míní **speciálně pedagogické centrum (SPC) pro děti s postižením zraku**. SPC je potom garantem vzdělávání těchto dětí a to ať jsou umístěny na některé ze škol, které mají vzdělávací plán přizpůsoben zrakově postiženým (bývalé speciální školy pro zrakově postižené děti a mládež) či integrovány v běžné **základní škole**. Obvyklý postup při zápisu do školy je pak takový, že SPC po poradě s rodiči doporučí určitý typ školy (mateřské, základní, střední) a je pak na řediteli, zda dítě

přijme. Další možností vzdělávání pro děti s postižením je tzv. individuální vzdělávací plán, jehož využívání se však zatím spíše rozbíhá. Je možno využít také odklad školní docházky, který dává dítěti možnost před nástupem na internátní školu více dozrát.

Péče SPC s přechodem na **střední školu** nekončí, v průběhu studia na některé střední škole pro zrakově postižené nebo integrace v některé běžné střední škole dále poskytuje poradenství jak žákům, tak školskému zařízení, jehož je mladý člověk s postižením studentem. **Vysokoškolští studenti** mohou jeho služeb využít také, mimo jiné i proto, že SPC mají často **půjčovny různých pomůcek**. Kromě SPC pro ně však **na univerzitách** existují **centra podpory studia zdravotně postižených studentů**, kde si mohou vypůjčit audionahrávky nebo jiné typy zvukových studijních materiálů a dostanou všechny potřebné informace.

Je zřejmé, že **školský zákon** se snaží vyjít co nejvíce vstříc **integraci dětí s postižením** do běžných škol. Pro tu jsou však v současné době podmínky jen v málo školách. Zkušenosti z praxe ukazují že společnost, a v tomto případě zejména **učitelé, na ni nejsou připraveni**. Často si se zrakově postiženým dítětem ve třídě nevedí rady, protože některé věci dělat nemůže vůbec, u jiných má zpravidla pomalejší pracovní tempo než jeho zdraví vrstevníci a velkou bariérou je také braillovo písmo. Učitelé proto mohou často skončit u toho, že dítě jednoduše známkuje o stupeň nebo dva lépe než jeho spolužáky, což jen zvyšuje napětí mezi ním a zbytkem třídy. Kolega, který při své práci přichází do kontaktu s mládeží, mi popisoval případ, kdy zrakově postižené dítě „integrované“ v běžné základní škole komunikovalo s učitelem i se svými spolužáky jen skrze asistenta. Takové zkušenosti mohou pocit vyloučenosti postiženého dítěte spíše jen posílit a tomuto dítěti by, podle mého názoru, bylo lépe ve škole pro děti se zrakovým postižením, kde by bylo sice v „ghetu“ podobně postižených, ale aspoň mezi vrstevníky. Něco podobného mi sdělila i ředitelka Střediska Dědina v rozhovoru pro tuto práci. Podle jejích informací se do jedné ze škol pro děti s postižením zraku, vrací z neúspěšné integrace každý rok několik žáků.

4.1.1. Služby rehabilitace pro zrakově postižené

Rehabilitace by, podle u nás v současné době používané definice, měla být **vzájemně provázaným a koordinovaným celospolečenským systémem, usilujícím o co nejrychlejší zapojení občanů se zdravotním postižením do všech obvyklých aktivit společenského života a získání co největší možné nezávislosti**. Toto úsilí by mělo být včasné, plynulé a koordinované. Růžičková (Růžičková, 2005) uvádí, že dosud nedořešenými problémy této

koncepte rehabilitace stále zůstává návaznost jejích složek. Zejména spolupráce odborníků působících v oblasti léčebné rehabilitace a oborech ostatních složek ucelené (komprehenzivní) rehabilitace a dále dostupnost a ucelenost systému pracovní rehabilitace včetně návaznosti na konkrétní místo na trhu práce.

Jesenský (Jesenský, 2008) rozlišuje komprehenzivní rehabilitaci a její jednotlivé složky: rehabilitaci léčebnou, sociální, pedagogickou a pracovní.

Léčebná rehabilitace „je zajišťována zdravotnickými prostředky ve zdravotnických zařízeních a jejím cílem je provádět doléčování, tedy odtraňovat následky nemoci nebo úrazu“ (Růžičková, 2005:44)

Sociální rehabilitace je podle definice Rehabilitation International (in Jesenský, 1995) proces, jehož cílem je dosáhnout u postiženého schopnosti (normální) sociální funkce. Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách jde o „soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti osob, a to rozvojem jejich specifických schopností a dovedností, posilováním návyků a nácvikem běžných, pro samostatný život nezbytných činností alternativním způsobem využívajícím zachovaných schopností, potenciálů a kompetencí.“

Pedagogická rehabilitace představuje podle Jesenského (Jesenský, 2008) soubor prostředků zaměřených na rozvoj poznávacích schopností a dovedností, schopností učit se, ale také rozvoj emotivity a volných vlastností.

Pracovní rehabilitace je soubor prostředků a programů, podporující zájem a motivovanost a současně i obnovu rozvoje pracovních schopností. Dále autor rozlišuje profesní přípravu a rekvalifikaci, která je podle něj spíše součástí pedagogické rehabilitace a pracovní poradenství s pracovním uplatňováním je doménou sociální práce.

Jesenského model **komprehenzivní tyflorehabilitace** je ucelená koncepte rehabilitace zrakově postižených, která zahrnuje jednak problém **akceptace postižení** a jednak **kompensaci zrakového postižení** pomocí posílení zbývajících smyslů. Program akceptace postižení obsahuje dvě roviny, psychoterapii jako podporu motivace k rehabilitaci a podporu osobnostního rozvoje – identity člověka se zrakovým postižením. Program kompenzace a reedukace zraku obsahuje rozvoj různých schopností, jednak rozvíjení zbývajících smyslů (haptizace, auditizace, kinetizace, olfaktorizace, gustizace a synergie smyslů), případně reedukaci zraku, pokud je v nějaké míře zachován, a dále rozvoj ostatních schopností, (komunikačních, rozumových, pracovních, funkční gramotnosti sebeobslužné a každodenní činnosti, hodnotové orientace apod.) a specifických dovedností jako je čtení a psaní braillova písma, prostorová orientace a samostatný pohyb, používání různých

kompenzačních pomůcek jako jsou počítače, elektronické zápisníky, pomůcky typu GPS, zvukové majáčky, vodící pes a další.

V obvyklých případech ale takto komplexní program není potřeba, protože mnoho z těchto dovedností již většinou lidé přicházející na rehabilitaci (ať již jako ztrativší zrak v dospělosti nebo jako děti ve speciální škole) mají z předchozího života. Proto by prvním krokem úspěšné rehabilitace měla být nejdříve **diagnostika klientových zachovaných schopností**. U lidí dospělých pak obvykle následuje **pohovor** o tom, co od rehabilitace očekávají, aby se předešlo nedorozumění a také jako podpora motivace, u dětí pak pohovor s rodiči. Výsledkem těchto dvou kroků je **návrh rehabilitačního programu**, který se poté realizuje. Na jeho konci se společně s klientem **hodnotí**, jakých úspěchů dosáhl a co se ještě potřebuje naučit. Někdy se stane, že se v průběhu rehabilitace objeví potřeba další dovednosti a pak je žádoucí plán rehabilitace tomu přizpůsobit, anebo, v případě že se jedná o dovednost jejíž trénink si žádá intenzivnější přístup (například rekvalifikační kurz), ji naplánovat jako následující po ukončení rehabilitačního kurzu.

Zákon o sociálních službách vymezuje **rehabilitační činnosti** (sociální rehabilitace) následovně:

- a) **nácvik dovedností** pro zvládání péče o vlastní osobu, soběstačnosti a dalších činností vedoucích k sociálnímu začlenění – obsahuje nácvik obsluhy běžných zařízení a spotřebičů, péče o domácnost, děti a další členy domácnosti, nácvik samostatné orientace ve vnitřním i venkovním prostoru a dovedností potřebných k úředním úkonům.
- b) **zprostředkování kontaktu** se společenským prostředím – obsahuje doprovázení dospělých do školy, zaměstnání, k lékaři, na zájmové aktivity a zpět, nácvik schopností používat dopravní prostředky, nácvik chování v různých společenských situacích, nácvik běžných a alternativních způsobů komunikace, kontaktu a práce s informacemi
- c) **výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti**, obsahuje upevňování získaných motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností.
- d) **pomoc při uplatňování práv**, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí, obsahuje podávání informací o možnostech získávání rehabilitačních a kompenzačních pomůcek, informační servis a zprostředkování služeb.

Jesenský (Jesenský 2008) dále uvádí **formy rehabilitačního působení**. Dělí je na malé a velké, přičemž k malým formám patří poradenství, situační hry, přímé samostatné řešení praktického úkolu, některé druhy seberehabilitace a autotréninku a některé druhy soutěží v reedukačních a kompenzačních výkonech.

Mezi velké formy pak řadí rehabilitační kurs, psychorehabilitační komunita, výchovně rehabilitační kolektiv, formy dlouhé případové (ambulantní) práce, zájmové kroužky a kluby s rehabilitační náplní, rekondice, soustavná rekreačně a rehabilitačně tělovýchovná činnost, některé druhy soutěží v rehabilitačních výkonech a některé druhy seberehabilitace a autotréninku.

Financování rehabilitačních služeb pro lidi se zrakovým postižením se děje, podle zákona o sociálních službách, skrze příspěvek na péči, o který si požádá a obdrží ho klient a ten pak rozhoduje, kterou sociální službu potřebuje. Tento nový prvek v sociální legislativě dává klientům sociálních služeb odpovědnost za jejich život a vytváří sociálním službám konkurenční prostředí, což je oproti předchozím úpravám velká změna, a to v dobrém slova smyslu. Jak vyplývá ze SWOT analýzy provedené spolkem oborové konference neziskových organizací SKOK v červenci 2007 (Od paragrafů k lidem...), **silné stránky zákona** o sociálních službách jsou legislativní zakotvení problematiky sociálních služeb, legitimizace širšího spektra těchto služeb a požadavek na zajištění kvality. To umožňuje transformovat velké ústavy, vytváří konkurenční prostředí a tím eliminuje nekvalitní služby. **Slabou stránkou** naopak lze nazvat nastavení příspěvku na péči a posuzování nároku na jeho přiznání, které způsobuje odliv finančních prostředků od profesionálních poskytovatelů a možnost využití příspěvků na péči na jiné účely. To se, podle mého názoru, týká nejvíce lidí s omezenými rozumovými nebo volnými schopnostmi, typicky klientů s mentálním postižením, lidí psychicky nemocných nebo v závislém vztahu ke svým blízkým, což se týká i mnohých zrakově postižených lidí. Navíc, jak jsem se dozvěděla od ředitelky Střediska Dědina v rozhovoru pro tuto práci, jsou někdy potíže i s přiznáním výše příspěvku. To je ale spíše problém lidského faktoru.

4.1.2. Kompenzační pomůcky

Kompenzační pomůcky mohou zrakově postižení získat buď na lékařský předpis ([bílé hole](#), indikátor hladiny, indikátor světla, měřič krevní glukózy s hlasovým výstupem, teploměr lékařský česky mluvící), na příspěvek sociálního odboru [obcí s rozšířenou působností](#) dle bydliště žadatele nebo si je mohou sami koupit ve [specializovaných prodejnách Tyflopomůcek](#).

Jednorázový příspěvek na opatření zvláštních pomůcek lze získat na základě vyhlášky Ministerstva práce a sociálních věcí ČR č. 182/1991 Sb., kterou se provádí zákon o sociálním zabezpečení a zákon o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, ve znění

pozdějších předpisů. Příspěvek je nenároková dávka sociální péče, kterou poskytuje obecní úřad s rozšířenou působností občanu těžce zdravotně postiženému na opatření pomůcky, kterou potřebuje k odstranění, zmírnění nebo překonání následků svých postižení. Zrakově postiženým občanům lze poskytovat příspěvky na pomůcky, které jim umožňují získávat informace nebo styk s okolím prostřednictvím hmatových nebo sluchových vjemů nebo prostřednictvím zbytků zraku, popřípadě na pomůcky na přípravu a realizaci pracovního uplatnění. Dávka se poskytuje ve výši, která umožňuje opatření pomůcky v základním provedení (takové provedení, které občanu plně vyhovuje a splňuje podmínky nejmenší ekonomické náročnosti). Příspěvek v plné výši prokázaných nákladů lze poskytnout také na úhradu nákladů spojených se zácvikem pro používání těchto pomůcek. Úplně nebo prakticky nevidomým občanům lze také hradit výdaje spojené s výcvikem a odevzdáním vodícího psa až do výše obvyklých nákladů. Není-li pomůcka, kterou postižený občan potřebuje, uvedena v příloze vyhlášky č. 182/1991 Sb., lze tento příspěvek poskytnout také na opatření takové pomůcky, která je s pomůckou uvedenou v příloze č. 4 srovnatelná. Srovnání provádí úřad, který o dávce rozhoduje.

Rehabilitační a kompenzační pomůcky pro zrakově postižené občany

Název pomůcky (nejvyšší výše příspěvku z ceny)

1. Kancelářský psací stroj (50 %)
2. Slepecký psací stroj (100 %)
3. Magnetofon, diktafon (100 %, nejvýše 4500 Kč)
4. Čtecí přístroj pro nevidomé s hmatovým výstupem (100 %)
5. Digitální čtecí přístroj pro nevidomé s hlasovým výstupem (100 %)
6. Kamerová zvětšovací televizní lupa (100 %)
7. Digitální zvětšovací televizní lupa (100 %)
8. Adaptér hlasového syntetizátoru pro nevidomé (100 %)
9. Programové vybavení pro digitální zpracování obrazu (100 %)
10. Tiskárna reliéfních znaků pro nevidomé (100 %)
11. Jehličková jednobarevná tiskárna (50 %)
12. Zařízení pro přenos digitálních dat (100 %)
13. Elektronický zápisník pro nevidomé s hlasovým nebo hmatovým výstupem (100 %)
14. Elektronická komunikační pomůcka pro hluchoslepé (100 %)
15. Kapesní kalkulač s hlasovým výstupem (100 %)
16. Slepecké hodinky a budíky s hlasovým nebo hmatovým výstupem (50 %)

17. Měřicí přístroje pro domácnost s hlasovým nebo hmatovým výstupem (50 %)

18. Indikátor barev pro nevidomé (100 %)

19. Elektronická orientační pomůcka pro nevidomé a hluchoslepé (100 %)

20. Dvoukolo (50 %)

Prvními pomůckami, které potřebuje člověk poté, co mu již nestačí běžné dioptrické brýle jsou optické pomůcky, mezi ně patří lupy, brýle a svítidla. Pokud již nestačí, jsou obvykle předepsány optoelektronické pomůcky, které bývají také nazývány pomůckami tzv. těžké optiky. Jde především o kamerové lupy, které jsou nenahraditelné při práci s trojrozměrnými předměty a při práci vyžadující jemnou motoriku. Celá polovina položek příslušného seznamu kategorií pomůcek pro zrakově postižené je věnována počítačům se speciálním vybavením. Ty se staly po

roce 1995 díky novelizaci této vyhlášky významnou kompenzační pomůckou pro nevidomé a slabozraké. Zcela samostatně si lze podle této vyhlášky pořídit:

- digitální čtecí zařízení s hlasovým výstupem
- digitální zvětšovací lupu pro slabozraké
- elektronický zápisník pro nevidomé.

Jedná se vždy o počítač s předepsanou HW a SW výbavou, který se podle vyhlášky považuje za náročnou elektronickou kompenzační pomůcku. Její náročnost spočívá jednak v ceně, která se pohybuje v rozpětí 90-140 tisíc korun, ale zejména v obsluze, která vyžaduje zvládnutí teoretických základů z oblasti informatiky a výpočetní techniky. Bez pochopení těchto základů u pomůcky víceúčelově použitelné obvykle dochází pouze k jednostrannému využívání a k degradaci pomůcky. Proto proces přidělování příspěvku na tuto pomůcku probíhá tak, že žadatel nejprve absolvuje kurz nácviku obsluhy PC ukončený zkouškou a teprve pak získá nárok na příspěvek na tuto pomůcku.

Informace o těchto kompenzačních pomůckách poskytují zejména tzv. Centra technické pomoci což je v Praze **Tyflokabinet SONS** a v Brně **Tyflocentrum Brno – Centrum pomůcek a informatiky**. Tyto dva subjekty se také podílejí na posouzení vhodnosti náročné elektronické pomůcky pro konkrétního těžce zrakově postiženého klienta a především odborné zaškolení v její obsluze.

(internet, <http://www.sons.cz/pomucky.php>)

Podobně finančně i obslužně náročná pomůcka je vodící pes, jeho cena se pohybuje od 80 tisíc výše a práci cvičitelů lze zhatit poměrně snadno, stačí si neuvědomit, že se jedná o speciálně cvičené zvíře a chovat se k němu jako k domácím mazlíčkovi. Důsledky takového přístupu mohou být pro majitele psa v nejhrošším případě i tragické. U vodících psů navíc

přidělení příspěvku může doporučit výcvikové středisko vodičích psů a nikdo neurčuje minimální standardy pro takováto střediska. Takže cvičitelem vodičích psů, podle sdělení bývalé ředitelky Střediska pro výcvik vodičích psů, se může stát prakticky kdokoli a výsledkem je velká konkurence mezi cvičiteli, která snižuje kvalitu výsledné služby.

4.4. Podpora zaměstnávání lidí se zrakovým postižením

Cílem Evropské unie je společnost otevřená a přístupná všem, včetně lidí s postižením. Tento cíl je součástí všech důležitých dokumentů Evropské unie, týkajících se zaměstnanosti, s přesahem do národních politik jednotlivých členských států. V této kapitole se chci věnovat nástrojům kterými se tyto záměry realizují, zejména v České republice.

4.4.1. Základní pojmy zaměstnanosti

Slovník sociální práce (Matoušek, 2003) definuje **zaměstnanost** jako „míru využití pracovních sil v ekonomice dané země“, **nezaměstnanost** jako „stav, kdy člověk, který je schopen a ochoten pracovat, placené zaměstnání nemá“. **Podzaměstnanost** jako „stav, kdy existuje víc pracovních míst než vhodných zaměstnanců“ a **přezaměstnanost** je „stav, kdy je zaměstnanost vyšší než optimální“

Pojem **trh práce** naznačuje, že na ekonomické půdě je na práci nahlíženo jako na předmět tržní směny, nabídky a poptávky. Tento úhel pohledu je v mnoha situacích velmi užitečný, ale nesmíme zapomínat, že „pracovní silou disponují lidé vybavení specifickými nároky a právy. Proto je práce zbožím zvláštního druhu.“ (Matoušek, 2003)

Lidé se zrakovým postižením, o nichž je tato práce, jsou skupina lidí s velmi specifickými nároky na pracovním trhu. Jsou zde proto často vystaveni marginalizaci, vyloučení a ohrožení různými formami diskriminace. Tento stav lze vysvětlit například pomocí **teorie lidského kapitálu**, která vysvětluje úroveň produktivity pracovní síly vrozenými a získanými vlastnostmi, zkušenostmi pracovníka a jeho investicemi do vzdělání. Do jaké míry jsou lidé ochotni investovat do svého lidského kapitálu je jejich rozhodnutí. Výše a hodnota lidského kapitálu pak ovlivňuje postavení jedince na pracovním trhu.

Lidé s postižením zraku jsou v této situaci znevýhodněni primárně svým postižením, které samo o sobě způsobuje kognitivní deficit a druhotně svým handicapem, souborem vlastností jako je snížený pocit sebehodnoty, omezené sebepojetí, nízká kvalifikace, nízká

úroveň komunikačních dovedností apod. Toto částečně řeší tyflorehabilitace kompenzací nebo reedukací zraku, používáním kompenzačních mechanismů a pomůcek. Ty však mohou být také nástrojem oddělení, protože (Jesenský in Novák, 2001) pro běžnou populaci nemusí např. braillovo písmo být srozumitelné.

Nízká úroveň vzdělání pak odsouvá zrakově postižené do kategorie dlouhodobě nezaměstnaných, což způsobuje další ztráty jejich lidského kapitálu, zapomínání pracovních návyků a dovedností, ztráta motivace k práci a tím se stávají prakticky nezaměstnatelnými. (Novák, 2001)

Další obtíží může být nedostatek kapitálu sociálního - **sociálních sítí**. Lidé se zrakovým postižením, kteří byli v dětství oddělení od rodiny internátní školou tím často ztratili vazby na sociální sítě okolního světa. To je vidět i na příbězích mých respondentů, z nichž někteří vypovídají, že by si hledat zaměstnání jinak než přes známé netroufli, že od zaměstnavatelů, kteří nebyli součástí jejich „sítě“ zažili odmítnutí a práci našli vždy jen přes známé.

4.4.2. Instituce pracovního trhu

Právo na práci je zakotveno v článcích 26-29 Listiny základních práv a svobod a stát jej zajišťuje prostřednictvím vlastní legislativy. V českém prostředí je to především **zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti**.

Na mezinárodní úrovni se uplatňováním práva na práci zabývá **Mezinárodní organizace práce (ILO)**, založená r. 1919, která je od roku 1946 specializovanou agenturou OSN. Jejím úkolem je formulovat mezinárodní politické přístupy a programy na zlepšení pracovních a životních podmínek, vytvářet mezinárodní pracovní standardy, organizovat rozsáhlý program technické spolupráce a provozovat školicí, vzdělávací a výzkumné programy. Skládá se ze tří orgánů, Mezinárodní konference práce, což je každoroční zasedání delegací vlád společně se zástupci zaměstnavatelů a zaměstnanců z členských států, Správní rady a Mezinárodního pracovního úřadu, který slouží jako stálý sekretariát organizace.

(zdroj: <http://www.osn.cz/system-osn/specializovane-agentury/?i=116>)

Na úrovni **Evropské unie (EU)** se touto oblastí zabývá **evropská strategie zaměstnanosti**, která se zaměřuje na vytváření pracovních míst a reformu trhů práce, a **sociální agenda**, prostřednictvím které se má zajistit, aby z dosaženého růstu měly prospěch všechny sociální skupiny a všechny regiony EU. Finančně tyto cíle podporuje **Evropský sociální fond (ESF)**.

Na základě evropské strategie zaměstnanosti vyvíjejí jednotlivé členské státy své vlastní plány zaměstnanosti. V České republice je to Národní plán zaměstnanosti a Národní akční plán zaměstnanosti. Jeho součástí je operační program Rozvoj lidských zdrojů (vzdělávání, zaměstnanosti a zaměstnatelnosti). Na základě plánů zaměstnanosti je rozvíjena Národní politika zaměstnanosti. Nástroje podporující pracovní uplatnění lidí se zdravotním postižením obsahuje především **Aktivní politika zaměstnanosti**. Oproti pasivní politice zaměstnanosti, která je pouze různými formami kompenzací za ztrátu výdělku v době nezaměstnanosti, ji definuje Sirovátka (Sirovátka, 1995) jako „různé formy intervence se záměrem zvýšit zaměstnanost“ a je podle něj zaměřena na snížení nezaměstnanosti a její redistribuci mezi sociální skupiny či kategorie.

Podle zákona č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti se jedná o souhrn opatření, která směřují k zajištění maximálně možné úrovně zaměstnanosti. Zabezpečuje je MPSV a úřady práce ve spolupráci s dalšími subjekty a jsou financovány ze státního rozpočtu.

Opatřeními aktivní politiky zaměstnanosti jsou: rekvalifikace, investiční pobídky, veřejně prospěšné práce, společensky účelná pracovní místa, překlenovací příspěvek, příspěvek na dopravu zaměstnanců, příspěvek na zapracování, příspěvek při přechodu na nový podnikatelský program. Na úřadech práce se aktivní politika zaměstnanosti provádí prostřednictvím poradenství a poradenských činností, podpory zaměstnávání osob se zdravotním postižením, cílených programů k řešení nezaměstnanosti.

V rámci celostátní působnosti rozhoduje o programech aktivní politiky zaměstnanosti **Ministerstvo práce a sociálních věcí**. Řídí úřady práce a jejich prostřednictvím připravuje programy k zabezpečení optimální míry nezaměstnanosti, sleduje a vyhodnocuje situaci na trhu práce, vede centrální evidenci zájemců, uchazečů o zaměstnání, osob se zdravotním postižením a vykonává kontrolní činnost v rozsahu zákona o zaměstnanosti včetně udělování pokut. Spravuje a poskytuje prostředky na zabezpečování státní politiky zaměstnanosti, rozhoduje o jejich použití, zajišťuje národní financování opatření v oblasti zaměstnanosti a rozvoje lidských zdrojů, která jsou obsažena v programech ESF. Ministerstvo je také zřizovatelem pracovně rehabilitačních středisek pro osoby se zdravotním postižením.

Úřady práce jsou správní úřady, zabezpečují státní politiku zaměstnanosti v jednotlivých okresech. Kromě okresních úřadů práce, kterých bylo k 1. lednu 2008 v ČR 77, existují vždy pro několik okresů tzv. pověřené úřady práce, kterých je 14 a vykonávají koordinační činnost mezi úřady práce. Od doby kdy vešel v platnost zákon o sociálních službách, patří pod úřady práce také lékařské posudkové komise.

Úkolem úřadů práce je zpracovávat **koncepti vývoje zaměstnanosti** ve svém správním obvodu, sledovat a vyhodnocovat situaci a přijímat opatření k ovlivnění poptávky a nabídky práce a vykonávat kontrolní činnost. K tomuto účelu vytváří poradní sbory, jejichž cílem je koordinace při realizaci státní politiky zaměstnanosti, a poradní skupiny, složené ze zástupců organizací zdravotně postižených a těch zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají minimálně padesát procent zdravotně postižených, jejichž účelem je posuzovat opatření podporující zaměstnávání zdravotně postižených.

V rámci podpory zaměstnávání zdravotně postižených by se služby úřadu práce daly rozdělit na služby poskytované zaměstnavatelům zdravotně postižených a služby poskytované lidem se zdravotním postižením. **Zaměstnavatelům** poskytují informace a poradenství při zaměstnávání osob zdravotně postižených, součinnost při vyhrazování pracovních míst vhodných pro tyto osoby, spolupráci při vytváření vhodných pracovních míst pro osoby se zdravotním postižením a při řešení individuálního přizpůsobování pracovních míst a podmínek pro osoby s zdravotním postižením. **Lidem se zdravotním postižením** nabízejí pracovní rehabilitaci, rekvalifikaci, zařazení na chráněné pracovní místo a do chráněných dílen a poradenství pro volbu povolání a přípravu k práci, zaměřené na řešení specifických, osobnostních, sociálních a zdravotních problémů a k odstranění bariér přístupu na trh práce.

Ráda bych se zastavila u nástrojů, kterými je to prováděno. Zákon o zaměstnanosti obsahuje ve věcech podpory pracovního uplatnění dva přístupy. S trochou nadsázky by je bylo možné nazvat metodou cukru a biče. Bičem je povinnost zaměstnavatelů, kteří mají více než 25 zaměstnanců, zaměstnávat osoby se zdravotním znevýhodněním, tento **povinný podíl** znevýhodněných zaměstnanců činí 4 procenta z celkového počtu zaměstnanců. Neplní-li tento povinný podíl zaměstnáváním zdravotně postižených, mohou jej plnit **náhradním způsobem** například odebíráním zboží od zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají více než padesát procent zdravotně postižených, od chráněných dílen nebo od lidí se zdravotním postižením, kteří jsou samostatně výdělečně činní. (na webu MPSV existuje odkaz na webové stránky se seznamem těchto organizací a popisem toho, co nabízejí). Druhou možností jsou **odvody do státního rozpočtu**, které činí 2,5 násobek průměrné měsíční mzdy za každé neobsazené pracovní místo pro zdravotně postiženého. Zaměstnavatelé mají povinnost tato místa úřadu práce hlásit.

Zákon, přesněji vyhláška č. 518/2004 Sb., rozlišuje tři **kategorie zdravotního znevýhodnění**: osoby se zdravotním znevýhodněním, osoby se zdravotním postižením a osoby s těžkým zdravotním postižením. Aby nebyli lidé s těžkým zdravotním postižením (mezi něž převážně patří lidé s těžkou vadou zraku) oproti ostatním kategoriím znevýhodnění, do povinného podílu se započítávají třikrát.

Metoda cukru spočívá ve výhodách, kterých mohou využít ti, kdo zaměstnávají osoby se zdravotním postižením. Některé z nich mohou využít všichni zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají zdravotně postižené, jiných mohou využívat jen ti, kdo zaměstnávají více než určitou procentní část z celkového počtu zaměstnanců.

Všichni zaměstnavatelé mohou využít slevy na daních, za každého zdravotně postiženého zaměstnance o 18 000 Kč a za každého těžce zdravotně postiženého o 60 000 Kč, všichni také mohou zaměstnat zdravotně postiženého na společensky účelném pracovním místě a pokud nejsou organizační složkou státu nebo státní příspěvkovou organizací, dostanou příspěvek na jeho zřízení až do výše vyplacených mzdových nákladů včetně pojistného.

Zaměstnavatelé, kteří zaměstnávají více než padesát procent osob se zdravotním postižením jsou na daních zvýhodněni více, odečítají si padesát procent daně z příjmu, také jsou zvýhodněni při zadávání veřejných zakázek (pokud mají více než 25 zaměstnanců) a to tím že jejich nabídková cena musí být hodnocena jako nejnižší, pokud nepřesáhne patnáct procent. Kromě toho mohou požádat o **Příspěvek na podporu zaměstnávání osob se zdravotním postižením**, který slouží k úhradě mzdových nákladů osob se zdravotním postižením, včetně pojistného, ale maximálně do výše 9000. Kromě toho mohou tito zaměstnavatelé požádat také o příspěvek na **podporu obnovy nebo zhodnocení hmotného neinvestičního majetku**, v rámci cílených programů k řešení nezaměstnanosti, pokud tento majetek slouží k pracovnímu uplatnění osob se zdravotním postižením. V rámci tohoto programu mohou získat příspěvek až do výše sedmdesáti procent z pořizovací ceny tohoto majetku.

Zákon vymezuje institut **Chráněného pracovního místa**, což je pracovní místo vytvořené zaměstnavatelem pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody s úřadem práce. Musí být provozováno po dobu **nejméně 2 let** ode dne sjednaného v dohodě. Příspěvek na jeho vytvoření je odvozen z výše průměrné mzdy a je-li poskytnut **právníké osobě**, a pak činí:

5. pro **osobu se zdravotním postižením** osminásobek, v případě že zaměstnavatel vytváří současně více než 10 těchto pracovních míst najednou desetinásobek této částky
6. pro **osobu s těžším zdravotním postižením** dvanáctinásobek a v případě že zaměstnavatel vytváří více než deset pracovních míst najednou až čtrnáctinásobek této částky.

Je-li poskytnut **jednotlivci** – osobě se zdravotním postižením, která je samostatně výdělečně činná, činí pro osobu zdravotně postiženou osminásobek průměrné mzdy a pro osobu těžce zdravotně postiženou její dvanáctinásobek, úřad práce si však může stanovit, že

poskytne jen určitou procentuální část z této částky, a rozhoduje o tom zpravidla prostřednictvím poradního sboru. O jeho přidělení rozhoduje komise.

Příspěvek na provoz chráněného pracovního místa může být poskytnut právnické osobě nebo jednotlivci, slouží k částečné úhradě provozních nákladů na toto pracovní místo. Maximální výše příspěvku může činit až trojnásobek průměrné mzdy na jedno pracovní místo.

Zatímco chráněné pracovní místo může být vytvořeno u kteréhokoli zaměstnavatele, **Chráněná pracovní dílna** je pracoviště vytvořené na základě dohody s úřadem práce a přizpůsobené pro zaměstnávání osob se zdravotním postižením, kde je v **průměrném ročním přepočteném počtu** zaměstnáno **nejméně šedesát procent** těchto zaměstnanců. Chráněná pracovní dílna musí být, podobně jako chráněné pracovní místo, provozována po dobu **nejméně 2 let** ode dne sjednaného v dohodě. Na základě dohody mezi úřadem práce a provozovatelem chráněné dílny může být poskytnut také **příspěvek na částečnou úhradu provozních nákladů chráněné dílny**, a to ve výši:

5. až čtyřnásobku průměrné mzdy, jedná-li se o pracovní místo pro osobu se zdravotním postižením

 - až šestinásobku této částky v případě že se jedná o pracovní místo pro osobu s těžším zdravotním postižením.

Zákon tedy vytváří dost pobídek k tomu, aby zaměstnavatelé zaměstnávali lidi se zdravotním postižením. Když si ale uvědomíme, kolik práce navíc, (a nejen své, ale i svých zaměstnanců) musí věnovat zaměstnavatel zapracování nevidomého pracovníka v počátcích jeho pracovní kariéry, když se rozhodne zaměstnat zrakově postiženého člověka a také to, že zrakově postižený se v efektivitě práce sotva vyrovná zdravému zaměstnanci, nelze se divit, že se mnohým zamlouvá více plnění povinného podílu v odběru zboží a služeb nebo odvodem do státní pokladny. Tou prací navíc nemyslím ani administrativní zátěž při žádostech o příspěvky, které vyrovnávají ztráty plynoucí z pomalejšího tempa takového zaměstnance, ale především tu spoustu drobné, myšlenkové práce, kterou musí udělat každý ze zaměstnanců tohoto zaměstnavatele, budoucích kolegů postiženého, aby ho přijal do svého prostředí, překonal ostych a dozvěděl se jak mu může pomoci a v čem mu pomáhat nemusí a podobně. Bez normální komunikace s kolegy a pracovním prostředím není příliš reálné plnohodnotné zapojení takového zaměstnance. Aby v tomto ohledu vše probíhalo lépe, vytváří zákon o zaměstnanosti opět některé nástroje, které nabízí zdravotně postiženým. Jejich cílem je rozvoj zdravotně postižených pracovníků a jejich lepší pracovní uplatnitelnost. Jsou to pracovní

rehabilitace a její složky, příprava k práci a specializované rekvalifikační kurzy pro zdravotně postižené.

Pracovní rehabilitace je v zákoně definována jako souvislá činnost zaměřená na získání vhodného zaměstnání osoby se zdravotním postižením, kterou na základě její žádosti zabezpečují úřady práce a hradí náklady s ní spojené. Zahrnuje zejména poradenskou činnost zaměřenou na volbu, zprostředkování, udržení a změnu zaměstnání a vytváření vhodných podmínek pro výkon zaměstnání nebo jiné výtěžné činnosti. Je prováděna ve spolupráci s pracovními rehabilitačními středisky nebo úřad práce uzavře písemnou dohodu s právnickou nebo fyzickou osobou, kterou pověří zabezpečením pracovní rehabilitace osoby se zdravotním postižením. Na základě této dohody hradí náklady spojené s pracovní rehabilitací a to jak na straně právnické osoby, tak na straně rehabilitanta. Tomu navíc, pokud nepobírá dávky nemocenského pojištění, starobní důchod, mzdu nebo náhradu mzdy, náleží během přípravy na práci podpora při rekvalifikaci, bez ohledu na to, zda je uchazečem o zaměstnání. Osoba s těžkým zdravotním postižením totiž nemůže být uchazečem o zaměstnání, ale pouze zájemcem.

Příprava k práci je cílená činnost směřující k zapracování osoby se zdravotním postižením na vhodné pracovní místo a k získání znalostí, dovedností a návyků nutných pro jeho výkon. Tato příprava trvá nejdéle 24 měsíců a dokladem o jejím absolvování je osvědčení vydané právnickou osobou, u níž byla příprava k práci prováděna. S touto právnickou osobou uzavírá úřad práce písemnou dohodu na jejímž základě pak může poskytnout úhradu nákladů na přípravu k práci osob se zdravotním postižením.

Specializované rekvalifikační kurzy jsou uskutečňovány za stejných podmínek jako rekvalifikace. Náklady na rekvalifikaci hradí úřad práce, který může poskytnout i příspěvek na úhradu nutných nákladů spojených s rekvalifikací na základě dohody uzavřené mezi úřadem práce a účastníkem rekvalifikace.

Tyto „texty“ tedy komunikuje stát směrem k zrakově postiženým, snaží se jim sdělit, že patří mezi pracující a tedy plnohodnotné lidské jedince (povinný podíl) a vytváří jim i nástroje podpory na této cestě (pracovní rehabilitace). Čím to, že zatím rozumí jen malá část z nich?

4.4.3. Rehabilitační a rekvalifikační středisko Dědina

Vzhledem k tomu, že všichni respondenti mého výzkumu prošli rehabilitací ve středisku Dědina nebo jsou zde zaměstnáni, pokusím se v krátkosti popsat, o jakou organizaci

se jedná a jaké služby poskytuje. Budu přitom vycházet z informací pocházejících z diplomové práce Pavla Nováka, z webových stránek Střediska a ze svých vlastních zkušeností.

Rehabilitační a rekvalifikační středisko pro nevidomé – Dědina je obecně prospěšná společnost a je jediné svého druhu v České republice. Bylo vybudováno za přispění Ministerstva práce a sociálních věcí, Magistrátu hl.m. Prahy a holandské nadace Care for Czech Republic v roce 1994. Středisko poskytuje služby pracovní rehabilitace a rekvalifikace nezaměstnaným lidem s postižením zraku nebo kombinovaným postižením..

Klientem Střediska se může stát kterýkoli občan se zrakovým postižením, který potřebuje pomoc v oblasti rekvalifikace nebo pracovní či sociální rehabilitace, a je starší než 16 let:

- který ztratil své původní zaměstnání v důsledku ztráty nebo vážného poškození zraku v produktivním věku;
- občan s dlouhodobým těžkým zrakovým postižením, který již vykonával své povolání za zvlášť upravených podmínek, toto zaměstnání však ztratil a nyní se snaží nalézt nové;
- mladistvý těžce zrakově postižený od dětství, který se připravoval na své povolání ve speciální škole nebo učilišti, ale z důvodu specifických potřeb trhu práce v jeho regionu zaměstnání nenalezl;
- zrakově postižený, který má kombinovaný defekt (mentální, tělesný) a je předpoklad, že po rehabilitaci a zácviku na jednoduchou manuální činnost bude schopen samostatného života a uplatní se i po stránce pracovní.

Středisko Dědina nabízí služby pracovní rehabilitace a rekvalifikace lidem se zrakovým postižením. Častými klienty střediska jsou také lidé s kombinovaným postižením. Ti obvykle pro své specifické vzdělávací potřeby nemohou být zařazováni do rekvalifikačních kurzů, ale mohou se zde připravovat na pracovní uplatnění, většinou jednoduchou manuální činnost v chráněném prostředí. Příprava probíhá v rehabilitační dílně a je prováděna dle potřeby budoucího zaměstnavatele kombinovaně postiženého.

Cílem **pracovní rehabilitace** je vybavit klienty dovednostmi a návyky, jejichž zvládnutí je nezbytné pro jejich zařazení do rekvalifikačních kurzů nebo do zaměstnání, k jehož výkonu není speciální rekvalifikační příprava nutná. Programy pracovní rehabilitace obvykle navazují na sociální rehabilitaci, některé prvky sociální rehabilitace jsou její součástí. Náplní kurzů pracovní rehabilitace střediska Dědina je:

- výcvik prostorové orientace a samostatného pohybu s bílou holí

- výcvik čtení a psaní Braillova bodového písma
- reedukační a kompenzační výcvik (procvičování zbytků zraku a aktivní využívání ostatních smyslů)
- rozvíjení fyzických dovedností
- psychosociální a komunikační výcvik (výcvik schopností sociálního kontaktu)
- zácvik psaní na kancelářském psacím stroji
- zácvik práce s elektronickými kompenzačními pomůckami
- výcvik hmatu v ergoterapeutických dílnách

Vzhledem ke specifickým potřebám lidí se zrakovým postižením jsou **rekvalifikační kurzy** realizovány formou individuálních rekvalifikačních programů a při jejich přípravě se středisko snaží v maximální míře zohlednit schopnosti klienta i požadavky jeho budoucího zaměstnavatele. Účastníky těchto kurzů mohou být zrakově postižení občané, kteří jsou zaregistrováni u úřadu práce jako zájemci nebo uchazeči o zaměstnání. Rekvalifikační kurzy mají různou délku trvání:

- masér a nevidomý a slabozraký masér - 5 měsíců,
- keramická výroba - 2 měsíce,
- košíkářská výroba – 4 měsíce,
- tkalcovská výroba – 4 měsíce,
- nácvik obsluhy PC podle typu kurzu, celkem 140 hodin.
- nácvik obsluhy elektronických kompenzačních pomůcek pro zpřístupnění informací těžce zrakově postiženým občanům - 50 hodin.
- v současné době se ještě rozbíhá kurz Telefonista – specialista telefonního centra, na nějž se počítá 8 týdnů.

Na provádění svých kurzů získává středisko Dědina akreditaci MŠMT (u masérů ministerstva zdravotnictví) a po úspěšně složených závěrečných zkouškách vydává osvědčení s celostátní platností. Kurzy může hradit Úřad práce na základě dohody o rekvalifikaci, zaměstnavatel zrakově postiženého nebo případný sponzor.

Proces pracovní rehabilitace a rekvalifikace je úspěšný pouze tehdy, je-li na jeho konci zaměstnaný zrakově postižený občan. Proto středisko Dědina nabízí **zaměstnavatelům** pomoc při zřizování pracoviště pro zrakově postiženého, s jeho úpravou a vybavením kompenzační technikou, při odstranění architektonických bariér, při sestavování pracovní náplně, a také rady v oblasti daňové a sociální, které vyplývají ze zákonů v souvislosti se zaměstnáváním zdravotně postižených občanů.

Sociální rehabilitace sice obvykle probíhá v domácím prostředí a zajišťuje ji Tyfloservis o.p.s., ale v některých případech je účelné, aby proces rehabilitace probíhal rychleji a intenzivněji, aby klient získal větší motivaci k překonávání důsledků postižení nebo aby se na krátkou dobu dostal mimo rodinné prostředí, zejména v případech, kdy rodina v procesu rehabilitace není schopna spolupráce. V tom případě je možné provést rehabilitaci rezidenční formou ve středisku Dědina.

5. Praktická část

5.1. Teoretická východiska

Praktická část mé práce se opírá o výzkum, diplomovou práci, Bc. Pavla Nováka z FSS MU z roku 2001, k jehož kvantitativnímu výzkumu do jisté míry moje práce nabízí kvalitativní variantu. Pracuje s podobným vzorkem respondentů, podobně jako já se zaměstnanci a klienty Rehabilitačního a rekvalifikačního střediska pro nevidomé Dědina, jeho výzkum byl orientován na absolventy rekvalifikačních kurzů o.p.s. Dědina a snažil se zhodnotit situaci zrakově postižených na trhu práce v České republice, s důrazem na roli rehabilitace, definovat potřeby této skupiny a jejich motivaci, percepce postojů zaměstnavatelů a činnosti Úřadu práce jakož i přínos programů pro ně samotné.

Podle výsledků jeho výzkumu je práce zrakově postiženými vnímána jako jeden z prostředků integrace do společnosti a sociálně psychologické důsledky rekvalifikačních kurzů

převažují nad jejich ekonomickou efektivitou. Ekonomická motivovanost zaměstnavatelů k zaměstnávání zrakově postižených se jeví jako nedostatečná, což má nejspíš vliv na jejich nevstícnost vůči potenciálním zaměstnancům se zrakovým postižením a zřejmá je též nevstřícnost a diskriminace ze strany Úřadů práce, takže úspěšnost nalézání pracovních míst touto skupinou obyvatel ovlivňuje především síť sociálních kontaktů.

Můj výzkum je, jak jsem již zmínila, rozdílný v tom, že se jedná o výzkum kvalitativní, zajímalo mne, jak se k tomuto tématu vztahují sami zrakově postižení, jejich prožívání a proto vycházím z metod biografické sociologie, zejména ze dvou textů Doc. Zdeňka Konopáska PhD., prvním z nich je článek Sociologie jako powerplay, kde se zabývá tématem autoreferenčnosti sociologických výzkumů, a k tomu říká, že „jsou-li předmětem sociologie lidé a jejich sociální vztahy, pak jsou logickým a nevyhnutelným předmětem sociologického studia také sociální vztahy těch lidí, kteří se sociologií sami zabývají, autobiografické vyprávění je jakousi teorií vlastního Já.“ (Sociológia 1996:103) Já se v této práci navíc zabývám prožíváním určitého jevu, pracovního uplatnění, lidmi, se kterými v rámci výzkumu navazuji vztah. Budu se tedy muset s otázkou autoreferenčnosti také vypořádat. Autor dále vymezuje pojem „etnometoda“ jako „...spíš nereflektovaná a bezděčná povaha obyčejného sociálního konstruování reality.“ (Sociológia, 1996:8) Té by se podle něj měl sociolog vyhnout a k tomu slouží metodologie, která je pro něj „v první řadě *prostředkem distancování se od sociálních etno-metod - tedy od všeho, co by vlastně mohlo vědeckou metodu po mnoha stránkách velmi připomínat, ba možná suplovat* (v obojím případě jde o konstrukci světa, se kterým lze zacházet jako se světem *objektivním*, v obojím případě jde o *neosobní* vzorce chování, vnímání a posuzování), a *ohrozit tak její výlučnost*. Metodologická distance od všeho subjektivního a personálního je v tomto světle jen sekundární efekt, o němž se ztrácí zbytečně mnoho slov. Ještě jinými slovy: jestliže se Metodou nedistancujeme ani tak od subjektivity, ale daleko spíš od etno-metod, je to právě proto, že etnometody sociální konstrukce reality jsou vážným *konkurentem* sociologických metod.“(Sociológia 1996:8)

Druhý text, který bych zde ráda uvedla je kniha od stejného autora „Estetika sociálního státu“, z níž čerpám myšlenku „textuality“ přičemž textem není míněn jen text v podobě tištěné, ale i lidská činnost, která „je po mnoha stránkách qasi-textem. Tím jak se akt osamostatňuje od aktéra, činnost získává autonomii, která je podobná sémantické autonomii textu; zanechává po sobě stopu. Je vepsána do běhu věcí a stává se „archiválií“, dokumentem (...) význam lidské činnosti není omezen na její význam pro situaci, v níž se původně uskutečnila, ale může fungovat i v dalších sociálních kontextech. A konečně, činnost tak jako

text, je otevřeným „dílem“, neboť je adresována ne-konečnému množství možných „čtenářů“ . (Ricoeur in Konopásek, 1998:56-57) .

K výpovědím mých respondentům tedy přistupuji jako k jejich osobním textům, kterými se vztahují ke světu, který je utkán z textů jiných sociálních aktérů, zákonů, sociálních služeb apod.

5.2. Cíle výzkumu

Obecným cílem výzkumu bylo zjistit, jak situaci zrakově postižených na trhu práce prožívají sami nevidomí, co vnímají jako důvody svých obtíží při hledání zaměstnání, s jakým zkušenostmi se setkávají, jak to interpretují a jaké závěry na základě svých zkušeností činí, jaké strategie hledání zaměstnání potom používají a to zejména v souvislosti s tím, na co by se mohly zaměřit sociální služby a jejich zaměstnanci, aby tomuto procesu byli více nápomocni. Současná právní norma v oblasti sociálních služeb se pokouší předat kompetence, které měly donedávna poskytovatelé sociálních služeb jejich klientům. Proto mne zajímalo, kde jsou podle jejich názoru největší rezervy tohoto systému a jakými nástroji jsou řešitelné.

5.3. Popis výzkumu

Protože se jedná o zkoumání prožívání a individuálního interpretování, zvolila jsem metodiku kvalitativního výzkumu a jako metodu sběru dat metodu nestrukturovaného rozhovoru. Kromě toho, předtím než jsem začala sbírat data touto metodou, jsem již dva roky pracovala v prostředí o kterém píšu a byla v kontaktu s nynějšími respondenty mého výzkumu. Tato situace v podstatě naplňuje kriteria zúčastněného pozorování, tak jak je popisuje Disman (Disman, 2002), takže se v mé práci opírám i o tuto zkušenost.

5.3.1. Metody sběru dat

Rozhovory jsem, vždy po předchozí dohodě s respondentem, nahrávala na diktafon. Každý rozhovor, s jednou výjimkou o které se ještě zmíním, začínal zpravidla tím, že jsem respondenta (poté co jsem mu vysvětlila, že budu náš rozhovor nahrávat na diktafon a také etická pravidla zacházení s takto získanými daty) informovala o typu výzkumu, který dělám, tedy že se jedná o výzkum biografického materiálu a požádala ho, aby mi zkusil popsat svůj dosavadní život s důrazem na to, co vnímá jako důležité na své cestě k pracovnímu uplatnění. Zmínila jsem také, že bych potřebovala vědět jakou má zrakovou vadu, zda se v průběhu jeho života nějak měnila jeho schopnost zrakového vnímání, jak a také jak vidí nyní. Jinak jsem vše nechávala na respondentovi, čehož někteří využili a zeptali se, aby si ujasnili, které okruhy

z jejich života mne zajímají, jiní ne. V rozhovoru jsem kladla převážně otevřené otázky, spíše jsem naslouchala než se ptala, i když to neplatí ve všech případech. V zásadě jsem si ještě před započítím sběru dat ujasnila, které okruhy s danou tematikou souvisí a v případě že respondent nějaké téma zamlčel, ptala jsem se na něj v závěru rozhovoru. Jinak rozhovor skončil v momentě, kdy respondent měl dojem, že je jeho příběh již kompletní.

5.3.2. Výběr vzorku

Výběr respondentů mého výzkumu byl omezen dvěma činiteli, jednak tím, že bylo třeba určité důvěry, aby mě respondenti byli ochotni pustit do svého soukromí a hovořit o svém životě a také tím, že jsem chtěla zvolit ty respondenty, jejichž druh postižení umožňuje aby byli zaměstnáni. Kromě nich jsem v Středisku mohla získat data i od lidí, kteří jsou kombinovaně postižení, zpravidla se jedná o kombinaci s mentálním postižením. Vzhledem k tomu, že uplatnění těchto lidí na trhu práce je zvláště obtížné, s výjimkou chráněných dílen prakticky nemožné, do výzkumného vzorku jsem je nezahrnula.

Je zřetelné, že čím bližší byl můj vztah ke konkrétní zkoumané osobě, tím více a důvěrnějších informací se mi od ní dostalo. Ve vzorku respondentů je deset osob se zrakovým postižením (dva mají ještě kombinaci, Gábina tělesné postižení – Turnerův syndrom a Jiří postižení sluchu – středně těžkou nedoslýchavost a také po úrazu špatnou citlivost a pohyblivost prstů pravé ruky), které vypovídaly o svých zkušenostech a jsou ke mně v různém vztahu. Většina z nich jsou zaměstnanci Střediska Dědina, kde pracuji i já. Někteří (2 osoby) jsou bývalí klienti tohoto zařízení a jsou to v obou případech mí přátelé.

To, že své respondenty znám již delší dobu sebou nese i nevýhody, zejména u těch, které považuji za své přátele (Adam, Blanka, Ivan) jsem vystavena riziku „etnometodologie“ tendenci vnímat příběhy těchto respondentů skrze filtry, které již mám nastaveny. To jsem se snažila řešit tím, že jsem nejprve napsala texty, plné dojmů, popisující mé hypotézy ohledně jejich intrapsychických konfliktů ve vztahu k jejich pracovnímu uplatnění. Ty jsem si důkladně přečetla, zreflektovala co z jejich obsahu patří spíše k mému příběhu a co by mohlo být jejich a z práce je odstranila. Poté jsem, na základě této reflexe, napsala jiné texty, o kterých se domnívám, že jsou méně ovlivněny mým vztahem k těmto lidem. Tento postup jsem použila u Adama a Blanky. U Ivana se domnívám, že to nebylo nutné, protože jsme se, na jeho přání, o osobních věcech příliš nehovořili. Další omezení je spojeno s tím, že já a moji respondenti jsme součástí jednoho organizačního celku, takže se těžko mohu zbavit volby mezi věrností obrazu reality a mojí odpovědností zaměstnance zařízení.

Kromě tohoto vzorku jsem provedla ještě rozhovor s expertem, který se zabývá pracovní rehabilitací a rekvalifikací lidí s postižením zraku již dlouhou dobu, paní ředitelkou Střediska, Mgr. Marií Schifferovou. Tento rozhovor byl zaměřen na zjištění jejích zkušeností s procesem pracovní rehabilitace, jejích názorů na možnosti pracovního uplatnění lidí s postižením zraku na trhu práce a bariéry tohoto procesu a od začátku jsem byla rozhodnuta ho použít v jiném „režimu“ než ostatní rozhovory.

Neoficiálně jsem, v rámci zúčastněného pozorování provedla ještě několik rozhovorů s kolegou, který pracuje také velmi dlouho s lidmi s postižením zraku a sám je také zrakově postižen. Informace získané z těchto rozhovorů byly pro mne přínosem, takže o ně částečně svou práci opírám.

5.3.3. Způsob utřídění výsledků výzkumu

S rozhovory jsem dále pracovala tak, že jsem je přepsala a z informací vytvořila kazuistické studie pracovního uplatnění mých respondentů. Potom jsem se k rozhovorům znovu vrátila a analyzovala, co respondent říká „mezi řádky“. Ptala jsem se, jakým způsobem mi představuje sám sebe a svůj vnitřní svět, jakou chce o sobě podat zprávu a také, o čem nemluví a čím je to způsobeno. Z toho vznikly texty „analýzy“. Společně s kazuistickými studiemi jde tedy o dva rozdílné texty, z nichž první je zařazen v příloze této práce a s druhým jsem dále pracovala, takže je součástí textu mé práce.

Současně s tím jsem, protože při tomto druhu výzkumu se nelze vyvarovat promísení respondentova osobního „textu“ s mým, zkoumala jak daný zážitek, o kterém referuje respondent, vnímám já a zda nepodsouvám do analýzy něco svého. Pokud jsem zjistila že se toto děje, snažila jsem se to opět analyzovat. Domnívám se, že pomáhající pracovník pracující s nějakou skupinou lidí má často společná některá témata se svými klienty, a to je často jeho motivace k práci s touto klientelou, která někdy není známa ani jemu samému a v tom případě mu to přináší problémy. Pro mne je tato práce velmi užitečnou sondou do mých vnitřních motivů pro práci s klienty s postižením zraku.

Tím vznikly následující texty.

Adam

Adam začíná své vyprávění větou: „*Takže ty počátky sahají do let kolem patnácti, rodiče zjistili že špatně vidím a našli že je v Praze gympl...*“ domnívám se, že mluví o

počátcích svého vnímání sebe sama jako **odlišného**, zrakově postiženého člověka, o počátcích svého **oddělení od „normální“ většiny**. Zraková vada mu totiž byla diagnostikována již v šesti letech, ale kolem patnáctého roku se zhoršila natolik, že Adamovi bylo doporučeno nastoupit na gymnázium pro mládež se zrakovým postižením. Adam pochází z malé vesničky na jižním Slovensku, takže přechod na gymnázium, které bylo v Praze, musela být velká změna. Najednou se musel vyrovnávat s novým prostředím a také s tím, že má „nějakou tu vadu“, jak mi sám řekl. Protože ho celkem dobře znám a také podle toho co mi řekl v rozhovoru: *„Praha je úžasný město, v zapadákově by mi asi bylo smutno, ale tady je toho tolik, samozřejmě pokud člověk má zájem, jo? O muziku, divadlo a o další věci. Tehdy jsem si kreslil hodně, psal už tehdy básničky, naivní, pingpong, fotbal hrál s klucima...“* se domnívám, že se s touto změnou vyrovnal tak, že ji **popřel** a aby to dokázal, začal **dělat všechno**. To dokazuje jednak celý jeho život (pracoval v zaměstnáních, která pro něj nebyla vhodná, nechtěl ženu se zrakovým postižením, ale zdravou a vzal si „normální holku, která normální nakonec nebyla“) a jednak i jeho názory na nevidomé: *„Nevidomí nejsou chudáci, jenom neviděj. No a co.“* možnosti jejich pracovního uplatnění: *„není pravda, že by ti zrakově postižení měli menší výběr...“*, i na svoje omezení: *„Ne já nemám žádný handicap, nepřipouštím si to. Já chci prostě žít, chci pracovat jako každé jiné a tahle slepota není mým hlavním pracovním poměrem.“* Přesto, že se jedná o mechanismus potlačení, nepřijetí určitých stránek osobnosti, domnívám se, že v Adamově případě to lze nazvat **aktivním způsobem** vyrovnání se s postižením, protože díky němu prožil a stále prožívá plnohodnotný život.

Klade důraz na **vůli a odpovědnost** *„je to vždycky o chuti a průbojnosti toho člověka, že si dá práci s hledáním“* nebo: *„to o čem píšeš je zásadní problém člověka aby si to vyřešil a když ne, tak to není život, ale přežívání“*. O příspěvku na péči říká, že nevidomí mají podle jeho názoru *„dost, dokonce tolik, že nemusí pracovat“* nedával by jim *„víc než čtyři tisíce, není to výchovný“*.

A zaměřuje se na **pozitivní stránky**, *„vzít to jako co všechno mi zbejvá, neuvidím například jakou barvu má tulipán, ale můžu si čichnout.“*

Blanka

Pro porozumění jejímu příběhu je potřeba vědět, že v době, kdy mi poskytla rozhovor byla „v procesu léčení“ u kinezioložky, to znamená v procesu objevování, jakým způsobem se

vztahuje ke svým blízkým a k sobě samé. Proto je její příběh možné brát jako **záznam změny**, proměňujícího se sebepojetí.

S tématem změny souvisí téma **krize**. Teprve když staré vyrovnávací mechanismy přestávají fungovat, je zpravidla člověk nucen hledat nové. Blanka krizi zažila hned v několika oblastech najednou. Říká že „*když je člověk v pohodě psychicky, je v pohodě i zdravotně*“ a také „*Bechtěrev je závislej na psychice a že když je člověk v klidu, tak se ta nemoc dá zastavit.*“ V létě 2007 zažila období, kdy na tom byla zdravotně velmi špatně, byla zcela nepohyblivá, vrcholily problémy s tchýní, manžel měl tendenci z rodiny utíkat. Situace se však změnila k lepšímu a s ní i Blančin zdravotní stav, lze tedy předpokládat, že k nějakým změnám došlo. V tomto smyslu je Blančin příběh možno chápat jako záznam ex post, záznam prožitého a odžitého. Lze z něj vyčíst, jak se sama k sobě vztahovala Blanka před změnou a co si o tom myslí Blanka po změně.

Její příběh působí hodně na emoce, když ho poslouchám ze záznamu nebo si ho čtu, objevuje se zlost na její rodiče, na okolí, společnost, tehdejší společenský systém. Domnívám se, že tutéž **zlost** cítí i Blanka sama, na své okolí: „*já jsem makala jak šroub, ale ostatním zadarmo. Devět let měl brácha cestovku*“ a hlavně na otce: „*On byl voják z povolání a kam přišel v uniformě, tam lidi skákali. Takže on mohl zařídit, ale nehnul pro mě prstem.*“ Když říká, že Bechtěrev je závislý na psychice a kdyby byla v klidu, tak by se ta nemoc dala zastavit, jako by **obviňovala** své okolí, že jí toho klidu nedopřálo. Domnívám se, že tato zlost je průvodním znakem stále probíhající změny. Když jsem Blance posílala kazuistiku k nahlédnutí a případné opravě, připsala do ní toto: „*Do školy to měla asi tři kilometry, většinou chodila pěšky s brašnou učiva v ruce. Byt byl vlhký s plísněmi na stěnách. Co si pamatuje bývala hodně sama.*“ To vnímám jako prohloubení tématu o kterém mluví v rozhovoru a důkaz toho, že ho stále ještě prožívá.

Toto téma je téma osamělosti, **oddělení**, deflexe. První co si pamatuje, asi od pěti let jsou nemocnice. Být malým dítětem v nemocnici, tehdy určitě nebylo možné aby zde byla s dítětem i matka jako dnes, už jen to nabízí příležitost naučit se oddělovat od prožívání, deflektovat. A Blanka navíc byla oddělena ještě jednou, tentokrát do školy pro slabozraké děti. „*Pak jsem začala trochu se bouřit, protože jsem byla pořád bez rodičů a sama. Což jsem dodneška, nerada sama.*“ Lze vytvořit i možnou hypotézu vzniku Blančiny osamělosti, v osamělosti a oddělenosti jejích rodičů. Matka, která nepozná že její dítě je inteligentní, i když jí nosí domů samé jedničky: „*ona nevěděla že jsem inteligentní, protože když jsem postižená, tak určitě nejsem inteligentní.*“ „*já jsem byla jedničkářka*“, matka která se své dcery v jejích takřka padesáti letech, po všem co zažila, zeptá: „*Ty, Blanko, netrpěla jsi náhodou*

méněcenností? Víš, já jsem slyšela...“ velmi pravděpodobně vůbec nevěděla, co její dcera prožívá. Jakoby žila vedle ní, ale jejich světy se nepotkaly.

Tomu porozumíme, když připomeneme, co píše o vyrovnávání se rodičů s narozením postiženého dítěte Matoušek, (Matoušek, 1993: 98) přirovnává ho k traumatu ze zohyzďujícího úrazu. Matka jakoby si stres, který pro ni muselo znamenat narození dítěte s postižením ani neuvědomovala. Což vypadá jako obraz pasivní reakce na stres, vyrovnání se se stresovou situací jejím potlačením, oddělením.

„A mamka mi nedávno řekla, že měla za úkol mě odstranit z rodiny“, otec ji podle jejích slov nenáviděl, protože mu byla jen na obtíž, protože „syna už měl a další dítě nechtěl“. Je tedy možné, že matka měla dilema „manžel nebo dítě?“, které řešila tím, že se dítě snažila umístit do speciální školy a tak ho od rodiny oddělit. Tím chránila před traumatem sebe i manžela, který to jako voják z povolání musel nést zvláště těžko. *„Táta byl voják a pozdějš policajt, zelenej vymytej mozek. A navíc byl na ženský. Takže mamka mě navíc začala využívat proti němu, posílala mě za ním na rotu, aby ho měla pod kontrolou.“* Matka to měla jednoduše velmi těžké a svoje způsoby vyrovnávání se se stresem předala i své dceři: *„Víš co, já jsem měla průkazku v kapse a nikdy jsem ji nepoužila, jak jsem se styděla. Nikdo na mě nepoznal, že nevidím, já jsem byla hrdinka.“*

„No a pak mi začaly otekat ty kolena, takže jsem byla doma v invalidním důchodu a makala jsem jak šroub.“

„Pak po deseti letech jsem ale začala odcházet se žádama, ty těžký kýble prasatům...“

Blanka se naučila **potlačovat** své trauma stejně jako její matka, čím více se však tvářila, že je vše v pořádku, tím více ji okolí upozorňovalo na to, že to tak není.

„tchýně dole...“Tu mrkev máš křivě!“ Já na to: “Mámo, vždyť to nevadí. Ta vyroste úplně stejně“.

Docházet jí to začalo až v momentě, kdy se jí zrak zhoršil natolik, že nebyla schopna chodit neznámým terénem, protože neviděla pod nohy, a když ji v Praze srazila tramvaj, kterou taky neviděla. Pak se dostala do kontaktu s lidmi, kteří byli také „postižení“, ale byli chytří, což muselo být pro „určitě neinteligentní“ Blanku osvobozující.

Tím se zde objevuje téma **hodnoty a intelektu**: *„tak nejdřív do tý zvláštní školy... Teda do tý slabozraký, já to pořád pletu.“* Známa freudovská záměna, kterou vysvětluje: *„Já jsem si tam připadala jako mentál, strašně pomalý tempo a já jsem se hrozně nudila, připadalo mi, že je to tam ztracenej čas“* chtěla být s mámou. Ve škole zůstávala i o víkendech, kdy děti ze školy pro slabozraké spojili s dětmi ze zvláštní školy a jedna z vychovatelek si je odvedla na víkend domů. Toto spojení bylo jistě praktickým řešením

protože umožňovalo, že vychovatelky mohly mít více volna o víkendu, v symbolické rovině ale vyjadřuje, že „všichni postižení jsou si rovni“, jsou postižení a tudíž méně hodnotní. Vzhledem k tomu, že pojem „inteligentní“ je sémanticky blíže pojmu „hodnotný“ než pojmu „nehodnotný“, není těžké si na základě toho udělat představu o sobě jako nehodnotném a tudíž „určitě neinteligentním“ člověku.

Cyril

Ztrátu zraku popisuje: „...no, a pak jsem začal ztrácet zrak. To trvalo asi tak rok a půl, do dvou let, mám to od cukrovky. Ledviny mám celkem dobrý, chodím na kontroly dvakrát do roka a zatím dobrý, ale ty oči...“ „No, cukrovka je mrcha, někomu udeří na nohy, někomu na ledviny a někomu na oči.“ Rozumím tomu tak, že je tu cukrovka personalizována, mrcha“ jako něco co ohrožuje, nepřítel který udeří, někomu na nohy, někomu na ledviny a někomu na oči. A proti němuž je člověk prakticky **bezmocný**. Může jen chodit na kontroly dvakrát do roka a doufat, že to bude dobrý.

Rodiče na jeho situaci zareagovali **pečujícím postojem**, „všechno mi udělali, natočit pití...“ který však, místo aby mu pomohl, z něj udělal bezmocného „chudáka“ a tak způsobil, že si Cyril připadal odepsaný. To změnila až intervence oční doktorky, která za jeho zády kontaktovala pracovníci pražského Tyflocentra. Ta se s im telefonicky domluvila že přijede a bude ho učit psát na psacím stroji, aby mohl nastoupit do Střediska Dědina na nácvik práce na počítači. Kontakt s člověkem, který jeho **bezmoc neakceptoval** „Ona když mě viděla, tak se rozesmála, protože já když jsem šel doma na dvůr, tak jsem měl takovou hůl, jako kus klacku a s tím jsem chodil a neuměl jsem nic.“ Cyrilovi umožnil vnímat sám sebe opět jako potenciálně hodnotného a soběstačného jedince a začít pracovat na návratu k normálnímu životu.

Když přišel do Střediska, hned se mu tam zalíbilo, moje hypotéza proč tomu tak bylo je, že zde nebyl se svým postižením výjimečný, mohl sdílet své problémy s lidmi v podobné situaci, nebyl zde za „chudáka“, ale, podobně při kontaktu s pracovníci Tyflocentra, za **plnohodnotného člověka**.

Dana

O své zrakové vadě říká, že je neznámá, nikdo neví jak vznikla, doktoři se nemohou shodnout, jak vlastně vidí. Když jsem se jí zeptala na její dojem, jak vidí, energicky se

ohradila, jak to má vědět? Nikdy neviděla jinak než vidí. Z toho mi vyplývá, že ohledně své diagnózy žije v **nejistotě**, což jí je nepříjemné a zlobí se na lékaře, že jí nedokázali dát jasnější zprávu, zda vidí nebo ne.

Svůj přestup ze základní školy do školy pro slabozraké vysvětluje: „*protože k mojí oční vadě... to nemůže být tak jednoduchý, že... to není jen oční vada, to je ještě taky nějaká dyslexie, dysgrafie...*“ Tento výrok lze interpretovat ze dvou úhlů. Jednak v emoční rovině, v té která je vyjádřená, si stěžuje, že to nemá jednoduché, protože nemá jenom..., ale navíc ještě..., vlastně si říká o **podporu**. V druhé, skryté rovině, říká že „u ní to nemůže být jednoduché“ „to je dysgrafie...“ místo aby jednoduše řekla „mám dysgrafii“. Moje interpretace toho, proč mluví tak neosobně je, že se za poruchy učení **stydí**.

Dál o období v Praze na škole pro slabozraké nemluví, až o jejím předčasném ukončení školní docházky a následném návratu do deváté třídy. Důležité mi připadá zmínit, v souvislosti s Daniným vztahem k okolí, psychologické vyšetření v Motole. Hodnotí ho jako „*zvláštní*“ „*takový otázky shazující člověka*“, shodly jsme se, že ho vnímala jako ponižující. Je otázkou, zda se k ní psycholožka, která jí vyšetřovala skutečně chovala ponižujícím způsobem anebo zda to způsobila Danina zvýšená **citlivost na ponížení**.

Dana, ačkoli není věřící, upřednostňuje práci v zařízeních církve, Betanie kam chodila na praxi je zařízení evangelické církve a Diakonie kde pracuje nyní také. O ostatních zařízeních kde pracovala hovoří tak, že tam bylo „*zvláštní napětí*“ kdežto v církevních zařízeních je příjemná atmosféra. Moje hypotéza je, že v církevních zařízeních je atmosféra klidnější, je zde více prostoru pro vztahy mezi lidmi a tudíž i více prostoru pro to, cítit se okolím přijata, což pro Danu, která je nejspíš dost citlivá na jakékoli formy odmítnutí a ponížení, může být důležité.

Daniny strategie hledání zaměstnání obsahují všechny možné zdroje informací, Úřad práce, internet (neziskovky.cz) i Zlaté stránky, podobně jako Gábina obvolává organizace, ve kterých by chtěla pracovat. To lze označit jako **aktivní přístup** k hledání zaměstnání a bylo by s podivem, kdyby nepřinášel výsledky.

Emil

Emilův příběh ukazuje, že klíčovým momentem v životě zrakově postiženého člověka je **správná diagnóza zrakové vady**. Bohužel o Emilově dětství a rodině nevím víc, než vyplývá z předchozího textu. Zaráží mě, že rodiče svého třicetiletého syna nechtěli pouštět do Prahy, protože se **báli**, aby neutrácel peníze, ačkoli on není typ, který by to dělal. O **strachu**

ostatně hovoří i Emil sám v souvislosti s válkou, kdy se bál, aby ho nadřízení nenutili dělat věci, které by se svojí zrakovou vadou nedokázal. Dále mluví o tom, že když se přes generála dostal na vyšetření do Prahy, nepodstoupil zde vyšetření, protože se bál primáře, kterému tento výlet udělal za zády. Zajímavé je, jak popisuje, že s tímto strachem zacházel, šel za primářem a řekl mu, že byl v Praze na vyšetření a co z něj vyšlo. Primář se podle jeho slov „mračil, ale řekl mu, že ho nechá rok doma a pak mu navrhne invalidní důchod.“ Z mého pohledu to pražské vyšetření vypadá jako nátlaková akce a to, že si k tomu účelu našel zastání u generála, můj dojem jen posiluje. Znělo by mi logicky, kdyby si přes generála domluvil vyšetření v Praze, to pak absolvoval a s výsledkem a doporučením přišel za primářem. Tak to ale, podle jeho slov nebylo. Je možné, že stav jeho sítnice tehdy nebyl ještě takový, aby automaticky znamenal invalidní důchod, ale v práci již nezvládal nároky a trpěl **ponižováním** od kolegů. V tuto chvíli je asi třeba zmínit, že Emil má, kromě zrakového postižení ještě vadu řeči, což mohlo být dalším zdrojem ponížení. Člověk, který špatně mluví a navíc nedokáže podat výkon, jaký se očekává, si snadno vyslouží pověst „**debila**“, zejména v prostředí JZD, kde pracují převážně lidé s nízkým vzděláním a tudíž i malou schopností rozlišovat mezi vadou řeči a mentální retardací a malou ochotou tolerovat odlišnosti druhých. Je možné, že i zde se bál.

O svém hledání zaměstnání, poté co mu byl přiznán invalidní důchod, říká, že byl přihlášen na Úřadě práce ale v místě jeho bydliště je málo chráněných dílen, vlastně jen jedna a ta je vhodná spíše pro lidi s tělesným postižením. Nakonec se mu podařilo najít kontakt na organizaci pomáhající lidem se zrakovým postižením ve Zlatých stránkách a dále se vše odbývalo na základě takto získané **sociální sítě**.

Filip

Filipův příběh je stručný, mluví chladně, stroze, fakticky. Kdybych se neptala a nepokládala doplňující otázky, asi bych se nedozvěděla víc než pár vět. Od šesti let je pryč z domova, nejprve ve škole, pak v učňáku, na Slovensku, teď na Dědině. Nemá potřebu se s rodiči vidat a nemá se s nimi o čem bavit. Kromě toho jsem se od něj o rodičích nic nedozvěděla, takže nevím, zda důvodem jejich chladného vztahu je jeho přerušování v raném dětství nebo zda vztah sám nebyl natolik uspokojující, aby v něm Filip pokračoval a domů se vracel. Ať to bylo jakkoli, tato situace ho naučila značné samostatnosti, **je zvyklý si poradit**

sám a brát to, co mu život přináší. Což není nejhorší výsledek. Podle toho co říká (je zvyklý pracovat, na Slovensku dělali na normy, když byl po návratu ze Slovenska doma, nudil se), jeho životní strategie je **pořád něco dělat, pořád někde být**, což může být způsob přebíjení vnitřní prázdnoty, ale také aktivní se vyrovnání s obtížnou situací v pozitivním slova smyslu. Jisté je, že být zvyklý něco dělat je dobrým důvodem k tomu, aby si člověk začal hledat zaměstnání a vhledání vytrval dokud neuspěje.

Gábina

Už v první větě naznačuje, kdo byl a je jejím největším zdrojem podpory, říká: „*tu degeneraci sítnice mám po tátovi, kterej je podobně postiženej*“. Kromě toho v otázce na podporu přímo uvádí jako hlavní **zdroj podpory rodiče**, a na mou otázku jestli oba rodiče odpovídá že ano, ale hned začíná znovu mluvit o **otci**.

Její otec je skoro nevidomý, je zakládajícím členem Klubu dívek a žen s Turnerovým syndromem a současným prezidentem tohoto klubu, který má sídlo v jeho bydlišti. Z toho mi připadá zřejmé, jak moc svoji dceru miluje a tudíž i to, že se Gábině dostalo vší **péče a podpory**, kterou potřebovala. Protože je pražáčka, žila celé studium s rodiči a mohla z tohoto zdroje čerpat. Studovala klasický zpěv na Konzervatoři a odborné ladičské škole Jana Deyla pro nevidomé. Díky koncertům pro Klub dívek a žen se jí dostávalo i uznání od veřejnosti a dokonce vydala dvě CD a tím si nastartovala kariéru populární zpěvačky.

Říká, že díky podpoře rodiny se umí bránit vůči lidem, kteří by ji chtěli urážet pro její vzhledovou odlišnost, na mou otázku jak, odpovídá, že „si prostě myslí své“, tedy dotyčný je „ještě omezenější než já, když se takhle chová“, což interpretuji jako výraz její **vysoké sebedůvěry**. O té svědčí i její strategie hledání zaměstnání, po ukončení studia na konzervatoři „*si řekla, že nemůže čekat kde ji kdo vezme*“ a začala podle telefonního seznamu postupně obvolávat všechny školy v Praze.

O pracovním uplatnění lidí s postižením zraku říká, že „*postižený člověk dokáže práci udělat stejně dobře, jen mu to trvá dýl*“ což je podle ní „*kamenem úrazu, protože společnost to není ochotná tolerovat*“. A také, že by to mělo být tak, „*že by každěj měl mít tu startovní čáru stejnou*“. To podle mého názoru vypovídá o tom, že její strategií jak se vyrovnat s postižením je, že své postižení do jisté míry **popírá**, což je zřejmě vzorec převzatý od **otce**, který se chová stejně. Řekla mi o něm, že „*taky vidí dost špatně, ale bílou hůlku by si nikdy nevzal*“.

Honza

Podle toho co říká o původu svého postižení, má Honza to, proč je nevidomý dobře promyšlené. Je introvert, „hloubavý typ“ jak sám sebe charakterizoval. Domnívám se, že tento rys jeho povahy, schopnost se do problému „zakousnout“ je jednou z jeho silných stránek, o které se může opřít a které ve výsledku způsobují, že pracuje a dokonce v oboru, který ho baví. Sám to charakterizuje jako „**houževnatost**“, **snahu dělat věci dobře**. Osvětluje to na příkladu studia na Obchodní akademii, kde když už studuje, chce studovat s dobrými výsledky.

Další jeho silnou stránkou je odvaha přijmout nabídku zaměstnání i když si není zcela jist, že to zvládne. Vlastně jde, v souběhu obou zmíněných vlastností, o **odvahu přijmout výzvu a pak jí, díky houževnatosti, dostat**.

Honza je prakticky **jedináček**, narodil se jako nejmladší ze čtyř dětí a odstup od nejbližšího sourozence je deset let. Lze očekávat, že takto narozené dítě, navíc s postižením, dostane od rodičů všechnu péči, které je mu třeba a je možné, že jeho výchova bude i lehce **hyperprotektivní**. Vzhledem k tomu, jak se Honza vypořádal s pobytem na internátní škole, se domnívám, že to v jeho případě tak bylo.

Otec ho však stále srovnával s bratrem, z čehož on nevycházel nejlépe, sám použil slovo „**nemožnej**“. Bratr byl jako dítě průbojný, vydával se sám na průzkumy okolí vesnice. Honza je spíš intelektuál, který seděl někde v koutě nebo u piana. Internátní školu charakterizuje jako „**ghetto**“ kde bylo vše naplánováno, celý den věděli přesně co budou dělat. V souvislosti s tím mluví o přechodu do Prahy na konzervatoř jako o „šoku“, protože zde nebylo naplánováno nic a vše se musel naučit zařídit si sám. Naučil se to však celkem rychle, asi po dvou měsících již jezdil na internát (z Malé Strany na Florenc) sám metrem.

Potřeba pevného rámce však našla symbolické vyjádření v jeho příklonu k církvi Svědků Jehovových „*měli na vše jasný názor, měli to dobře odargumentované z Bible*“. Kvůli tomu musel ve třetím ročníku odejít z konzervatoře, ale získal **sít přátel**, díky kterým měl do měsíce od ukončení školy byt a zaměstnání v telefonní ústředně, přes tuto síť se také dostal k výpočetní technice a seznámil se zde se svou manželkou. Ačkoli nyní již o této církvi mluví s despektem, je zřejmé, že ve své době to byla velká podpora jeho života a s tím i profesního uplatnění. Zaměstnání ve Středisku Dědina získal také na základě známosti, soused z domu zde pracoval a dal mu avízo, že je zde volné místo.

Zaměstnání v Tyflocentru získal protože si lektor na kurzu PC všiml, že mu to jde a baví ho to. Na mou otázku co mu pomohlo při hledání zaměstnání odpovídá: „když ti někdo řekne, nechtěl bys u nás učit, tak tě to nakopne“. Takový výraz **důvěry** v jeho schopnosti musel být skutečně velkou podporou, vést k odvaze výzvu přijmout a poskytoval i podporu potřebnou k tomu, aby výzvě dostál.

Ivan

S Ivanem jsme se před začátkem rozhovoru dohodli, že nebude poskytovat mnoho osobních informací, vzhledem k tomu, že pracuje na univerzitě a v oboru blízkém tématu mé práce. Rozhovor tedy probíhal v neosobním duchu a tak se z něj o jeho specifickém způsobu vyrovnání s postižením nelze dozvědět mnoho. Přesto však je možné ho považovat za přínosný, protože odkrývá problémy v legislativě či spíše v její aplikaci zaměstnavateli a také v porozumění okolí pro potřeby nevidomého člověka.

Rozhovor začíná s humorem: „*Již od mládí jsem se zabýval elektrotechnikou...*“ nevím zda je to humor nebo ironie, soudím, že důvodem může být tréma, že je zpovídán pro účel jakéhosi výzkumu, a také to, že ho zpovídám já, o dvacet let mladší žena. Ironie je ovšem i jedním ze způsobů, kterým se lidé oddělují od svého prožívání a je možné že to platí i v tomto případě. Svůj příběh ztráty zraku a následného vyrovnávání se s ním líčí jako víceméně bezproblémový, což je jednak nepravděpodobné a já také vím, že to tak nebylo. Proto se domnívám, že humorný začátek příběhu spíše nahrává hypotéze o **oddělení od prožívání**. Dále v tomto tématu ale pokračovat nebudu.

O ztrátě zraku však říká dvě věci. Jednak mluví o **ztrátě informací** (podle různých zdrojů 70-90 procent informací vnímáme zrakem) a s ní i **ztrátě podnětů**: „*bejt slepej je nuda*“. Se ztrátou informací vnímaných zrakem je omezena i možnost si některé věci ověřit, čímž může být ohrožen **pocit bezpečí**. „*na Dědině tehdy byla taková skupinka, kde byli někteří mentálně postižení klienti a já jsem jim ty jejich prášilovský historky věřil*“, všechny tyto jeho zkušenosti jsou popsány v odborné literatuře.(Čálek 1988,1992; Souček, 1992)

Dál mluví o tom, že už v době rehabilitace ve Středisku se mu podařilo vystoupit z role pasivního klienta do role aktivního spoluhráče, když kooperoval na vytváření internetové sítě ve Středisku. Shodou okolností to realizovala firma, ve které předtím pracoval, takže zúročil jak zkušenosti z předchozího zaměstnání, tak i zkušenosti klienta Střediska. Podobná situace se opakovala na vysoké škole, kam nastoupil jako první nevidomý student a tak byl nucen se aktivně podílet na vytváření podmínek podpory studia lidí s postižením, aby mohl

sám studovat. Tuto situaci komentuje: „*byla to realizace*“. Na základě toho se domnívám, že pro něj ztráta zraku byla sice těžkou situací, kterou však dokázal brát jako **výzvu**, což vedlo k úspěchu i v oblasti zaměstnání, protože díky tomu již za studia pracoval na univerzitě na dohodu o pracovní činnosti a posléze, když s podařilo sehnat peníze na pracovní místo, zde pracuje na plný úvazek. V souvislosti s tím hovoří o obtížích po tak dlouhé době si znovu zvyknout na pracovní režim.

Dále už mluví o svých zkušenostech nevidomého člověka, který se snaží žít běžný život a naráží na překážky. Vnímá ve svém pracovním prostředí zprávy, že by mnozí **na jeho místě raději viděli zdravého člověka**. „*protože postižený potřebuje kompenzační pomůcky a tudíž je s ním víc práce... a navíc podává menší výkon*“. Stěžuje si také na to, že univerzita, jako veřejná vysoká škola, financovaná ze státního rozpočtu „*nemůže vytvořit chráněné pracovní místo*“ čímž myslí to, že na jeho pracovní místo nelze získat příspěvek podle zákona o zaměstnanosti. Také si stěžuje, že „*nikde není uvedeno, že by státní správa měla zaměstnávat určité procento zdravotně postižených*“. Mluví opět, ač používá termín „státní správa“ spíše o organizacích financovaných ze státního rozpočtu a tedy o svém zaměstnavateli. V tom se samozřejmě mylí, protože je to uvedeno v zákoně o zaměstnanosti. Je ovšem možné, že jeho **zaměstnavatel by dal přednost třem zdravotně znevýhodněným před jedním těžce zdravotně postiženým**, se kterým má možná potíže, opět to může být tím, že Ivan, podobně jako byl prvním nevidomým studentem hradecké univerzity, je nyní patrně prvním nevidomým zaměstnancem a tudíž naráží na **nepřipravenost prostředí**. A o tom také mluví: „*od té doby co pracuju na univerzitě uvažuji o tom, že budu muset udělat Powerprintovou prezentaci o tom, že umím psát maily a posílat esemesky, protože někteří lidé to jednoduše nevědí.*“

Tak, že je společnost stále znovu překvapována existencí zrakově postižených spoluobčanů, by se dala s určitou dávkou ironie popsat jeho zkušenost z běžného života, kdy je pro něj „*problém, problém, problém*“ se nechat zapsat do městské knihovny, protože knihovnici není jasné jak bude knihy zde půjčené číst a proč si musí půjčovat knihy u nich, když chodí do knihovny pro nevidomé. Často se také setkává s tím, že **lidé nevědí co nevidomý dokáže**, obdivují ho za pro něj zcela banální dovednosti, že od sebe rozezná jednotlivé mince, nebo se diví že se otočí za jejich hlasem, když s ním mluví.

Mluví i o službách pro zrakově postižené, že středisko Dědina je prakticky jediné, které nabízí rekvalifikační kurzy zrakově postiženým, a to asi pět kurzů, keramiku, košíkářství, tkalcovské techniky, masérský kurs a obsluhu počítače. To Ivan hodnotí jako **úzce zaměřené**. Kromě toho se účastnil dvou kurzů pořádaných v rámci projektu

Tyfloemployability, a hodnotí je jako dobré, ale vzhledem k rozdílnosti rozumových schopností účastníků organizačně nesmírně obtížné. Což ukazuje velmi důležitou věc, které jsem si všimla i ve Středisku a to je velká **rozdílnost v schopnostech**, zejména intelektuálních, jednotlivých **lidí se zrakovým postižením**, se kterou souvisí i úroveň dosažených znalostí a dovedností. To znamená, že u všech typů vzdělávání pro zrakově postižené je nutné vždy stanovit minimální vstupní znalosti účastníka, nelze pořádat kurz, v němž jediným kritériem přijetí bude zrakové postižení.

Jiří

O svém zrakovém postižení uvádí, že souvisí s tím, že se narodil v sedmém měsíci. Protože v sedmdesátých letech byly inkubátory „*takové, že to buď odnesla hlava nebo oči nebo oboje*“. Vyjadřuje naději (nikoli ale jistotu) že u něj to byly jen ty oči „*tak doufám, že u mě to byly jen ty oči*“ a směje se tomu. Jiří v současné době prochází složitým obdobím, snaží se vyrovnat s následky úrazu, který mu značně ztížil život. Domnívám se, že často naráží na **hranice svých schopností**, v závěru rozhovoru mluví o svém **vyčerpání** a o tom jak ho štve bezohlednost lidí ve veřejné dopravě, popisuje obtíže v adaptaci na novou situaci (nezvyk mít hůl v levé ruce zhoršuje již tak sníženou schopnost sluchového vnímání, která je pro nevidomého člověka velmi důležitá). V takové situaci se aktualizuje téma **postižení** a s ním související témata normy, normality a sebehodnoty. Důležité tedy může být to, že i přesto že nevidí, špatně slyší a má špatně pohyblivou ruku, je **inteligentní**. Jak ale vyplývá z toho co říká, není si tím zcela jist.

Jiří žil až do šestadvaceti let s rodiči v rodné vesnici. Období mezi patnáctým a šestadvacátým rokem pro něj muselo být velmi těžké, a protože rodiče stále rád navštěvuje, předpokládám, že v nich měl v té době velkou oporu. Tomu napovídá i to, jak umí čerpat **podporu** v prostředí, ve kterém se pohybuje nyní. Těžkosti prožívané v období adolescence však mohly ovlivnit vypořádání se s typickými **vývojovými úkoly** pro toto období, což může zvyšovat jeho pocit **nedostatečnosti**, opoždění oproti jeho vrstevníkům a s tím může souviset myšlenka, že „**je blbej**“, kterou v rozhovoru znovu opakuje, v souvislosti s jeho studiem na gymnáziu. Jinak toto období popisuje velmi mechanicky, bez emocí a hodnocení, což může být i výsledkem toho, že něco podobného zřejmě prožívá nyní znovu.

Všechna zaměstnání, poté co ztratil zrak našel skrze **sítě přátel** a známých, ať už z okruhu nevidomých nebo přátel z vysoké školy, kterou studuje.

Na mou otázku co vnímá jako překážky svého profesního uplatnění odpovídá, že mu nejvíce vadí obtíže v dopravě do práce a z práce, **nevšímavost a arogance lidí**, kteří spěchají

aby stihli metro a nedívají se kolem sebe. Tyto zkušenosti ho poslední dobou vedou až k tomu, že **nemá odvalu** požádat řidiče autobusu, kterým jede, zda by mu nezastavil na zastávce kde je zvyklý vystupovat, ale autobus tam o prázdninách nestaví. Lze tady tedy hovořit o **špatných zkušenostech** s reakcemi vnějšího světa a na jejich základě orientaci na sociální síť známých a přátel.

5.4. Interpretace výsledků výzkumu

Již v průběhu tvorby analýz jsem nacházela v příbězích mých respondentů určité specifické vzorce, jakési pojmové trsy, které k sobě vzájemně odkazují. Nebo v konkrétním textu opakující se slova, která naváděla k tomu, že se zde skrývá možná důležitá skutečnost. Tyto „trsy“ jsem se pokusila vyjádřit pokud to šlo, jedním slovem nebo slovním spojením. Tato slova, jsou v textu označena tučným písmem, byla mým dalším pracovním materiálem. Protože nevlastním počítačový program, který doporučuje Konopásek ve sborníku vydaném Univerzitou Palackého v Olomouci (Konopásek in Miovský, Čermák, 2005), použila jsem metodu „tužka a papír“, přesněji malé papírky, které lze snadno přesouvat z místa na místo a měnit tak strukturu výsledného tvaru myšlenkové mapy. Vytvořila jsem několik možných variant uspořádání. V první jsem se soustředila na sémantickou blízkost slov a vznikla škála, na které jsou rozmístěny jednotlivé pojmy od těch s pozitivním nábojem (aktivní přístup, výzva, odvaha přijmout výzvu, vysoká sebedůvěra, vůle a odpovědnost...), přes zdroje podpory, které jsou uprostřed škály (pečující postoj, rodina jako zdroj podpory, péče a podpora, potřeba podpory), až k pojmům s negativním emočním nábojem (bezmoc, strach, krize, ztráta, nevšímavost a arogance, oddělení, popírání vady atd.).

Zajímavé je to, že oba konce této škály se propojily v druhém schématu. Zde jsem se soustředila sice také na sémantickou blízkost jednotlivých pojmů, ale s důrazem na jejich význam v životě mých respondentů. Vznikla **sémantická mapa**, která by se dala rozdělit na tři „okruhy“.

První z nich by se dal nazvat **okruhem dobrého fungování**. Vypadá takto:

GHETTO - **ODLIŠNOST** - ODDĚLENÍ - **ODDĚLENÍ od prožívání** - POTLAČOVÁNÍ - POPŘENÍ - **POPÍRÁNÍ vady** - AKTIVITA-pořád někde být, něco dělat - AKTIVITA-dělat vše - **AKTIVNÍ PŘÍSTUP** - **POZITIVNÍ PŘÍSTUP** - **VŮLE a ODPOVĚDNOST** - snaha dělat věci dobře - **HOUŽEVNATOST** - **ODVAHA** přijmout výzvu - **VÝZVA** - **DŮVĚRA v jeho**

schopnosti - VYSOKÁ SEBEDŮVĚRA - **RODINA jako zdroj PODPORY** - SOCIÁLNÍ SÍŤ - SOCIÁLNÍ SÍŤ - SOCIÁLNÍ SÍŤ – GHETTO –

Pojmy, které jsou tučným písmem jsou spojnicemi s dalšími dvěma okruhy, z nichž jeden by bylo možno, podle toho jaký vliv v něm uplatňuje vnější prostředí, pojmenovat **okruhem kontroly** a druhý **okruhem odmítnutí**.

Okruh kontroly souvisí s pojmy RODINA jako zdroj PODPORY a DŮVĚRA v jeho schopnosti. Participují na něm tři lidé, Cyril, Gábina, Honza a vypadá následovně:

RODINA jako zdroj PODPORY – PÉČE a PODPORA – PÉČE – BEZMOC – BEZMOC-její neakceptace – plnoHODNOTný člověk – DŮVĚRA v jeho schopnosti

Za pojem RODINA jako zdroj PODPORY navíc visí volně do prostoru Jiřího PODPORA. Je možné, že ve skutečnosti nevisí do prostoru, ale je připojena na některý konec řetězu pojmů, který já jsem nezachytila. Domnívám se, že je tomu tak, protože na okruhu odmítnutí, který pozitivní vyústění nemá, participuje příliš lidí, jejichž životy a pracovní uplatnění nejsou nijak beznadějně. Navíc se mi zdá pravděpodobné, že tato sémantická mapa není ve skutečnosti dvourozměrná, ale že jde spíše o trojrozměrný model, v němž se dotýkají různé části řetězu navzájem. Tomu napovídají i další indicie, například Cyrilův plnoHODNOTný člověk sémanticky souvisí s Blančíným pojmem HODNOTAxINTELEKT.

Okruh odmítnutí je delší a participuje na něm více lidí. Začíná u pojmu ODLIŠNOST od většiny a má dvojí zakončení. První u POPÍRÁNÍ VADY a druhé u ODDĚLENÍ od prožívání. Tyto dva konce se stýkají u HODNOTAxINTELEKT, přičemž zajímavější z nich je ten, který začíná u oddělení od prožívání, vypadá takto:

ODDĚLENÍ od prožívání – STUD – PONIŽOVÁNÍ – CITLIVOST na PONIŽENÍ – HODNOTAxINTELEKT - „DEBIL“ - „je blbej“ - pocit NEDOSTATEČNOSTI – VÝVOJOVÉ ÚKOLY – HRANICE schopností – ROZDÍlnost ve schopnostech zrakově postižených - „lidé nevědí, co nevidomý dokáže“ - „na mém místě by radši viděli zdravého“ - NEVŠÍMAVOST a AROGANCE – ŠPATNÉ ZKUŠENOSTI – nemá ODVAHU požádat o pomoc (zde je to sémantické napojení na trs PODPORY!) - potřeba PODPORY – diagnóza zrakové vady – STRACH – pocit OHROŽENÍ bezpečí – úzce (strach-ohrožení-úzkost) zaměřená nabídka rekvalifikačních kurzů, toto propojení je skutečně čistě sémantické – ZTRÁTA podnětů a informací – ODLIŠNOST oddělení od většiny – zde se řetěz znovu připojuje k okruhu „dobrého fungování“.

Další samostatný okruh je „okruh **Blančiny krize**“. Původně jsem se domnívala, že začíná u Cyrilovy BEZMOCI a vede k VÝZVĚ, ale při bližším zkoumání zjišťuji, že ačkoli Blanka v období kdy byla nepohyblivá, jistě prožívala pocity bezmoci (což nepochybně souvisí s druhem jejího postižení), vzhledem k její povaze je výzva velmi důležitý pojem a lze ho napojit spíše někam mezi ODDĚLENÍ od prožívání a POZITIVNÍ PŘÍSTUP s tím, že bude ve skutečnosti delší, než jen KRIZE – ZLOST a obviňování – ZMĚNA. Dost možná, že to je obecný řetěz „růstu“, nejdříve je potřeba si prožít krizi, aby si člověk s postižením, kterému odmalička vštěpovali, že je závislý na ostatních, ale současně že k nim nepatří, dovolil se začít zlobit a změnil svůj přístup k okolí a blízkým lidem.

Důležité mohou být styčné pojmy v té části sémantické mapy, kterou se mi podařilo popsat. Jsou to HODNOTAxINTELEKT, ODLIŠNOST, ODDĚLENÍ od prožívání, DŮVĚRA ve schopnosti postiženého člověka, RODINA jako zdroj PODPORY. Poslední jmenovaný pojem souvisí přímo s pojmem zastřešujícím celé schéma, a to je pojem **odmítnutí x podpory x přepěče** (kontroly). Zajímavé také je, kolikrát se pojmy jednotlivých respondentů objevují v které části řetězce, což ukazuje následující tabulka:

jméno	odmítnutí	dobré fungování	přepěče	jiné	celkem
Adam	0	5	0	0	5
Blanka	1	2	0	3	6
Cyryl	0	0	4	0	4
Dana	4	1	0	0	5
Emil	4	1	0	0	5
Filip	0	1	0	1	2
Gábina	0	3	2	0	5

jméno	odmítnutí	dobré fungování	přepěče	jiné	celkem
Honza	1	6	1	0	8
Ivan	7	2	0	0	9
Jiří	9	1	1	0	11
celkem	26	22	8	4	60

Tabulka ukazuje zřetelnou převahu okruhů odmítnutí a dobrého fungování, které jsou skoro vyrovnané, nad okruhem přepěče. Bylo by zajímavé porovnat si nyní tato data s údaji z kazuistických studií.

Nejlepší skóre ve prospěch dobrého fungování má Adam a Honza. Oba v rozhovoru popisovali určité těžkosti, které však převážně jsou otázkou minulého času a nyní se cítí se svým životem i uplatněním v zaměstnání spokojeni. Naopak nejhorší skóre ve prospěch okruhu odmítnutí má Jiří, v jeho kazuistice je zřetelná linie výpovědí o frustraci vnějším světem. Současně s tím je zřejmé, že Jiří prožívá obtížné období a naráží na hranice svých schopností kompenzace. Jeho výpověď tedy nelze paušalizovat na jeho osobnost, ale je nutno k ní přistupovat jako k výpovědi o jeho prožívání této situace. Domnívám se, že toto lze vztáhnout i na údaje ostatních respondentů. Velmi vysoké skóre „odmítání“ mají i Ivan (plně integrován, přítelkyně, dcera, zaměstnání na univerzitě v Hradci Králové) Dana a Emil. Výpovědi Dany a Emila jsou podobného rázu jako Jiřího, lehce odlišná situace je Ivanova. Ivan je v zásadě spokojen, ale nedávno začal opět pracovat a to v prostředí relativně konkurenčním. Setkává se nejspíš po dlouhé době intenzivněji s reakcemi neinformované veřejnosti na jeho postižení, což může být zdrojem značné frustrace. O tom koneckonců také vypovídá. Lze tedy snad říci, že skóre tabulky vyjadřuje to, jak respondenti mého výzkumu vnímají své okolí a jeho připravenost je přijmout. To že převážná většina respondentů má vysoké skóre v okruhu odmítání nejspíše vypovídá o tom, jak vnímají společenskou atmosféru ve vztahu k lidem s postižením zraku. V jejich vnímání se pochopitelně odráží i jejich celoživotní zkušenost, o jejich konkrétních zkušenostech s institucemi pracovního trhu, kterým se budu zabývat v zápětí a také informace, které mi poskytla ředitelka Střediska, napovídají spíše tomu, že největší potíž, která je kladena lidem s postižením do jejich cesty na

trh práce je nepřipravenost prostředí. V jakém smyslu, to se pokusím vymezit v následujícím textu.

5.5. Diskuse

Zde bych ráda porovнала výsledek analýzy sémantické mapy s přímými zkušenostmi respondentů na trhu práce a také s informacemi, které jsem získala od ředitelky Střediska. Zkušenosti respondentů uvádím ve zkrácené podobě v tabulce, texty uvádím v příloze.

jméno	zkušenost	zaměstnání hledá
Adam	Optimismus, vše fungovalo	Úřad práce, sociální síť
Blanka	Vysloveně diskriminační chování	Nepracuje, zdravotní důvody, úřad práce
Cyril	„Byli na něj hodní“, problém se ZTP/P – skupina A	Sociální síť, úřad práce kvůli rekvalifikaci
Dana	Záleží na člověku	Sociální síť, úřad práce, Zlaté stránky, internet
Emil	Nečekal psychologické vyšetření, také málo chráněných dílen	Sociální síť, úřad práce
Filip	Nezájem zaměstnavatelů, úřad práce vyšel vstříc	Úřad práce, sociální síť
Gábina	Arogance zaměstnavatelů, nechtěli ji zaměstnat	Zlaté stránky, sociální síť

jméno	zkušenost	zaměstnání hledá
Honza	ÚP mu nic nenašel a asi ani nehledal	Sociální sítě, úřad práce
Ivan	Je třeba vlastní odpovědnost, aktivní přístup	Vytvořil si jej
Jiří	„Máte důchod, co byste chtěl“	Sociální sítě, na úřad práce šel jen kvůli podpoře

Z deseti respondentů byla celkem velká část během svého života klienty úřadu práce. Opakující se odpověď je, že tam zaměstnání nenašli, ale někteří získali příspěvek na rekvalifikaci, což výsledně k zaměstnání vedlo. Dva z deseti se setkali s přístupem „máte důchod, co byste chtěl“. Tuto větu cituje i Bc. Pavel Novák ve své diplomové práci. Zkušenosti Blanky jsou ale alarmující. Nevstřícnost pracovníků, které jí za celou dobu co tam docházela, nedokázaly informovat, že je zde bezbariérový vedlejší vchod, i když muselo být jasné, že se jí do schodů s berlemi chodí velmi špatně, a interakce mezi nimi probíhaly takovým způsobem, že je respondentka vnímala jako „vyhrožování“ (možná má ale pravdu Dana, když říká že „je to o člověku“ a to lze vztáhnout i na tento příklad). Postup Úřadu práce pro Prahu 4 v otázce masérského rekvalifikačního kurzu pro zrakově postižené je také nešťastný a to hned dvakrát. Na jedné straně pro klienta, který z kurzu, který je úřadem práce nabízen jako kurz pro zrakově postižené, nemůže mít užitek, protože je zde velký počet studentů a neexistují hmatové modely ani jiné pomůcky a přístup pořadatelů je zjevně nerespektující zrakové postižení, a jednak i pro státní rozpočet, neboť v tomto případě jde, podle mého názoru, o vyhozené peníze. Jediný kdo z celé situace nejspíše profituje, je provozovatel tohoto rekvalifikačního kurzu.

Porovnejme si ještě zkušenosti respondentů se zkušenostmi ředitelky střediska Dědina:

Domnívá se, že úplně jinak by mělo být postavené náhradní plnění, protože pokuty nejsou tak velké aby se zaměstnavatelům nevyplatily. Navíc úřady práce donedávna nekontrolovaly kdo zaměstnává a kdo ne...

Na mou otázku, že zaměstnavatelé přece mají oznamovací povinnost vůči úřadu práce mi odpovídá: „No, já mám taky povinnost hlásit a nic nehlásím, najdu si sama. Protože vím, že úřad práce mi nikoho nenajde... To je taky nová instituce a bude trvat X let než bude fungovat jako funguje v jiných státech, i když je pravda, že tam jsou teď nová oddělení, která kontrolují jestli zaměstnavatelé všechno plní co plnit mají, ale zaměstnavatelé mají pořád dojem, že se jim to nerentuje, přijmout postiženého zaměstnance. Velmi dobře to mají udělané v Německu, tam když zaměstnají postiženého, tak dostanou příspěvek na renovaci pracovního prostředí, takže se zlepši podmínky všem kdo s tím postiženým pracují. A mají vysoké pokuty, takže kdo nechce zaměstnávat, zaplatí a z toho se pak hradí výhody pro ty kdo zaměstnávají.

Ovšem problém by byl, kdyby se ti lidi rozhodli, že se jim to vyplatí a všichni žádali příspěvky a nikdo neplatil do pokladny...

No, to by pak stát musel najít peníze jinde. Ale ono se to vždycky vyváží, protože někteří lidi nebudou nikdy zaměstnávat postižený. Takže to je jedna bariéra a pak je ještě jedna obrovská bariéra a to teda od prvního ledna, kdy byl masivně snížen příspěvek organizacím, které zaměstnávají víc než padesát procent postižených, protože čeští vyčůránci, firmy, zaměstnávali X postižených, kteří pracovali dvě hodiny týdně.

To ale vůbec nesplňuje ten účel!

No, nesplňuje, ale oni tu úpravu udělali nešikovně, že postihla masivně všechny, včetně zařízení jako jsme my, že ten příspěvek byl snížen všem...

To je ale špatně, měli spíš zkvalitnit kontrolu, ne?

No, tak to prostě u nás je. Všechno je ve vývoji, nejde to zlomit přes koleno, my bohužel vylížeme tadyty začátky v plenkách...

Z tohoto úseku mého rozhovoru s ředitelkou Střediska považuji za důležité její upozornění, že **úřad práce neplní dobře svou funkci zprostředkování zaměstnání**. Tato její zkušenost potvrzuje i moje vlastní zkušenosti a něco podobného mi sdělil i Jiří. Informace o tom, že zaměstnavatelé zřejmě neplní svou povinnost hlásit úřadu práce volná pracovní místa však vrhá na mé zkušenosti nové světlo. Musí být složité zprostředkovávat zaměstnání, pokud nespolupracují zaměstnavatelé. Bariérou může být i zdlouhavost postupu, takže mnoho lidí raději hledá na vlastní pěst a ti, kteří se spoléhají jen na služby úřadu práce, jsou ohroženi nezaměstnaností, takže zprostředkovatelská funkce je daleko více záchrannou sítí pro ty, kteří by jinak hledali obtížně, než službou zprostředkování jako takovou.

Vzhledem k tomu, že ředitelka Střediska pracovala dlouhá léta ve školství pro zrakově postižené děti, (v letech 1970-83 na škole pro žáky se zbytky zraku, 1983-95 jako ředitelka školy pro slabozraké a od roku 1995 je ředitelkou Střediska) jsem se bavily i o integraci.

Dle mého názoru by měla školní integrace být prvním krokem k zapojení zrakově postiženého člověka do společnosti a tudíž i do pracovního procesu. Ale domnívám se, že tak jako je naše společnost zatím nepřipravena na zrakově postižené v pracovním procesu, není připravena ani na zrakově postižené děti ve školách. Typickou bariérou je například Braillovo písmo, které učitelky základní školy obvykle neumí přečíst. Ředitelka Střediska mi k tomu řekla:

„No, ale je integrace a integrace. Když tam ten nevidomej jenom sedí v té třídě s asistentem, kterýho navíc, podle mého názoru nepotřebuje, pokud má vypracovanou tu techniku jak se učit, tak to dělá jinak, ale dělá to zároveň s ostatníma dětma. Chápu že ho potřebuje tělesně postiženej, ale nevidomej ho měl potřebovat jenom když se někam přechází a v tu chvíli ale je ten asistent bariérou, protože by ho měly vést ostatní děti. Jestli nejsou kamarádi o přestávkách, tak je to k ničemu. Tam přece musí být to přirozený, jinak to nemá smysl, to není integrace, tohle. To musej ty děti za ním přijít po škole a říct mu, pojď s náma, my jdeme tam a tam. Jinak to není integrace. Ale to je právě ta otázka výměny generací, to nejde hned. Je něco jinýho, když se s tím člověk celoživotně potká a když ne. Já se těm lidem ani nevidím, to je přirozený.“

„Setkání se zrakově postiženým člověka často ovlivní celoživotně, jeho žebříček hodnot. Já to vidím třeba na své dceři, kterou jsem celej život vláčela mezi nevidomý a já jsem nechtěla aby tu profesi dělala, taky dělá něco jinýho, ale když jsem jela s dětma na školu v přírodě, nemohla jsem nechat svoje dítě doma, tak tam byla s nimi, učila se s nimi... No a já na ní vidím, jak jí to šíleně ovlivnilo a jak to má úplně jinak seřazený a jak dneska zvládne věci, který by jinak asi těžko uměla. Kolegyně třeba dostala epileptickej záchvat, nikdo to nevěděl, ani ona sama, ale dcera, protože to znala z dětství, věděla jak to vypadá a viděla, jak jsme těm dětem pomáhali, tak zasáhla. A všichni se divili odkud to umí.“

Vnímám tuto situaci dost podobně. Od té doby co pracuji ve Středisku jsem na mnoho věcí a životních situací změnila názor. Domnívám se, že to není ani tak kontaktem s lidmi s postižením zraku, jako spíše obecně s lidmi s postižením, lidmi těžce nemocnými. Dle mého názoru to souvisí s tím, co jsem psala v kapitole o společenských souvislostech zrakového postižení o Jungově konceptu Stínu. Nemoci a znevýhodnění jsou spíše hrozbou, jevem na který se lidé, pokud se jich netýká (a někdy i přesto) snaží zapomenout. Kontakt s těmi, pro něž jsou denní realitou, rozšiřuje naše sebepojetí a pojetí světa. Zinker (Zinker, 2004:169)

píše, že teprve přijetím i té odvrácené strany našeho já se může ta přivrácená plně rozvinout. Je to ale proces složitý a bolestivý, proto se mu velká část lidí vyhýbá. Znamená to potkat se s našimi „zakázanými“ emocemi, s celou tou stínovou vrstvou, kterou držíme běžně v šachu pomocí charakterových obran a našich drobných každodenních neuróz. Proto se mnoho lidí brání. Je otázkou, zda je vůbec možné, aby zrakově postižení tento obranný mechanismus prolomili. Souhlasím však s ředitelkou Střediska v tom, že je to práce ještě pro minimálně jednu generaci.

5.6. Závěry

Pracovní uplatnění osob s postižením zraku je složitý celospolečenský problém, který zabírá celé spektrum oblastí lidské činnosti. Od medicíny, přes psychologii, psychoterapii, sociální poradenství, oblast práva, techniky a informačních technologií, pedagogiky, tělesného pohybu a motoriky i běžných denních činností. Aby se vydařila integrace do společnosti, jejímž důsledkem je i uspokojivé pracovní uplatnění jedinců s postižením zraku, je potřeba souhry mezi všemi subjekty působícími v této oblasti.

Cílem mé práce bylo zjistit, jak tento proces prožívají ti, jichž se především týká, lidé s těžkým zrakovým postižením. Použitá metoda kvalitativního výzkumu ukázala vnitřní i vnější problémy, se kterými se tito lidé setkávají při vyrovnávání se se svým postižením i při hledání práce.

Výsledkem výzkumu je vytipování důležitých témat v procesu rehabilitace osob s postižením zraku, které jsou hypotézami výsledků kvalitativního výzkumu..

1. Pracovní uplatnění je daleko více otázkou norem společenských než zákonných.

V souvislosti s tím bude práce vnímána jako jeden z prostředků integrace do společnosti. Které hledisko v motivaci k přijetí zaměstnání bude převažovat, zda společensko-psychologické nebo ekonomické, záleží na míře integrace do společnosti.

2. Lze očekávat, že čím více bude osoba s postižením zraku integrována do společnosti, tím slabší bude motivace sociálně-psychologickými hledisky.

3. Hyperprotektivní, kontrolující styl výchovy zvyšuje úzkostnost zrakově postiženého dítěte a tudíž i jeho tendenci participovat na sociálních sítích.

4. Klíčovou dovedností pomáhajícího pracovníka v rehabilitaci lidí s postižením zraku je schopnost poskytnout klientovi adekvátní formu podpory. Tato schopnost je úměrná šíři jeho sebepojetí.

Kazuistické studie

Adam(48)

V šesti letech mu zjistili rozpad sítnic, v patnácti letech se vada zhoršila natolik, že bylo nutné, aby pokračoval ve vzdělání na speciální škole pro mládež se zrakovým postižením. Rodiče ho tedy přihlásili na gymnázium pro zrakově postižené. Adam je z jižního Slovenska a tak příchod do Prahy znamenal odloučení od rodičů na dlouhou dobu, což pro něj nebylo lehké. „... *no a, šel jsem do Prahy na gymnázium, kde mi to studium jakžtakž šlo, i když jsem byl trochu rebel, tak nějak tím vším zraněnej. Klíč od domova, pak jsem nemohl unést že mám nějakou tu vadu a jak už to tak bejvá v pubertě jsem se ani moc nesnažil...*“ a proto se po maturitě chtěl zase vrátit na Slovensko „...*nešel jsem na vysokou školu, šel jsem jen na nějakou zdrávku do Banské Bystrici...*“. Mezitím si však na pražské prostředí, kamarády, zvykl, takže na Slovensku nebyl spokojen. „...*kde se mi posléze nelíbilo protože jsem se mezitím s tím pražským prostředím šzil a nedokázal jsem si představit, že bych žil někde jinde. Na Slovensku mi připadali ti lidé stejně staří jako pubertáci, zajímaly je úplně jiné věci od četby přes tanec, muziku, všechno...*“ Utekl tedy zpět do Prahy, kde si našel práci s ubytováním, dělal noční směny na poště, což byla práce pro člověka s jeho zrakovým postižením dost nevhodná (zvedání těžkých břemen). Oženil se, narodila se mu dcera a manželka už nechtěla být v noci sama doma, tak si našel novou práci, v pekárnách. Pak dělal nějakou dobu zahradníka. Po revoluci a rozpadu republiky ho požádal švagr ze Slovenka, jestli by nevedl pražskou pobočku jejich firmy (Závody těžkého strojířtva), která by zastupovala všechny české pobočky tohoto bývalého státního podniku. Když byl majetek převeden na s.r.o., pražská pobočka už nebyla potřeba a zanikla. Adam se ocitl bez práce. Protože však měl zkušenosti jako publicista, přešel „na volnou nohu“ a začal psát nejprve do novin a pak začal shánět peníze a vydávat knížky. Přes manželku, která pracovala jako průvodkyně v Terezíně se seznámil s profesorem Kolmerem, který jako dítě prošel třemi koncentračními tábory, napsal o něm a jeho zkušenostech knížku. Tak se dostal k tématu koncentračních táborů, o kterém pak vydal ještě dvě další knížky. Vydal několik knížek povídkových, měl úspěch.

Nutnou potřebou spisovatele se zrakovým postižením je počítač s hlasovým výstupem. Ten Adama přivedl do rekvalifikačního střediska Dědina. Udělal si zácvik na PC a přitom ho zaujala keramická dílna. Od září tedy nastoupil na rekvalifikační kurz do keramické dílny. Současně s tím začal dojíždět na kurz hmatového modelování k panu Axmanovi do Tasova. Z toho vzešlo jeho nynější druhé zaměstnání, v němž učí hmatové modelování v keramické dílně střediska Dědina. V roce 2005 navíc začal, jednou týdně, učit keramiku také na Nouzově, v domově dobré vůle nadačního fondu Slunce. V březnu letošního roku přijal ještě místo šéfredaktora časopisu Polyfemos, který vzdává o.s. Integrace.

Adam je rozvedený, žije ve společné domácnosti s dcerou, které je nyní dvacet let a byla po rozvodu, na základě dohody, svěřena do jeho péče.

Blanka (48)

zrakové postižení má jako součást Bechtěrevova syndromu. V mládí, od pěti let byla často nemocná, trpěla na angíny, se záněty očí, byla často v nemocnici. Do první třídy chodila doma na základní školu v Rozvadově. Otec je voják, rodina žila v bytě na vojenské posádce, prakticky na samotě u Rozvadova. *“Do školy to měla asi tři kilometry, většinou chodila pěšky s brašnou učiva v ruce. Byt byl vlhký s plísněmi na stěnách. Co si pamatuje bývala hodně sama.”**

Do druhé třídy nastoupila již do školy pro slabozraké v Litovli, kde se jí nelíbilo, protože zde bylo pomalé tempo výuky a stýskalo se jí po domově. Aby to měla domů blíže, přešla do Prahy, do školy pro slabozraké v Koperníkově ulici

Po ukončení čtvrté třídy chtěla chodit do normální školy doma. Na konci osmé třídy se ale rozhodla, že do Prahy již taky nepojede a nastoupila zpět do školy v Rozvadově. Devátou třídu ukončila s vyznamenáním, byla přijata na Střední pedagogickou školu do Karlových Varů. Rodina se však kvůli otcovým neshodám na pracovišti přestěhovala na Slovensko, takže místo do této školy nastoupila na Střední pedagogickou školu v Modře u Bratislavy. Ředitelka školy však s přijetím studentky s těžkým zrakovým postižením nesouhlasila, ale nedokázala to jí a její matce rozmluvit. Blanka tedy v září na školu nastoupila, ale vzhledem k předchozímu konfliktu ředitelky s její matkou, na škole vydržela jen dva měsíce. Začal se jí navíc zhoršovat zrak a tak učivo v podstatě nezvládala, protože jí chyběly kompenzační pomůcky. Sociální pracovnice, když žádala o jejich přidělení, jí řekla, že lampičku, lupu a popřípadě kazeták na nahrávání učiva jí mohou koupit rodiče. Což se nestalo.

Následovala operace šedého zákalu, po které byla rok doma a poté šla znovu před komisi, která rozhodla, že by měla jít na zahradnické učiliště. Ona ale chtěla maturitu a tak šla do Bratislavy na střední odborné učiliště spojů, obor telefonistka. Na maturitní obor ji však nepřijali a po vyučení navíc zjistila, že nemá uplatnění.

Situaci vyřešila svatba a narození prvního syna. Její první manžel však byl alkoholik, takže manželství vydrželo půl roku a pak se rozpadlo. Na Slovensku se seznámila se svým druhým mužem, se kterým se posléze přestěhovala do Prahy a narodil se jim druhý syn. Tou dobou již byla v částečném invalidním důchodu. Na mateřské si přivydělávala úklidem v mateřské školce, pak se jí ale začala zhoršovat pohyblivost a tak musela této práce nechat.

V plném invalidním důchodu vylepšovala rodinný rozpočet pěstováním zeleniny a domácích zvířat na maso, pak přestala fyzicky zvládat i to.

Po roce 1989 si její bratr založil cestovní kancelář a Blanku požádal, aby jela na jeden ze zájezdů jako delegátka. Tato práce se jí zalíbila a tak v ní pokračovala, pracovala v rodinné firmě, ovšem její jedinou odměnou bylo léto strávené u moře, díky němuž se jí pohyblivost vrátila do té míry, že mohla opět chodit i běhat. Po názorové neshodě s otcem, a na jeho přání, s ní však bratr tuto spolupráci ukončil.

Zrak se jí začal zhoršovat ještě více nebo si toho možná spíše začala všimnout „Syn mi povídal, že bych se měla nějak označit že nevidím. Já mu na to řekla: To si jako mám na sebe pověsit ceduli Pozor nevidím?“ A po počátečních rozpacích se rozhodla si pořídit bílou hůl, která pro ni byla vstupenkou do světa lidí se zrakovým postižením. Po „objevení“ bílé hole se vydala na den otevřených dveří do Střediska pro výcvik vodících psů, a uvědomila si, že vodící pes řeší mnohé z jejích problémů. Jednak ji bezpečně dovede po naučených trasách a jednak je

spolehlivým společníkem , který jí pomůže snášet pocit osamění. Děti již byly dospělé, vztah s manželem procházel krizí.

Aby získala vodícího psa, musela ovšem absolvovat kurz prostorové orientace a samostatného pohybu zrakově postižených. Ve Středisku pro výcvik vodících psů jí doporučili rehabilitační středisko Dědina. V roce 2005 tedy začala docházet na rehabilitaci, nácvik prostorové orientace. V středisku se v průběhu vstupního pohovoru dozvěděla, že je zde možné si udělat masérský kurz, což se jí líbilo. Při pohovoru jí sociální pracovnice poradila, že na masérský rekvalifikační kurz je dobré umět pracovat s počítačem, proto si k výuce prostorové orientace zvolila ještě kurz výuky psaní na psacím stroji, který je podmínkou pro navazující nácvik práce na PC.

Zhoršující se zdravotní stav jí však nástup na masérský kurz nedovolil, rodinná situace se dále vyostřovala a tak „utekla“ z domu tím, že se přihlásila na rekvalifikační kurz „keramické práce“ který také pořádá rehabilitační středisko Dědina. Měla plán, že doma ve sklepě vybuduje keramickou dílnu, což nebylo jednoduché, protože to znamenalo značné stavební úpravy a investice.

Na pracovním úřadě jí slíbili, že jí zaplatí vybavení dílny, pokud na vlastní náklady provede stavební práce. Její zdravotní stav se však stále více zhoršoval, v létě 2007 již prakticky nebyla schopna chůze. Společně s tím se zhoršovala situace doma, konflikty s manželem a s tchýní. Tato situace vyústila v soud o majetek a stěhování tchýně k příbuzným, což situaci do značné míry vyřešilo. Blanka a její manžel jsou sice nyní zadlužení, protože tchýni museli vyplatit podíl na majetku, ale Blančin zdravotní stav se obratem změnil k lepšímu, začala zase chodit, dokonce bez opory.

Kvůli rekvalifikaci se přihlásila na pracovní úřad, ale měla pocit, že to nepovede k ničemu „*čím častěj jsem tam chodila, tak mi to připadalo, že to nemá význam*“ setkávala se s odmítavými postoji pracovníků „*Vždyť máte důchod, co tady chcete*“ „*No, abyste nepřišla o důchod!*“ a s bezohledností (nikdo ji neinformoval o tom, že do patra vede bezbariérový výtah, přesto že bylo zřejmé, že chodit s francouzskými holemi do schodů je pro ni při jejím zdravotním stavu velmi náročné) a proto se nakonec rozhodla se, že si na keramickou pec našetří sama. V tuto chvíli to ovšem finanční situace rodiny neumožňuje, ale Blanka už zase, vzhledem ke zlepšujícímu se zdravotnímu stavu, pokukuje po masérském kurzu.

Cyril (49)

Zrak ztratil ve 43 letech, v souvislosti s onemocněním cukrovkou prvního typu. Jiné zdravotní problémy, spojené s tímto onemocněním, nemá. Ztráta zraku proběhla poměrně rychle, během dvou let. Vyrovnávání se se ztrátou zraku bylo pro něj těžké, „*nikoho jsem nechtěl vidět, nikam jsem nechtěl chodit. Byl jsem z toho špatnej.*“ „*To si se mnou užili doma, já jsem byl vzteklej.*“ také proto, že nikdo z jeho blízkých nevěděl jak mu pomoci, spíše mu, v dobré vůli a nevědomosti, ubližovali „*Naši taky nevěděli jako se ke mně chovat, oni by mi všechno udělali, všechno mi dali do ruky, natočit pítí...*“ „*..*“ Celé dva roky, až do roku 2004, byl doma a příbuzní nevěděli jak mu pomoci. Nakonec ho přesvědčili aby šel k oční lékařce, která zprostředkovala kontakt s pracovnící Tyflocentra, který se ukázal pro Cyrila jako rozhodující. Kontakt s člověkem, který rozuměl

jeho situaci mu dodal chuť do života „něco jako *bejt tady platnej*“. Pracovnice Tyflocentra za ním dojížděla půl roku a učila ho základy prostorové orientace a také psát na stroji, aby pak mohl pokračovat nácvikem práce na PC . V červnu 2004 jejich spolupráce skončila a dostal kontakt na středisko Dědina, aby si udělal nácvik práce na počítači. V říjnu 2004 nastoupil na diagnostický pobyt a od ledna 2005 na rehabilitaci. V září 2005 získal jako kompenzační pomůcku počítač a nastoupil opět do střediska Dědina na rekvalifikační košíkářský kurz. Poté opět na rehabilitaci, do června 2006. Od září 2006 do března 2007 byl doma, snažil se dělat různé drobné práce, cukráři v Benešově loupal za finanční odměnu ořechy, matce pomáhal se dřevem apod. V březnu 2007 nastoupil do chráněné košíkářské dílny střediska Dědina jako košíkář a pracuje zde stále.

Dana (28)

Danino zrakové postižení způsobilo poškození sítnice, patrně v prenatálním stadiu. Je to zrakové postižení na hranici těžké slabozrakosti a praktické slepoty, a diagnostikováno bylo již v jejích čtyřech letech „*když jsem doma proběhla různěma, který jsem neviděla....*“.

I přes těžké zrakové postižení chodila do běžné MŠ a také do první třídy ZŠ, teprve poté, co jí byla diagnostikována také dyslexie a dysgrafie, jí na radu psychologa pedagogicko-psychologické poradny rodiče nechali zapsat do základní školy pro slabozraké v Praze, v Koperníkově ulici. Z kapacitních důvodů šla místo do první třídy do druhé, takže byla ve druhé třídě dva roky, proto ukončila povinnou devítiletou docházku ukončením osmé třídy. Pak byla přijata na Evangelickou akademii do Náchoda. Chtěla být zase doma, proto se rozhodla studovat běžnou školu a ne speciální, kterou by musela studovat v Praze. Nastoupila ještě s jednou spolužačkou z Koperníkovy na Evangelickou akademii, ale v listopadu jí přišel dopis z Ministerstva školství, který jí přikazoval dokončit povinnou školní docházku ukončením devátého ročníku. Vrátila se tedy do Prahy a třídu dokončila. Pak nastoupila opět do prvního ročníku Evangelické akademie. V novém kolektivu však už nebyla její spolužačka ze základní školy a s ostatními dětmi si moc nerozuměla, charakterizuje je jako :“*asociální. Lidi který nevěděli která bije, že mám zrakový postižení nechápali,...*“ na dokreslení situace mluví o tom, že spolužáci psychicky týrali jednu spolužačku.

V průběhu studia chodila na praxi do zařízení Diakonie pro klienty s roztroušenou sklerózou, Betanie, kde se jí podařilo postupně uchytit i jako brigádnice, canisterapeutka. Tam se také, na radu vrchní sestry, rozhodla zkusit přihlásit na vyšší školu, obor ergoterapie. Ředitelka školy původně nechtěla studentku s těžkým zrakovým postižením přijmout, Dana musela absolvovat psychologické vyšetření v Motole, které však skončilo doporučujícím posudkem, takže po úspěšném absolvování přijímacích zkoušek na školu nastoupila. V průběhu studia se v Plzni seznámila se svým prvním přítelem, kvůli kterému si po ukončení studia hledala práci v okolí jeho bydliště a nikoli doma. Práci však zde nacházela těžko a z jejího vyprávění je slyšet nedocenení ze strany zaměstnavatelů „*tak tady teda bud' ale nám se nevyplatíš*“ a také nefér jednání „*Bydlela jsem ve starým baráku, kde přes léto zapomněli vypnout topení a pak nám to naučtovali. Navíc mně to ještě naučtovali blbě a nikdo nebyl schopnej mi to vysvětlit a Tereza Bižová od Romana Řezníčka se mnou šla to řešit, ale nevyřešily jsme nic, tak jsem dala výpověď*“.

Logickým vyústěním situace byl masérský kurs, který absolvovala v Středisku Dědina, a který jí rozšířil kvalifikaci o fyzioterapii. Zde se seznámila se svým současným přítelem a našla si práci v Praze. V současné době bydlí s přítelem ve středisku Dědina, kde oba pracují, on jako instruktor rehabilitace zrakově postižených, ona jako „víkendová služba“. Kromě toho pracuje na část úvazku v Diakonii v Praze. V současné době plánuje částečně návrat do Náchoda, protože dostala nabídku pracovat jeden den v týdnu v Betánii.

Emil (43)

Emil má degeneraci sítnice, charakteristickou postupným zužováním zorného pole, která během jeho dětství a mládí postupně progradovala. Zpočátku viděl slušně, na učilišti však už neviděl na práci a od roku 2005 nevidí nic.

Zarážející je, že ačkoli nosil od mládí brýle a chodil pravidelně k očnímu lékaři, degenerace sítnice mu byla diagnostikována až ve třiceti letech. Vzhledem k tomu prošel běžnou mateřskou a základní školou a vyučil se jako opravář zemědělských strojů. V posledním ročníku učiliště měl dopravní nehodu, na motocyklu srazil starou paní, která přecházela ulici, neviděl ji. Znalecký posudek vypracovával jeho ošetřující lékař - oftalmolog a konstatoval, že kdyby nosil brýle nic by se nestalo. Soud ho potrestal půlročním odnětím svobody s podmínkou na dva roky. S touto podmínkou po vyučení nastoupil na vojnu. Období vojenské služby charakterizuje jako dobu, kdy se bál, že po něm bude někdo chtít něco, co kvůli svému špatnému zraku nezvládne, i v souvislosti se zmíněnou podmínkou, kterou vojenští velitelé zřejmě dokázali využít po svém.

Po vojně opět nastoupil do JZD jako opravář zemědělských strojů, s ohledem na ubývající zrak však práci zvládal čím dál méně a více se objevovaly nehody s kolegy, kteří ho měli za neschopného, „debila“ a podobně. S ohledem na to se zintenzívnila jeho snaha dozvědět se co se vlastně s jeho očima děje, protože jeho oftalmolog ho ujišťoval, že „nemůže přece vidět všechno“ ale na práci vidí, což bylo v rozporu s jeho vlastními zážitky.

„No, chodil jsem po doktorech, pak jsem zašel ke svý obvodní a požádal jí aby mě poslala na vyšetření do Prahy a ona mě zdrbala, že abych si nevymejšlel, že tady na Příbrami máme dobrýho doktora a pokud on zjistil že tam nic nemám tak ať si nevymejšlim. No, takže jsem byl tam kde jsem byl. Pak jsem šel za tím primářem co jsem k němu chodil odmalička a ten než aby mě vyšetřil, tak mě poslal k psychiatrovi. No, tak jsem šel k psychiatrovi. Ten si přečetl co mu ten primář napsal, takže mě ani nevyšetřil a rovnou se říkal: „Tak tobě se nechce dělat?““

Zhruba tímto způsobem „obíhal“ lékaře zhruba do osmadvaceti let. Pak měl štěstí, když u „primáře“ narazil na vypomáhající lékařku, důchodkyni. Té se svěřil a ona podle popsaných příznaků usoudila, že by mohl mít degeneraci sítnice a přesvědčila primáře, aby mu udělal vyšetření sítnice. Toto vyšetření diagnózu potvrdilo, Emil ho však komentuje, jako: „No, takže když nepočítám ten řidičák a tu vojnu tak jsem z toho vyšel jako zdravěj člověk.“ a jeho výsledkem totiž bylo jen to, že přišel o řidičský průkaz, který si po návratu z vojny znovu udělal a byl vyškrtnut z civilní vojenské služby. Jeho cílem zřejmě bylo, nemuset chodit do práce, na kterou nestačil. To se mu podařilo poté, co mu manželka generála, jejich sousedka, domluvila vyšetření v Ústřední vojenské nemocnici v Praze. Emil

informoval primáře o tom, že byl na vyšetření v Praze a co z toho plyne a primář mu navrhl, že ho nechá rok doma a pak podá návrh na invalidní důchod. Od roku 1996 je tedy v invalidním důchodu, což znamená, že nemusí chodit do práce a snášet nadávky kolegů, ale také nekonečnou nudu.

Když se ve Zlatých stránkách dočetl (jeho zbytek zraku umožňoval tou dobou při dobrých světelných podmínkách číst) o Společnosti pro ranou péči, zavolal tam a paní mu zprostředkovala kontakt na Středisko Dědina, kde nastoupil na rehabilitaci, dojížděl dvakrát týdně, protože rodiče „ho nechtěli pouštět“ měli obavy, aby v Praze moc neutácel peníze. Půl roku dojížděl na rehabilitaci, pak byl na operaci šedého zákalu a po ní nastoupil na rekvalifikaci do košíkářské dílny. Po rekvalifikaci měl nastoupit do práce v Kladně, ale to mu nevyšlo, tak byl doma. V roce 2001 našel práci v chráněné košíkářské dílně, která byla založena při středisku Dědina.

Filip(30)

Filip se narodil v Hradci Králové, kde jeho rodiče stále žijí. Narodil se se zrakovou vadou, myopií, na hranici praktické slepoty.

Chodil do školy pro slabozraké v Litovli, pak na učiliště v Krči, obor čalouník. Zraková vada se mu však po škole začala zhoršovat, takže oslepl úplně. Protože chodil na školu pro slabozraké, potřeboval se naučit všechno potřebné pro život zcela nevidomého. Jediné rehabilitační středisko bylo tou dobou v Levoči, tam nastoupil v roce 1990 a na Slovensku pak zůstal deset let, protože tam našel práci v továrně na výrobu pojistek. V roce 2002 se jeho zaměstnavatel začal dostávat do finanční tísně, Filip podal v květnu výpověď a odjel domů. V únoru 2003, po půlroční nezaměstnanosti navrhl na úřadu práce, že by si chtěl udělat rekvalifikační kurz košíkář, ve středisku Dědina. Udělal si ho a pak nastoupil do chráněné košíkářské dílny, kde pracuje dosud.

Gábina (33)

Po otci zdělila degeneraci sítnice, stále však ještě vidí, čte s lupou.

S ohledem na zrakovou vadu chodila do ZŠ pro slabozraké v Koperníkově ulici. Od dětství zpívala v Kühnově pěveckém sboru, takže logickým vyústěním bylo studium klasického zpěvu na Deylově konzervatoři. Absolvovala v roce 2000.

Podstatné pro její životní příběh je, že kromě zrakového postižení se narodila ještě s Turnerovým syndromem a její otec je prezidentem Klubu dívek a žen s Turnerovým syndromem. Na jednom z dobročinných koncertů ve prospěch Klubu ji slyšel zpívat Petr Spálený a nabídl jí spolupráci. Díky tomu vydala v roce 1996 svou první desku a v roce 1998 druhou. Její kariéra se proto ubírá po dvou osách. První je osa učení a druhá je osa umění.

Poté co skončila Deylovu konzervatoř, začala si hledat práci. Hledala ve Zlatých stránkách a obtelefonovávala školy jednu po druhé. Vyšlo to ve speciální církevní škole v Bohnicích, kde ale sháněli učitelku němčiny. Protože však z němčiny má maturitu, domluvila se s ředitelkou školy, že zde bude učit, dokud si nenajde kvalifikovaného učitele. Potom byla čtvrt roku bez práce, než si našla místo družinářky v základní škole na sídlišti Dědina. Když viděla, že jako družinářka by

měla se svým zrakem na starosti třicet dětí, rozhodla se toto místo opustit ještě ve zkušební době.

Na jednom z dalších koncertů ji viděl umělecký šéf kabaretu Srdce a kámen a nabídl jí angažmá. S kolegy z kabaretu nyní hraje v muzikálu Zvonokosy. Není to však, ani jedno, placená práce, spíš pro radost.

Na sraz bývalých klientů střediska Dědina ji pozvala paní ředitelka Schifferová, jako svou bývalou, v životě úspěšnou žačku, aby klientům zazpívala. Do čtrnácti dnů se ozvala znovu, jeden z klientů potřeboval připravit na přijímací zkoušky na Deylovu konzervatoř. Začala do střediska docházet každé úterý a čtvrtek a učit. Od roku 2003 pracuje na plný úvazek jako instruktorka rehabilitace zrakově postižených (učí hudební výchovu) a jako odpolední služba. V červenci roku 2007 se vdala za svého dlouholetého přítele.

Honza

Od narození zcela nevidomý, původ je neznámý, ale je pravděpodobné, že se jedná o dědičnou vadu, protože jeho o čtrnáct let starší bratr ji má také. Honza pochází z malé tatranské vesničky, kde se v jeho generaci narodili ještě tři další lidé s postižením zraku.

Je nejmladší ze čtyř sourozenců, z nichž jemu věkově nejbližší, sestra, je o deset let mladší. Do mateřské školy nechodil, byl doma s rodiči, nevidomý bratr již byl na střední škole. V šesti letech nastoupil do internátní školy v Levoči. Zde byl ze začátku dost vylekaný, stáhl se do sebe a nekomunikoval. Z pochopitelných důvodů, byla to první zkušenost, kdy opustil domov a ocitl se mezi cizími lidmi. Pak si tam ale našel kamaráda a začalo se mu tam líbit. Prostředí speciální školy popisuje jako frustrující „*takový malý šikánky*“, ale plné zážitků, které by mezi vidícími dětmi asi těžko získal.

V deváté třídě měl úraz hlavy, kvůli kterému nemohl jít na přijímací zkoušky, opakoval proto devítku. Když přišel rok poté do Prahy na Deylovu konzervatoř, měl určitou výhodu v tom, že jeho nejlepší kamarád z Levoči už tam rok studoval a znal dobře prostředí. Přejít ze základní školy, kde bylo vše naplánováno do puntíku a ven se chodilo jen ve dvojstupu, na střední, kde se musel všechno naučit a zařídit si sám, na což ho nikdo nepřipravil, byl náročný. Během prvního roku studia to však zvládl.

Ve třetím ročníku, v roce 1983, ho oslovila církev Svědků Jehovových a Honza se k tomuto společenství také přidal, ještě společně s několika spolužáky. Po nějaké době se to dozvědělo vedení školy, a Honza i ostatní spolužáci byli ze školy kvůli této své víře vyloučeni. Díky společenství spoluvěrců se mu však podařilo sehnat v Praze bydlení a práci. Od roku 1984 až do roku 1994 pak pracoval v telefonní ústředně. Šlo o dvě různá zaměstnání, první v letech 1984-1992 a druhé 1992-1994. U Svědků Jehovových se seznámil se svou manželkou a v roce 1993 se oženil, později však oba z církve odešli.

Přes síť této náboženské společnosti pak také našel své další zaměstnání, když skončil v telefonní ústředně, známý ho informoval, že pražské Tyflo centrum pořádá kurs práce s elektronickým záznamníkem Euréka, což pro něj byla brána do výpočetní techniky. Pak následoval kurz Základy práce na PC, to už věděl, že tenhle obor ho baví. Všiml si toho jeden z lektorů kurzu a nabídl mu možnost

práci na počítači učit. Chodil na další školení a začal pro Tyflocentrum pracovat jako učitel.

Tou dobou již bydlel se svou ženou v jejím bytě na sídlišti Dědina a věděl, že nedaleko od jejich domu je Rehabilitační středisko pro nevidomé. Protože by to měl kousek do práce, chtěl zde pracovat, dokonce zde již několikrát školil zdejší lektory práce na PC o software pro nevidomé. V březnu 2000 ze Střediska odešla kolegyně a Honza dostal možnost zde pracovat tři dny v týdnu. Byl spokojen a tak od září nastoupil na plný úvazek. Pracuje zde dosud, v září 2007 si začal dodělávat nedokončené střední vzdělání, studuje na Obchodní akademii pro zrakově postižené v Nových Butovicích.

Ivan

Oslepl v dospělém věku následkem úrazu hlavy, předtím vedl normální rodinný život, s manželkou se však rozvedl a z manželství má ve střídavé péči dceru. Nyní žije s přítelkyní, která má skoro dospělého, mentálně postiženého syna.

Před ztrátou zraku vystudoval střední elektrotechnickou průmyslovou školu a pracoval v oboru, dělal nabídkáře ve firmě zabývající se prodejem a instalací protipožárních elektronických systémů.

Po úrazu hlavy hned nastoupil na rehabilitaci do Rehabilitačního a rekvalifikačního střediska Dědina, zde se naučil základy prostorové orientace a používat software pro nevidomé při práci s počítačem, což mu umožnilo se dále vzdělávat. Přihlásil se na vysokou školu, pedagogickou fakultu v Hradci Králové na obor speciální pedagogika. Jako první nevidomý student na oboru se setkával s různými překážkami, které se, pokud chtěl školu dokončit, musel pokusit nějak překonávat. Už u přijímacích zkoušek se setkal s profesorem Jesenským, který měl myšlenku založit zde centrum podpory postižených studentů a Ivan postupně začal v centru pracovat. Nejprve jen na dohodu o pracovní činnosti, později se podařilo z fondu RVŠ uvolnit peníze na jedno pracovní místo, takže Ivan nyní pracuje jako kontaktní osoba v poradenském centru.

Jiří (37)

Jeho zraková vada souvisí s tím, že se narodil v sedmém měsíci a proto byl jako novorozenec v inkubátoru. Vidění se postupně zhoršovalo, v šesti letech měl mínus šest, plus šest dioptrií, v patnácti minus dvanáct plus dvanáct a oslepl na levé oko. Na pravém oku prodělal během pěti let osm operací, od jednadvaceti let má pouze světlocit. Od malička má také středně těžkou vadu sluchu.

Vzhledem k tomu, že zraková vada se Jiřímu výrazně zhoršila okolo patnácti let, stihl do té doby absolvovat základní školu, ale ztíženo měl střední vzdělání. Hlásil se na odborné učiliště, obor kuchař - číšník, tam mu ale nepovolil nástup ušní lékař, kvůli vadě sluchu. Přihlásil se tedy a byl přijat na gymnázium v Domažlicích, ale v prvním ročníku propadl ze dvou předmětů, opravné zkoušky však nedělal, zařídil si přestup na učiliště, obor prodavač. Tam však již nenastoupil, v srpnu oslepl na levé oko a byl rok doma. V září 1988 nastoupil jako dělník do Liazu v Hrušově, tam však pracoval jen tři měsíce, protože se mu

objevil šedý zákal na pravém oku, který se i přes několik operací postupně zhoršoval. Doma byl až do roku 1997, kdy nastoupil na rehabilitaci do střediska Dědina. Tam se seznámil s o deset let mladším chlapcem, který se chystal studovat obchodní akademii pro nevidomé v Nových Butovicích a ten Jiřího přesvědčil, aby se tam přihlásil také. Absolvoval v roce 2002, od začátku studia pracoval ve Středisku jako víkendová služba. Do roku 2003 zde také bydlel.

Po maturitě na obchodní akademii nastoupil na vyšší sociálně pedagogickou a teologickou školu – Jabok. V průběhu prvního ročníku, když získal vlastní byt, odstěhoval se ze střediska Dědina, si ale musel najít lépe placené zaměstnání, takže školu nedokončil.

Zaměstnání nakonec našel opět ve středisku Dědina, protože kolegyně, která zde učila braillovo písmo, odešla na mateřskou dovolenou a tak mu paní ředitelka nabídla, aby nastoupil na uvolněné místo. Jiří se této nabídce nejprve zalekl, protože jako mnozí později osleplí lidé ovládal braillovo písmo spíše teoreticky, číst ho příliš neuměl. Koncem léta a na podzim však probíhal ve středisku kurs této dovednosti, kterého se účastnili všichni zaměstnanci, takže nakonec na nabídku kývl a od listopadu 2003 pracuje na Dědině jako učitel braillova písma.

V roce 2006 začal studovat na Katolické teologické fakultě UK. V listopadu téhož roku se mu, při dopravní nehodě autobusu městské hromadné dopravy stal úraz, jehož následkem ztratil cit v prstech pravé ruky a částečně i jejich pohyblivost. Od té doby je oficiálně v pracovní neschopnosti. Ve skutečnosti léčení a rehabilitace (musel projít znovu i výcvikem prostorové orientace, protože jako pravák byl zvyklý držet hůl v pravé ruce, což nyní nejde) zabraly asi rok. Nyní však probíhá soud s dopravním podnikem o odškodné, kde jeho právní zástupce argumentuje omezením jeho pracovní schopnosti, a Jiří tudíž nemůže oficiálně pracovat, tedy pokud chce tento soud vyhrát. Na druhou stranu, musí platit nájem za byt a hypotéku, což pouze s invalidním důchodem nelze. Středisko Dědina ho jako obecně prospěšná společnost, která je závislá na státních dotacích nemůže zaměstnávat „na černo“, proto si hledá práci jinde a celkem úspěšně.

Interakce respondentů s institucemi pracovního trhu

Adam

Adam je životní optimista, na pracovním úřadě mu vyšli vstříc, všechny sliby splnili, všechno fungovalo.“

„To všechno funguje a funguje to dodneška. A funguje to mnohem líp, já proti těmhle státním dotacím nemám nejmenších výhrad. Nevidomí maj podle mě dost. Maj dokonce až tak dost, že nemusej pracovat. A jestliže skučeť takhle kolem řídí, že vozejčkáři maj víc a že nevidomej by měl mít taky, takový ty částky kolem osmi tisíc... To bych nedělal, nedával bych nevidomejm víc než čtyři tisíce. Nechci být na ně zlej, ale není to výchovný. Protože když někdo leží a má zlomenou páteř tadyhle v krku a opravdu jenom mrká, nepohne žádným údem, když se pokaká, vyčůrá jen za pomoci jinýho člověka, tak tam už je to jinak.

Ten stát to má vymyšlený dobře, jsme svým způsobem sociální stát na vysoké úrovni a nehledal bych na něm chyby.“

Blanka

Blanka popisuje, jak žádala na pracovním úřadě o masérský kurs a „Podskalská nedává Dědinu, protože je pro ně ten kurs moc drahej.“

„Prováděla mě tam jeho manželka a říkala mi: „tady máme...“ Na stěnách měli obrázky... takže to mi stačilo, že jo. Na Dědině máš hmatový modely, maximálně sedm lidí ve skupině.“

„Nehledě na to, že čím častěj jsem tam chodila, tak mi to připadalo, že to nemá význam. :“Prosímtě zas tu mám paní Krtkovou, jak to vidíš s tím příspěvkem?“ „Vid', já si taky myslím.“ Že nemám šanci, ale „ať si to zkusí“. Syn tam byl svědkem toho, že měli přístup:“Vždyť máte důchod, co tady chcete“ a než mě dali do databáze jako žadatelku, to bylo doprošování. „A co chcete vy dokázat“ Ale já už se nenechala odradit. Samozřejmě jsem se tam pak rozbrečela. A víš co mi ještě řekli: „No, abyste nepřišla o důchod“. Tak jsem jim řekla, že mi vyhrožujou.“

Cyril

Chválí úřad práce v Benešově, tam na něj "byli moc hodný, tam mi s tím pomohli, že mi zaplatěj rekvalifikaci, ani jsem tam nemusel jezdit na ty kontroly, protože o mně věděli že jsem tady...“

„No, tak jsem potom zvonil doma a někdy koncem roku volala paní ředitelka, že bych sem mohl nastoupit. Tak jsem zase na pracovní úřad musel, si to vyřizovat, protože jsem měl ZTP/P, ale měl jsem tu skupinu A a ono musí být béčko, aby člověk mohl pracovat. Tak jsem to vyřizoval a to se protáhlo, takže jsem nastoupil až v březnu minulej rok.“

Dana

Dana nemá dojem, že by jí Úřad práce nějak pomohl, ale zaplatili jí masérský kurs. Hodnotí ochotu a vstřícnost poradenských pracovníků a říká: „No, záleží na člověku.“

Emil

Překvapilo ho, že musel jít na vyšetření k psychologovi, aby bylo jasné, zda je vhodným adeptem pro rekvalifikační kurz košíkářská výroba. Stěžuje si také na malý počet chráněných dílen.

Filip

se spíše setkal s nezájmem u zaměstnavatelů.

Gábina

Setkala se s arogancí, s přístupem, že se jí jako zrakově postiženou netroufli zaměstnat. Nebo s tím, že jí zaměstnavatelka lhala, aby jí nemusela říct, že jí propouští a už jí nechce znovu přijmout.

Honza

Na Úřadu práce chvíli zapsán byl, ale nic moc mu tam nenabízeli

Ivan

Mluví o akceptaci vady a o tom, že když narazí na někoho, kdo má potíž s tím, že někdo může mít postižení, tak to odnese on.

Vadí mu, když ho někdo chválí za banální dovednosti, nebo se diví: „Jé, vy se na mě díváte, vy víte kde jsem?“ Má i zkušenost, že „lidi dělaj takový věci, třeba mě zkoušej jestli opravdu nevidím.“

No a to mě zní tak, že na to společnost vlastně ještě není připravená.

Jakto že na to není připravená?

No a připravuje ji na to někdo?

Připravujeme ji na to my, nevidomí.

...Říkal jsi že Dědina je jediná, kdo pořádá rekvalifikační kurzy... ale jak by sis to představoval? Já totiž, ze své vlastní zkušenosti mám dojem, že například rekvalifikační kurz Keramika je pro nevidomé trochu od věci.

No, nebyl by, ale musela by oslovit lidi, kteří jsou kreativní. Nesměla by spoléhat na ty, kteří přijdou na Dědinu. Trošičku připomínat to, že na maséřinu je taky potřeba s úřadama práce komunikovat a být aktivní. Počítat s tím, že jednou za rok dostane úřad práce od Dědiny dopis a befelem od ministerstva práce že na jejich poradu přijede kdosi z Dědiny. A kdyby přijeli na exkurzi a maséři je namasírovali, tak by si to pamatovali. Takže vřele doporučuju, aby ten kdo pojedje na ten úřad práce si sebou vzal někoho šikovného, aby prezentoval Dědinu z nějaký lepší stránky.

Jiří

Se sháněním práce zatím velký problém neměl, vždy se něco našlo. Práci shání výhradně přes známé a jeho přátelé a zná mí to, podle jeho názoru, dělají také tak.

Na pracovním úřadě mu řekli: „*Máte důchod co byste chtěl.*“ „*Protože od nového roku platí nový zákon, podle kterého kriplové nemají nárok na podporu. Kdybych přišel v prosinci, tak bych ji ještě dostal.*“

Použitá literatura

- ADLER, Alfred. *Smysl života*. 1. vyd. Praha: Práh, 1995. 146 s. ISBN 80-85809-34-6.
- BERNE, Eric. *Co řeknete, až pozdravíte : transakční analýza životních scénářů*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny 1997. 450 s. ISBN 80-7106-231-6.
- BERNE, Eric. *Jak si lidé hrají*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1970. 219 s.
- ČÁLEK, Oldřich. *Akceptace vady jako produkt sociálních vztahů postiženého jedince*. Praha : Svaz invalidů ČSR, 1988. 151 s.
- ČÁLEK, Oldřich; HOLUBÁŘ, Zdeněk; CERHA, Josef. *Vývoj osobnosti zrakově těžce postižených*. vyd.. Praha : SPN, 1991 (Mistral). 132 s. ISBN 80-7066-341-3.
- DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost. Příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- BLECHA, Ivan. *Proměny fenomenologie : úvod do Husserlovy filosofie*. 1.vyd. Praha : Triton, 2007. 403 s. ISBN 978-80-7254-938-2.
- FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství : hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1994 (Brno : Spektrum). 209 s. ISBN 80-7106-085-2.
- FRANKL, Viktor Emanuel. *Člověk hledá smysl : úvod do logoterapie*. 1. vyd.. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1994. 88 s. ISBN 80-901601-4-X.
- FROMM, Erich. *Lidské srdce*. 2.vyd. Praha: Nakladatelství Josefa Šimona 1997. 177 s. ISBN 80-85637-29-4.
- FROMM, Erich. *Mít nebo být?* 1. vyd. Praha: Naše vojsko 1992. 170 s. ISBN 80-206-0181-3.
- FROMM, Erich. *Umění milovat*. 2. vyd. Praha: Orbis 1967. 118 s.
- HÁJEK, Karel. *Práce s emocemi pro pomáhající profese: tělesně zakotvené prožívání*. 1.vyd. Praha: Portál 2006. 120 s. ISBN 80-7367-107-7.
- JESENSKÝ, J. *Prolegomena systému tyflor rehabilitace a metodiky tyflor rehabilitačních výcviků*. Praha : UJAK, 2008.
- JESENSKÝ, J. *Uvedení do rehabilitace zdravotně postižených*. Praha : 1995.
- JUNG, Carl Gustav. *Analytická psychologie : její teorie a praxe : tavistocké přednášky*. 2. vyd. Praha : Academia, 1993 205 s. ISBN 80-200-0480-7.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. *Estetika sociálního státu : o krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení*. 1.vyd.. Praha : G plus G, 1998. 341 s. ISBN 80-86103-14-5.
- KONOPÁSEK, Zdeněk. *Sociologie jako power play*. Sociológia, roč.28, č.2, s. 99-125. ISSN 0049-1225.
- KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese : psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 4. vyd.. Praha : Portál, 2000. 147 s. ISBN 80-7178-429-X.
- LITVAK, A.G. *Nástin psychologie nevidomých a slabozrakých*. 1. vyd. Praha : SPN, 1979. 170 s.
- MACKEWN, Jennifer. *Gestalt psychoterapie : moderní holistický přístup k psychoterapii*. 1.vyd. Praha : Portál, 2004. 262 s. ISBN 80-7178-922-4.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 1. vyd.. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1.vyd. Praha : Portál, 2003. 287 s. ISBN 80-7178-549-0.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1.vyd.. Praha : Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- MIOVSKÝ, Michal.; ČERMÁK, I. *Kvalitativní přístup a metody ve vědách o člověku IV.; vybrané aspekty teorie a praxe*. Olomouc :Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 447 s.

- NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha: Academia 1996. 270 s. ISBN 80-200-0592-7.
- NOVÁK, Pavel. *Pracovní rekvalifikace zrakově postižených v ČR*. (Diplomová práce.) Brno : FSS MU, 2001.
- PECK, M. Scott. *Dále nevyšlapanou cestou : nekonečná pouť duchovního růstu*. Olomouc : Votobia, 1994. 235 s. ISBN 80-85885-12-3.
- PECK, M. Scott. *Nevyšlapanou cestou : nová psychologie lásky, tradičních hodnot a duchovního růstu*. 3. vyd. Praha : Argo, 1996. 274 s. ISBN 80-7203-036-1.
- PECK, M. Scott. *V jiném rytmu : vytváření komunit*. Olomouc : Votobia, 1995. 251 s. ISBN 80-85619-77-6.
- PRŮCHA, Jan a kol. *Pedagogický slovník*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998, 328 s. ISBN 80-7178-252-1.
- RIEGER, Zdeněk. *Lod' skupiny : inspirace pro současné i budoucí lodivody ve skupinové terapii : příručka pro odborníky*. Hradec Králové : Konfrontace, 1998. 192 s. ISBN 80-86088-03-0.
- RIEMANN, Fritz. *Základní formy strachu : typy lidské osobnosti, jejich vznik, charakteristiky a formy vztahů*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 199 s. ISBN 80-7178-313-7.
- ROGERS, Carl Ransom. *Způsob bytí : klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele*. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 292 s. ISBN 80-7178-233-5.
- RÖHR, Heinz-Peter. *Narcismus - vnitřní žalář : vznik poruchy, průběh a možnosti jejího překonání*. 1. vyd. Praha : Portál, 2001. 158 s. ISBN 80-7178-450-8
- RŮŽIČKOVÁ, Kamila. *Vybrané kapitoly z rehabilitace osob se zdravotním postižením*. 1. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2005. 72 s. ISBN 80-7041-139-2.
- SCHINDLEROVÁ, O. *Kapitoly ze sebeobsluhy nevidomých a slabozrakých*. 1. vyd. Praha : Tyfloservis, 2007. -- 96 s. ISBN 978-80-239-8822-2
- SCHINDLEROVÁ, O. *Na ruce si nevidím*. 1. vyd. Praha : Okamžik, 2007. 206 s. ISBN 80-86932-10-9.
- SCHMIDBAUER, Wolfgang. *Psychická úskalí pomáhajících profesí*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 171 s. ISBN 80-7178-312-9.
- SIROVÁTKA, Tomáš. *Marginalizace na pracovním trhu : příčiny diskvalifikace a selhávání pracovní síly*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 1997. 138 s. ISBN 80-210-1716-3.
- SIROVÁTKA, Tomáš. *Politika pracovního trhu*. Brno : Masarykova univerzita, 1995. 171 s. ISBN 80-210-1251-X.
- SMITH, Edward W. L. *Tělo v psychologii*. 1. vyd. Praha: Portál, 2006. 208 s. ISBN 978-80-7367-144-0.
- SMÝKAL, Josef. *Pohled do dějin slepeckých spolků*. Brno: 1999.
- SOUČEK, Jan. *Z rukopisného odkazu (Články k problematice ztráty zraku a osobnosti nevidomého)*. Praha : Společnost nevidomých a slabozrakých, 1992. 82 s.
- TITZL, Boris. *Postižený člověk ve společnosti*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2000. 248 s. ISBN 80-86039-90-0.
- TOMEŠ, Igor. *Sociální politika : teorie a mezinárodní zkušenost / 2. vyd.* Praha : Socioklub, 1996 213 s. ISBN 80-902260-0-0.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat. Učebnice metod sociální praxe*. 3. vyd.. Praha : Sociologické nakladatelství, 2005. 128 s. ISBN 80-86429-36-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie a kol. *Psychologie handicapu*. Praha: Karolinum, 2000. 230 s.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 4. vyd., rozš. a přeprac.

Praha : Portál, 2008. 870 s. ISBN 978-80-7367-414-4.
VEČEŘA, Miloš. *Sociální stát, východiska a přístupy*. 2., upr. vyd.. Praha : Sociologické nakladatelství, 1996. 112 s. ISBN 80-85850-16-8.
VODÁČKOVÁ, Daniela. *Krizová intervence*. 2. vyd. Praha :Portál 2007. 544 s. ISBN 978-80-7367-342-0.
WIENER, P. , RUCKÁ, R. *Terapie zrakového handicapu*. 1. vyd. Praha : IRZP UK FHS, 2006. 94 s. ISBN 80-239-6774-6.
YALOM, Irvin D. *Lži na pohovce : román o psychoterapii a psychoterapeutech*. 1. vyd. Praha : Portál, 1999. 383 s. ISBN 80-7178-344-7.
ZEMAN, Josef. *Svět nevidomých*. Praha : Dědictví Komenského, 1930. 244 s.
ZINKER, Joseph C. *Tvůrčí proces v Gestalt terapii*. 1. vyd.. Brno : ERA 2004. 235 s. ISBN 80-86517-93-4.

Časopisy

SOCIOLÓGIA

BIOGRAF, časopis pro biografickou a reflexivní sociologii

Internetové zdroje

<http://www.biograf.org>

http://fr.wikipedia.org/wiki/H%C3%B4pital_des_Quinze-Vingts

<http://www.spsaklara.cz/historie.htm>

<http://www.palata.cz/>

www.sons.cz/

<http://carolina.mff.cuni.cz/>

<http://www.tereza.fjfi.cvut.cz/tereza.htm>

<http://teiresias.muni.cz/>

<http://pdf.uhk.cz/ksp/tpk/>

<http://www.ranapece.cz/>

<http://www.lorm.cz/cs/lorm/aktuality.php>

<http://www.blindfriendly.cz/>

http://www.sons.cz/braillska_abeceda_sada.php

<http://www.dedina.cz/>

<http://www.tyflocentrum.cz/>

Resumé

Čumplová, Lenka; Uplatnění osob s postižením zraku na trhu práce
(magisterská diplomová práce)

Sociální práce

Vedoucí práce: Prof. JUDr. Igor Tomeš Csc.

Oponent: PhDr. Yvona Lucká

Práce se zabývá uplatněním osob se zrakovým postižením na trhu práce z kvalitativního hlediska. Záměrem bylo dozvědět se, jaké jsou hlubší příčiny vysoké nezaměstnanosti této skupiny znevýhodněné na pracovním trhu.

Autorka pracuje s biografickým materiálem deseti osob s těžkým postižením zraku - zaměstnanců Rehabilitačního a rekvalifikačního střediska Dědina v Praze- a snaží se analyzovat důvody jejich úspěchu na trhu práce.

Na základě této analýzy vyvozuje hypotézy o možných cestách zlepšení této situace, a to zejména na úrovni vztahu pracovníka a klienta v rehabilitačním středisku.

Resumé

Čumplová, Lenka.; Employment of People with Visual Impairment
(Master's Thesis)

Prague, 2008 Charles University Faculty of Arts

This thesis deals with the problem of employment of people with visual impairment on the labour market, using methods of qualitative research. The autor intends to find out the underlying causes of high unemployment of this disadvantaged group on the labour market.

The author works using biographic research data of ten people with serious visual impairment - employees of rehabilitative and requalification center called Dědina in Prague – to study the causes of their success on the labour market.

Based on this study, the author is inferring hypothesis about possibilities to improve the situation of the target group, especially focusing on the relationship between the client and helping worker in rehabilitation of people with visual impairment.